Буряадай Залуушуул

ДОЛООН ХОНОГТО НЭГЭ УДАА ГАРАНА

БУРЯАДАЙ КОМСОМОЛОЙ ОРГАНИЗАЦИИН ОРГАН

ГАЗЕТЭ 1951 ОНОЙ ОКТЯБРИИН 1-hЭЭ БУРЯАД ХЭЛЭН ДЭЭРЭ ОРШУУЛАГДАЖА ГАРАНА

Суббото, майн 5, 1990 он

№ 18 (7101)

Сэн 10 мунгэн.

Дайн дажарай аюул гасалан ехэ

АННА Васильевна Литвиновада эгээл дүтын хүнүүд үлөөгүй, үбгэнииhь, хүбүүнииhь дайнда наhа барашоо. Тэрэ 77 наhанайнгаа 44 жэлыень ажал хүдэлмэридөө зорюулаа юм. «70 түхэриг пенси абанаб. Гүрэндэ баяр хүргэхэ байнаб. Ажаhуужа боломоор даа, ганса дайн дажар бү болоhой. Пальтомни хуушаршоо, шэные абахаар нэгэ бага мүнгэ суглуулаа hаа, hайн лэ hэн. Хуушан пальтогоо үмдөөд, газаа гарахадаа даарадагби».

Үгытэй ядуу байдалай түхэл шарай. Тэрэ юугээрээ анхарал татамаар бэ! Ямар шалтагаанhаа имэ байдал тохеолдооб! Хүн үндэр наhатай болохотоео адли үгытэй ядуу байдалда орошохоеол hанадаг лэ. Мүнөө имэрхүү байдалда ороhон олохон хүнүүд үрдандаа энэрхы сэдьхэлтэй, эрхим бэрхэ эрхэтэд, ажалша коллективүүдэй дүүрэн эрхэтэй гэшүүд байhан юм. Оронойнгоо хэдэн миллион хүн зонтой хамта тэдэ займануудта бэшүүлдэг, ехэшье, багаханшье ноедой шиидхэбэринүүдые урма зоригтойгоор угтадаг, «нэгэн хүн шэнги» дуугаа үгэдэг, бүхы хэрэгтэ хабаадалсадаг, оронойнгоо алдар солын аша туhада гэртэхи ажабайдалаа хэрэгсэдэггүй байгаа. Мүнөө үндэр наhатай болоод, үhаяа асаржа, түлеэ хахалжа, эдеэ хоолоо бэлдэжэ, магазин ошожо, хоолоо абажа шадахагүй болоод байхадаа, тэдэ хэды ехээр үйдана гашууданаб даа. Имэ эрхэ байдалда тэдээндэ ажаhууханшье урмагүй болошоно бшуу. Мүнөөнэй байдалтай эдир залуу наhаяа, зол жаргалаа, элүүр энхэ байдалаа, инаг дуратай, дүтынгөө хүнүүдые дурдан hанажа, сасуулжа үзэхэдэ, хэды гол-хормоор байдаг бэ.

Ж. ХАЛБАЗЫКОВ.

(Авторай фото).

4-дэхи, 7-дохи хуудаhануудые харагты

Мартагдашаһан бага тосхонуудые һэргээел!

ХҮЛИСЫШ МААНАДЫЕ, САГААН-НУУР!

САГААН-НУУР һуурин айхебтэр гоё һайхан газарта оршонхой. Зүүн Саянай мундаргануудай сахюур сагаан саһаар хушагдаһан оройнууд сэнхир хүхэ огторгой өөдэ хэрбанхай. Доронь, хормойдонь, үрэжэл һайнтай гол үргэнөөр нэмжын оршонхой. Тэндэхи агаар хэды тунгалаг сэбэрхэн байдаг гээшэб. Эндэл элдэб гоёор угалзатуулан шэмэглэһэн гэрнүүдые, тобир тарган адууһа малнуудые, Түнхэнэй голоор баян дэлгэрээр ажаһуудаг урма зоригтой, хүхюун зугаатай хүнүүдые харабал, хэды зохид байха һэм. Зүгөөр иимэ үзэгдэлтэй эндэ ушархагүйт. Олон жэлдэ һэргээн заһагдаагүй, умхиржэ һандарһан харша хашаануудые, тооһо шоройдо дарагдажа харлашаһан гэрнүүдые харахат. Харгы шабар шабхада дарагдашанхай.

Хүнүүд гэрэй заабалин дээрэ сугларжа һуугаад, тосхоноо эрьеэ тойрон шэртэн хэрэхэдээ, түлюур түйгэн байһыень обеордог. Тиигээд газаамнай хадыдэхи он оршон ерэнхэй гээшэб гэжэ анхаралтайгаар бодожо үзэдэг. 1917 он бэшэ, харин 1990 он гаранхай бшуу. Сагаан-Нуур тосхондо ш[illegible] сагай түхэл шэнжэнүүдтэ [illegible]хагүйт...

Тосхондо 43 үрхэтэ айл һуудаг. Олон гэжэ хэлэхын аргагүй. Гол түлэб эндэ пенсионернүүд ажаһуудаг. Оройдоол 68 хүн ажал хэхэ аргатай. Тэдэ бүхы хүшэр хүндэ ажалые бэе дээрээ даажа абанхай. Һүнэй фермэдэ 200 толгой мал харууһалдаг, механизаторнуудай бригадада ажалладаг. Фермэ жэлэй туршада 3600 центнер һү үгөө. Тарянай ургаса муу бэшэ, гектар бүриһөө 15—17 центнер ургаса хуряагдаа. Зүгөөр эндэ таряа ехээр тарихын, малнуудые олоор барихын аргагүй. Юундэб гэхэдэ, хүнүүд тосхонһоо гаража арилшана. Иимэрхүү тосхонуудай ажабайдал хэзээ орьёлон бусалдаг болохо гээшэб?

Урдандаа Сагаан-Нуур тосхондо 200-гаад үрхэтэ айл ажаһуудаг байһан юм. Тиимэһээ тосхонойхид хүхюун зугаатайгаар ажаһуудаг, оршон тойрон хүүгэдэй абяан, үдэшэндөө залуушуулай хонгёор һайхангаар дуулаһан дуунай аялга замхадаггүй һэн.

1953 ондо Кагановичой нэрэмжэтэ колхоз «Партиин ЦК» гэһэн колхозтой нэгэдүүлбэ. Һүүлээрнь тэрэ «Туг» гэһэн нэрэтэй болоо һэн. Нэгэ хэдэн сагай үнгэрһэн хойно «Зүүн Саянтайе» дахяад нэгэдүүлжэ, томодхогдоһон колхоз болгожорхибо. Энээнэй һүүлээр «дээдын ноёд» баһал бодожо үзөөд, тэдэнние таһалжа, «Мир» колхоз болгобо. Харин Сагаан-Нуур тосхон энэ колхозой отделени болошоо бэлэй. Томодхогдоһон колхозые хубаарилан тараахадань, тосхоной яһала һайн гэжэ тоологдодог гэр байранууд задалагдажа, түбэй буусада абаашагдаба. Тиихэдээ һургуули, багшанарай квартирануудые, магазин, фермэ гэхэ мэтые түбэй буусада абаад ябашоо һэн. Мүн гаражашье задалжа абаашаба. Тиигэһээр байтараа һэнэгтэй гэр байрануудые задалжа, түбэй буусада абаашахадань, хүнүүд урмаа хухардаг болобо. Һандаргагдаһан гуламтада хайшан гээд ажаһуухаб гэжэ һанахада, зүрхэ сэдьхэлдэ хүндэ болошобо.

Томодхоод, һүүлээрнь дахяад хубаарилан тараажа эхилхэдэнь, иимэ байдал хүнэй хуби заяанда муу нүлөө үзүүлэнгүй яахаб даа. Энэ һэжэглэмээр туршалга хэһэнэй эсэстэ хэн илаата түйлааб! Хэниинь илааб! Энэрхы һайхан сэдьхэл[illegible] хүнэй дура сэдьхэл абаһаар булядаг. Зүгөөр тэндэ ажаһуудаг хүнүүдһээ асуунгүйгөөр дура зоргоороо аашалхада ямар үрэ дүндэ асарха байһаниинь эли бшуу.

...Хүшэр хүндэ зам гаталһанайнгаа һүүлээр Тамара Петровна Агафоновагай хэшаагай хажууда зогсобобди.

— Ээзн эхэнэр, хэнэйдэ тогтохоор болохо гээшэб,— гэжэ жолоошон намдууханаар асууба.

— Манайдашье тогтоходотнай болохол,— гэжэ тэрэ хэлэбэ.

Сагаан-Нуурай атаархахын аргагүй хуби заяанһаа энэ тэрэ юумэ ойлгожо абахын түлөө энэ айлда тогтоебди. Таряашанай гэр соо ариг сэбэрхэн. Ород пэшэн, хананууд болон гэрэй потолок сэнхир хүхөөр шэрдэгдэнхэй, ялагар улаан сэсэгүүдтэй бүд сонхонуудтань үлгөөтэй байба. Шэрээнүүд дээрэ үнгэтэ покрываланууд дэбдеэтэй. Энэмнай хүдөө нютагай айлнуудта танил болоһон үзэгдэл. Гэрэй буланда телевизор табяатай.

— Гэр соохиёо арилгажа үрдеэгүй байнаб,— гэжэ Тамара Петровна һанаагаа зобошобо.

— Мүнөөдэр Алексеевэй үдэр ха юм. Алексей гээшэмнай бурхамай хүн, тиимэһээ энэ үдэр юумэ хэжэ болохогүй, гансал сонхын бүдүүдые элюурдэжэ үлгэхэдэ хамаагүй.

Тамара Петровнаһаа гадна тэрэнэй үбгэн Петр Сергеевич, наймадахи класста һурадаг бага басаган Наташань эндэ ажаһуудаг.

Табан үхибүүдһээнь нэгэниинь гэртэхинтэеэ үлэнхэй. Алеша хүбүүниинь Сагаан-Нуурта трактористаар хүдэлжэ байһан аад, Хойто зүг руу хүдэлхэеэ ошонхой. Нүгөө Александр хүбүүниинь Хэрэндэ хүдэлнэ. Эндэнь гэр бии аад, хүдэлхэ ажал үгы бшуу.— Һургуули дүүргэһэнэйнгээ һүүлээр колхоздо хүдэлыш гэжэ Петрые гуйгаа һэн. Колхоз тэрэнэй хэһэн ажалай түлөө мүнгэ түлөөгүй юм. Тиихэдэнь хүбүүмнай үйлэдбэридэ хү[illegible]хэеэ ябашоо бэлэй,— гэжэ эхэнь хэлэбэ.

Игэжэ тэдэнэй гэр гуламта хооһоршоо бэлэй. Эндэ залуушуулые барижа байлгахын аргагүй. Телевизорээр компьютерэй наадануудые садатараа харахада болохо юм бэзэ. Дискотекэдэ ошохо гэхэдэ, киномеханиггүй хуушаржа умхиршэһэн клубай сонхонууд хадаатай байдаг. Үнөөхил телевизорээр «Уласхоорондын панорама» харахада болохол. ФРГ-дэ залуушуул хэды зохидхон коттеджнүүдые барина гээшэб, харин эндэ фермэ дээрэ арбаад жэл соо хүдэлһэнэйнгөө һүүлээр лэ өөртөө эгээлэй юрын гэр бариа болохош. Ниислэл хотын һургуулинуудта Шаталовай системээр хүүгэдые хажа һургадаг байһыень хараад, урмашни хухарха. Харин эндэ гансал эхин һургуули бии. Аха классуудай һурагшад 7,5 модоной газарта ошожо, һураха баатай болодог. Тэдэ телевизорээр элдэб гоё юумэ хараад, энээн тухайгаа бодожо үзэһэнэй һүүлээр гэдэргээшье харангүйгөөр тосхонһоо гаража ябашадаг байха юм.

Хүүгэд түрэлхидэйнгөө ямараар ажабайдалаа үнгэргэжэ байһыень хараад, ондоо тээшээл ошохо гэжэ шиидэдэг. Үнэн сэхээр ажаһууна, эршэмтэйгээр ажаллана гэлсэдэг. Харин тэдэнэй ажабайдал хада [illegible] хүшэр хүндэ ашаатай тэрэгэ шэнги байдаг л[illegible]

— Би үзэг бэшэг мэдэхэгүйб, 13 наһатайһаа колхоздо хүдэлжэ эхилээб,— гэжэ Тамара Петровна хөөрэбэ.— Эжымни үбшэн байгаа, тэрэшье дайнай һүүлээр хэн маанадта ном зааха байгааб? 1958 ондо Тала тосхон ерээб. Эндэ хадамда гарааб. Үбгэмни бүхы наһан соогоо намтай хамта фермэ дээрэ хүдэлнэ. Үхибүүдэйнгээ багада нилээд хүшэр байгаа. Газаа гаргахадашни, огород соогоо ороод, шорой шохой соо хүльбэржэ наадахадаа, тооһо шоройдо дарагдажа, пэтэн харанууд болошохо. Би өөрөө хертаабхынгаа шорой обоолхоб, үнеэгээ хооллуулхаб, үдынгөө хоол бэлдэхэб. Ажалта үдэр үгөөд, мүнгэ түлэдэггүй байгаа. Хүдэлжэ, хүдэлжэ, эдихэшье юумэ олохогүйш.

— Гушан жэл соо фермэ дээрэ хүдэлжэ, бэе муутай болонхойб. Тиихэдэ һаалишад бүхы ажалаа гараар хэдэг һэн. Бүхэли үбэл, зунгүй гансал резинэ сабхяар ябахаш... Юрэдөө үнэн сэхээр хүдэлэгдөө даа. Хэды олон грамотанууд, баяр баясхалан хүргэһэн саарһанууд бии гээшэб! Тэдээгээр халашатарнь пэшэн түлихөөр. Хэды олон иимэ саарһа шуулажа хаяа гээшэбиб. Бүхы наһан соогоо үнэн сэхээр ажаллаһанаймни түлөө колхоз 74 түхэриг пенси түлэнэ. Мүнөө пенсиимни нэгэ бага ехэ болгоо. Би эдеэ хоолгүй һуудаггүйб, хүүгэдни туһалдаг... Гансал курортдо нэгэшье дахин амаржа үзөөгүйб — тэндэ ямараар хооллуулдаг байһыень мэдэнэгүйб.

Сагаан-Нуурта ажаһуудаг наһажаал хүнүүдтэ хүшэр болонхой. Юундэб гэхэдэ, шүдөөшье үбдэшоо һаа, аяар 15 модоной газарта ошожо эмшэлүүлхэш. Харин операци гансал городто хүүлэхэш. Тамара Петровна баһал операци хүүлэһэн байна. Таба дахин нэгэл газартаа операци хүүлээ. Яһала урагшатайгаар хээ гэжэ һанахадашни, гэртээ ерээд, миин һуужа шадахагүйш, үнөөхи операци үбдэжэ эхилхэ. Хүдөө тосхондо ажаһуугаад, хүндэ юумэ үргэнгүйгөөр яашье болохогүй бшуу. Гэртэхи ажалшни нилээд хүшэр байдаг ха юм. Гахай, үнеэнэй, тахяагай хойноһоо харууһалха, хооллуулха хэрэгтэй. Мүнөө зургаадахияа Улаан-Үдэ ошожо, зургаа дахин нэгэл газартаа отолуулхаяа хэды ехээр айнабиб...

Мүнөө ямаршье хүнһөө үнэн сэхээр иижэ асууябди: иимээр ажаһууха хүсэлтэй гүт? Һү, зөөхэй асархыень хүлеэжэ, ээлжээндэ удаан зогсоходо, хэды хашартай байдаг бэ. Иимэрхүүгээр ажаһууха дуратай гүт? Үгыл хаш даа...

Тэдэнэй бага басаган Наташа баһал иимээр ажаһууха хүсэлгүй байнгүй яахаб. Сагаан-Нуурта удаан бү тогто гэжэ ажабайдал өөрөө үдэрһөө үдэртэ тэрэниие үсэд нэтэрүүгээр һургана. Наташа үдэр бүхэндэ долоо хахад модоной газарта һургуулидаа ошоод, гэртээ бусадаг. Сасуутандаал адли тэрэ автобусоор ябадаг. Колхозой хүтэлбэрилэгшэд хирэ-хирэ болоод лэ шухала хэрэгэй гарахадань, автобус Хэрэн гү, али Улаан-Үдэ эльгээжэрхидэг. Тиихэдэнь үхибүүдые зөөхыень дежурна машина үгэдэг. Үхибүүд тооһо шоройтой харгыгаар иимэ машинаар ябажа, хүйтэндэ даарожа зүдэршэнхэй ерэдэг. Заримдаа жабар, шабар шабха, бороо соогууршье ябагаар махаха баатай болодог.

Хүүгэдни, [illegible]ды ехээр зобоноб даа.

Сагаан-Нуурта арбан жэлэй һургуули байлгахада, туһагүй гэжэ хэлсэнэ. Теэд хүүгэдэй һуралсалые мүнгөөр хэмжэжэ болохо гү? Сагаан-Нуурта гансал эхин классай һургуулиин байгаа һаань, үхибүүдэйнгээ сашуудаа зобохогүйн тула түрэлхидынь тосхоноо орхижо, ондоо тээшээ нүүхэ баатай болохо. Жэшээлхэдэ, Белгородско областьдо хореод һурагшадай байгаашье һаань, дунда һургуули байха зэргэтэй гэжэ шиидхэһэн байна. Спорткомплекс хүүгэдтэ барихада, туһатай байха гү?

Сагаан-Нуурай эхин классай һургуулида найман үхибүүд һурадаг. Гурбан үхибүүн нэгэдэхи, хоер-хоердохи, бусадынь гурбадахида һурана бшуу. Оксана Тюменцева нэгэдэхи, хоердохи, гурбадахи класстаа гансаараа һураа. Энэ зүб гү? Энэ ехэл зүб гээшэ. Оронoй багахан эрхэтэндэ иимээр хандахые ажабайдал өөрөө баадхана бшуу. Иимээр хандахадань, түрэлхидшье, үхибүүншье һанаа амар ябана ха юм.

Таисия Федоровна Демина Сагаан-Нуурай эхин һургуулида багшална. Тэрэнэй 38 жэлэй туршада хэды олон үхибүүдые һургажа гаргаһыень тоолохонь хүшэр. Сэхыень хэлэхэдэ, бүлэ бүхэндэ һурагша байха.

— Хүдөөгэй һургуули үгытэй ядуу гэжэ таакад мэдэнэ ха юмта,— гэжэ тэрэ хэлэбэ.— Би 38-дахи жэлээ хүдэлнэб, теэд энэ хугасаа соо нэгэшье дахин партанууд һэлгэгдээгүй.

Тиигэбэшье тэрэнэй хүсэл оролдолгын ашаар һургуули соо дулаахан, ариг сэбэрхэн байдаг. Таисия Федоровна багша байхаһаа гадна, завхоз, шорой хамагша болодог, түлеэ бэлдэхэ тухай анхардаг (эдэ бүхы ажал хээд, гансал салин хүлһэ абадаг).

Классай ханануд дээрэ Москва манай Эхэ оронoй ниислэл хото, сагай улирилай, ажалай календарь, хүүгэдэй зураһан зурагууд «Таряа хадажа ябаһан трактор» үлгөөтэй. Хүүгэд энэрхы һайхан сэдьхэлтэйгээр, ажалда дуратайгаар хүмүүжүүлэгдэнэ гэжэ ойлгохоор.

...Таисия Федоровна пенсидэ гараашье һаа, саг үргэлжэ багшалха баатай болоно. Тэрэниие һэлгэхэ хүн үгы. Энэ тосхондо хүдэлхэеэ залуу багшанар ерэнэгүй. Эндэ гэр байрашье үгы.

Совет засагай тогтоогдоһоор 73 жэлэй туршада Сагаан-Нуурта юундэ оройдоол хоер квартиратай дүрбэн шулуун гэр ба һургуули барияаб! Арадай засаг энэ мартагдашаһан тосхондо юундэ хайша хэрэгээр ханданаб!

— Бүхы юумэндэ үгытэй ядуу байдалнай ээмэтэй,— гэжэ «Мир» колхозой Талын отделениин эрхилэгшэ Сагаан-Нуур тосхоной «эзэн» Николай Николаевич Сороковиков гараа дэлгэн байба.— Тосхонуудые томодхоод, уданшьегүй һөөргэнь хубаажа тараахадаа хэн нэгэн таряашадһаа асуудаг байгаа гү! Энээнэй эсэстэ манай «Мир» колхоз гүрэндэ 6 миллион түхэриг үритэй болошонхой.

Таряашад гүрэндэ бэшэ, харин гүрэн таряашадта үритэй гэжэ хэлэбэл, зүбтэй байха. Отделениие даагшын һанамжа намда һайшаагданагүй. Һайса бодожо үзэһэнэйнгээ удаа иигэжэ хэлэхэ еһотой байгаа бшуу. Тала тосхоной олохон залуушуул ондоо тээшээ хүдэлхэеэ ябашадаг байха юм. Сороковиковой хүбүүн «Сибиряк» колхоз хүдэлхэеэ ошоо. Кобелева[illegible] хоер басаган [illegible]һэн эхэеэ орхеод ондоо тээшээ тэрьелшоо. Агафоновтоной дүрбэн үхибүүд баһал ондоо газараар ажал бэдэрдэг хэбэртэйгшэ. Юрэдөө бүлэ бүхэнэй гэшүүн түрэһэн газараа орхижо, ондоо тээшээ ябашанхай. Сагаан-Нуур намтараа үни холын жэлнүүдһээ эхилнэ. Теэд юундэ мүнөө хэрэтэр энэ тосхон болбосоруулагданагүйб? Эндэ мүнөө үһан, дулаасуулгын системэ гэхэ мэтэһээ байтагай клубшье, пилорамашье, һайн харгы замшье байхагүй... Юрэдөө иимэ газарта эдир залуу үетэнэй хүдэлхэ дурагүй байһаниие ойлгохоор... «Мир» колхоздо һүүлэй арбаад жэлэй туршада табан түрүүлэгшэ һэлгээ.

Совет засагай жэлнүүдтэ зуу мянга гаран тосхонууд (Россиие гэжэ тэмдэглэебди) хооһоржо, үгы хэгдэжэ түйлдөө хүрөө.

Колхозууд болон совхозуудай баазэ дээрэ арендэ, фермерскэ гүримүүд түргөөр нэбтэрүүлэгдэг гэжэ хүсэхэ байнабди. Тиигэбэл хүнүүд газар нютагайнгаа еһотойл эзэд болохо һэн...

— Хэр хүнгэн болохоб гэжэ мүнөө дээрээ мэдэнэгүйбди,— гэжэ отделениие даагша Н. Сороковиков мүрөө хабшана,— ушар юуб гэхэдэ, манай тракторна бригада дүрбэдэхи жэлээ арендэ гүримаар хүдэлжэ байна. Гэбэшье бүхы юумэн тон һайнаар эли болоодүй. Арендэ шухала хэрэгтэй гэжэ бүхы хүнүүдтэ ойлгуулхые оролдодогбди...

Оронoймнай бүхы аграрна политика таряашанай ажабайдал һандаргаха, үрихэ гэһэн зорилготой байгаа гэжэ хэлэхээр бэшэ ааб даа. Гэбэшье буруул политика ябуулагдадаг байгаа ха юм.

Коммуна, НЭП, удаань колхозууд... Түрүүшээр хоер үхэрыемнай абаад, уданшьегүй хоер морин болон хоер унагыемнай абаад ябашоо һэн,— гэжэ отделениие даагшын эхэ Антонина Федоровна Сороковикова хөөрэнэ.— Харин 1937 ондо нэгэтэ фермэһээ гэртээ бусахадамни хушалтыемнай хуулажа байба. Гэртнай коммунада оруулагдаба гэжэ намда ойлгуулаа һэн. Игэжэ би нарай нялха үхибүүнтэеэ байха гэргүй, һааха үнеэгүй, үмдэхэ хубсаһагүй үлэшэһэн байнаб.

Таряашад, хүдөөгэй ажалшад газар нютагайнгаа еһотойл эзэд байха эрхэтэй ха юм. Николай Николаевич Сороковиков эхынгээ игэжэ хөөрэхэдэ юун гэжэ һанадаг байгаа хаб? Һайнаар бодожо үзэдэггүй, тобшолол хэдэггүй байгаа хаш гэжэ юундэшьеб һанахаар. Николай Николаевич гүрэнэй газар таряашадай мэдэлдэ үгэхэгүй гэжэ бүхы шадалаараа оролдодог хүнүүдэй нэгэн. Тосхонойхидынь тэрээндэ ехэл гомдодог болонхой. «Үлүү мал барюулдаггүй, оройдоол 60 соото газар үгэхэдэнь, ганса үхэр болон тугалда хүрэдэг байха юм. Тэрээнһээ һурангүйгөөр багаханшье үбһэ сабшаха эрхэгүйбди».

Тамара Петровнагай колхоздо бүхы наһаараа хүдэлһэн эхэдэшье газар хүртөөгүй. Түнхэнэй гол, үргэн ехэ газар дээрээ бүхэли гүрэнииешье байгуулжархихаар гэжэ зарим хүнүүд хөөрэлдэдэг байха. Теэд юундэ тэндэ ажаһуудаг таряашадта үлүү газар үгтэхэеэ болео юм гэһэн асуудал гаража ерэнэ. Таряашаднай баян дэлгэрээр ажаһууг лэ гэжэ һананагүй гээшэ гү?

...Хүдэлмэришэд болон колхозникуудай баатарлиг ажал тухай плакадууд дээрэ һая болотор бэшэгдэдэг байгаа. Юундэ баатарлиг гэжэ бэшэгдэнэб? Үлүү үгэгүйгөөр, ямаршье эрилтэгүйгөөр хүдэлдэг байһанайнь түлөө баатарлиг гэжэ нэрлэнэ гү? Таряашадай урда ехэ үритэйбди гэжэ мартажа болохогүй. Харин мүнөө дээрээ хүлисыш даа маанадые, Сагаан-Нуур.

Е. СЛУГИНОВА.

Экономико

СОВЕТ ХҮНҮҮДЭЙ ХЭДЫ БААТАРЛИГААР АЖАЛЛАҺАН БАЙГААШЬЕ ҺАА, «ТҮГЭС ХҮГЖЭНГИ СОЦИАЛИЗМЫН» ШАТАҺАА, ЭКОНОМИЧЕСКА ХУУЛИ ЕҺОНУУДТА ХАРШААР БАЙГУУЛАГДАҺАН ЯМАРШЬЕ ТУҺАГҮЙ ЭКОНОМИКО МАНДА ДАМЖУУЛАН ҮГТЭҺЭН БАЙНА. ЭНЭМНАЙ БОДОТО БАРИМТЫЕ ЗҮБӨӨР ТАЙЛБАРИЛГА БОЛОНО. МАНАЙ ПРАВИТЕЛЬСТВО «ТОГТОШОҺОН» ҮЕ САГАЙ ХОЙШОЛОНГУУДТАЙ ХҮШЭР ХҮНДЭ ТЭМСЭЛ ЯБУУЛНА. ТИИГЭЭД ЛЭ НОЕДНАЙ ЭКОНОМИСТНУУДТА ТУҺАЛАМЖА ЭРИЖЭ ХАНДАА БШУУ. ОБЩЕСТВЫЕ ХУРДАН ТҮРГЭНӨӨР ҺЭРГЭЭХЫЕ НАЙДУУЛҺАН ЗҮБШЭЛ ЗААБАРИНУУДШЬЕ ТАҺАЛГАРЯАГҮЙГӨӨР ҮГТЭНЭ, ШАНГА ШҮҮМЖЭЛЭЛНҮҮДШЬЕ ХЭЛЭГДЭНЭ.

МАНАЙ УНШАГШАДШЬЕ ЭНЭ БАЙДАЛДА АНХАРАЛАА ХАНДУУЛАНГҮЙ ЯАХАБ ДАА. ЭНЭ УШАРААР ИЛЬФ—ПЕТРОВОЙ СЛЕСАРЬ ПОЛЕСОВЫЕ ДУРДАН ҺАНАХАГҮЙБДИ. ХҮНҮҮД АЖАБАЙДАЛАА ЭРХИМ ҺАЙН БОЛГОХЫН ТҮЛӨӨ ТЭМСЭЛДЭ РЫЖКОВ БОЛОН АБАЛКИНДА ҮНЭН ЗҮРХЭНҺӨӨ ТУҺАЛХА ГЭЖЭ ОРОЛДОНО.

МАНАЙ ПРАВИТЕЛЬСТВЫН ҺҮҮЛШЫН МЭДЭЭСЭЛЭЙ ЕҺООР ЭНЭ БҮРИШЬЕ ГҮНЗЭГЫ УДХАТАЙ БОЛОНО («ДЭЛГҮҮР ТЭЭШЭ ДАБШАН ОРОЛГО»—1990 ОНОЙ АПРЕЛИИН 16-НАЙ «ПРАВДА» ГАЗЕТЭ). ОРОН ДОТОРХИ ЭКОНОМИЧЕСКА БАЙДАЛ ТУШАА ХОЕР МЭРГЭЖЭЛТЭД СОЦИОЛОГ БОЛОН ЭКОНОМИСТЫН ҺАНАМЖАНУУДЫЕ ТААНАДАЙ АНХАРАЛДА ДУРАДХАНАБДИ.

Дэлгүүрэй экономикын хүшэр асуудалнууд

КПСС-эй ЦК-гай 1987 оной июниин пленумые совет хүнүүд урма баяртайгаар угтаһан байна. Ушар юуб гэхэдэ, энэ пленум дээрэ экономическа реформо тухай эдэбхитэй хөөрэлдөөн боложо гараа. Ямаршье хүгжэлтэгүйгөөр хэдэн жэлнүүдтэ тогтошоһон үе соо ямар байдалда ажаһуугаабибди гэжэ мүнөөл ойлгожо байнабди. Одоошье ороной арадай ажахые доройтонги байдалһаа гаргаха арга олдогдобо гэжэ баярлаад абаабди.

Гүрэнэй предприяти (нэгэдэл) тухай хуули, предприятинуудта гүрэнэй захил хэлгэ, оптово худалдаа наймаа эмхидхэлгэ, коопераци тухай хуули гэхэ мэтэ хэмжээнүүд манай орон дотор социалис дэлгүүр бүридхэхэ аргатай.

Гэхэ зуура, хубилган шэнэдхэлгын соносхогдоһоор тэбхэр табан жэлэй үнгэрбэшье, оронoймнай экономико һайжараа бэшэ, харин бүхы шэглэлнүүдээр бирагүй баримтануудые харуулна.

Иигэжэ гүрэнэй предприяти тухай хуули балай һайнаар хаража үзэгдөөгүй болоно бшуу. Амяаран коллективүүд гансал өөһэдынгөө тала хаража, бүхыдөө гүрэн тухай һанаагаа зобоногүй. Предприятиин директор коллективтэеэ үгээ нэгэдэжэ, ажалшан бүхэнэйнгөө һанамжа шагнадаг байха юм. Теэдшье иимэ байнгүй аргагүй ааб даа. Ушар юуб гэхэдэ, мүнөө ямаршье коллектив өөрөө ударидагшаяа һунгадаг болошонхой. Дээдын органуудай захиралта үгэхэ, заабари буулгаха саг үнгэрөө ха юм. Гэбэшье дээрэһээ хиналта, аха захa гэһэн ойлгосые мэдэрхээ, мэдэхээ болишоһон үйлэдбэрие бурууушааха байнабди. Ямаршье ажал хэрэг дээрэһээ хинагдажа, шалгагдажа, анхарагдажа байха ёһотой ха юм.

Зонхилон захиралгын системэдэ эсэс табиха саг хүрэжэ ерээ гэжэ ходо хөөрэлдэнэбди. Энэшье зүб. Гансал һула табижархиһан жолоодол адли дуран соогоо аашалха болоо һаамнай, ямаршье үрэ гарахагүй.

Предприятинуудай коллективүүд хүсэ шадал балай ехээр гаргангүйгөөр, үйлэдбэриин нөөсэнүүдые хэрэглэнгүйгөөр, түрүү технологи нэбтэрүүлэнгүйгөөр ехэ олзо доход оложо шададаг болошонхой. Ямар аргаар иимэ ехэ мүнгэ олоноб гэжэ уншагшаднай гайхажа магадгүй. Гүрэнэй захилнуудые бага болгожо, хүн зондо һайшаагдадаг шухаг продукци ехээр гаргажа, зарим коллективүүд ехэ олзо доход оложо һураа.

Хуушан зүйлнүүдтэ гүрэнэй «Н» индекс (Новинка) няажа, наймаагаа гүйлгэхэ ушарнуудшье гарадаг гэжэ тэмдэглэнэбди. Иимэ ябэдалда эсэс табиха хэрэгтэй.

Жэшээлбэл, Улаан-Үдын гадар трикотажай фабрика 1988 ондо абаһан олзо доходойнгоо 42 процентые продукциингаа үнэ сэн дээшэлүүлһэнэй ашаар олоһон байна. Иимэ байдал 1989 ондошье үзэгдөө. Байгша ондо гүрэнэй захил 67,5 процент, шэлэй заводто 78,5 процент дүүргэгдээ. Гэхэ зуура республика доторнай шэл айхабтар хомор болошонхой. «Бурятстройматериал» нэгэдэлдэ 49,5 процент, бусадшье предприятинуудта мүн лэ иимэрхүү процент түйлагдаһан байна.

Илангаяа хүдөө ажахыда гүрэнэй захил бага болгохо ушарнууд һанаа зобооно. Эрдэм наукын шэнжэлгэнүүдтэ үндэһэлһэн нормативуудые хараада абаһанай юм гү, али бэеэ даагаад хүдэлжэ эхилһэнээ харуулха зорилготойгоор юм гү. Түнхэнэй районой ажахынууд 1989 ондо мяханай комбинадта бүхы шахуу хонин һүрэгөө тушаажархеэ.

Хараад үзэгтыши: 20 477 толгой хонид байһан һаа, 1990 оной январиин 1-нэй байдалаар оройдоол 2138 толгой болошоод байгаа. Хэды ехэ нооһо абажа шадахаяа болибобибди!

Үйлэдбэриин-техническэ хэрэглэлэй эд бараанай, продукциин сүлөөтэ дэлгүүр тухай үйлэдбэриин коллективүүд бодомжолно. Материально-техническэ хангалгые оптово худалдаа наймаанда оруулга балайшье һайшаагданагүй, дэмжэгдэнэгүй гэжэ һанахаар. Энэ талаар түрүүшын алхамууд урагшагүйдэнэ. Юундэ урагшагүйдэһыень хараад үзэебди.

Оптово худалдаа наймаанай бааза дээрэ үйлэдбэриин ашаг үрые дээшэлүүлхэ бэшэ, харин түбхын түрүүндэ үйлэдбэриин ашаг үрые дээшэлүүлһэнэй ашаар оптово худалдаа наймаа байгуулха, эмхидхэхэ шухала. Түүхэй эд болон элдэб хэрэгсэл болон зүйлнүүдэй хомор байгаа сагта оптово худалдаа наймаа эмхидхэхын аргагүй гэжэ һанагдана.

Бүхы юумэ үргэнөөр, элбэгээр гаргажа һурахадаал, оптово худалдаа наймаанда ороходо тухай хөөрэлдэхэ хэрэгтэй. Гүрэнэй захилһаа гадуур гаргагдаһан продукци оптово худалдаа наймаанда оруулагдангүйгөөр предприятинуудтай хэлсэгдэһэн сэнгээр худалдагдана.

Нэгэ иимэ байдал хараад үзэе: «Бурятлестоппромдо» шифер болон запасной частьнууд хэрэгтэй болобо. Иимэ юумэ энэ нэгэдэл ой модоор һэлгэхэ аргатай. Харин һэрюун унда гаргадаг завод болон һэеы гуталай фабрика, мүн бусадшье гүрэнэй захил зуун процент дүүргэдэг предприятинууд хайшан гэхэ болоноб?

XV—XVI зуун жэлнүүдэй феодализмда адли үйлэдбэриин харилсаатай ушарһан болоно гүбди? Салин хүлһэнэйургалтаар дашууржа, эд бараанай сэнгүүдтэ анхархаяа мартажархинабди. Энэмнай буруу ябадал гээшэ. Шэнэ экономическа арга ажал хэнгүйгөөр ехэ мүнгэ олохо эрхэ боломжо предприятинуудта олгоо гэжэ хэлэлтэй. Илангаяа кооперацида хүдэлжэ байһан хүнүүд ехэ ажал хэнгүйгөөр хэды ехэ мүнгэ олоноб! Иигэжэ һүүлэй хоер жэлэй туршада үйлэдбэриин бүтээсын ургаагүйшье һаа, орон дотор мүнгэнэй олзо доход 23 процент дээшэлһэн байха юм. Гүрэнэй хэмжээндэ сэнгүүдэй реформые 1991 оной январиин 1 болотор үнэн зүбөөр, айхабтар бодомжотойгоор бэелүүлхэ тухай хэлэгдэһэн байгаашье һаань, бүхы юумэнэй сэн мүнөө хэндэшье дуулгагдангүйгөөр дээшэлүүлэгдэшэхээ һанана.

Тогтошоһон үеын экономикые шүүмжэлжэ, тэрэнэй үлэгдэлнүүдые дары түргэн усадхаад, «социалис дэлгүүртэ» гараха тухай хэлэнэбди. Теэд бүхы юумэн дары түргэн бүтэшэдэг гэжэ ойлгожо болохогүй. Социальна байдал адли тэгшэ болгохо, ноёд һайд, юрын хүнүүд гэжэ байгаад илгаруулхагүй гэхэ мэтээр хөөрэлдэдэг гээшэбди.

Социалис дэлгүүр гээшэмнай юун бэ? Бидэ капиталис рынок гэхэ гү, али дэлгүүр, тэрэнэй хатуу шанга хуули дүримүүдые, хүдэлмэригүйдэлгые, баяншье, үгытэйшье байдалые яһала һайнаар ойлгохо болонхойбди. Капиталис дэлгүүртэ элдэб үеын болоошье һаа, эд бараан, эдеэ хоол гэхэ мэтэ хомор болошодоггүй байха юм. Харин социалис дэлгүүр гээшэмнай ямар удхатай ойлгосо болоноб? Бидэ Югославиин, Венгриин, Польшын экономикын хойноһоо анхаралтайгаар адаглададагбди. Эдэ оронуудай экономическа түйлалтанууд балайшье һайн бэшэ.

Юумэнэй үнэ сэн айхабтар болгоомжотойгоор дээшэлүүлхэ хэрэгтэй гэжэ һанагдана. Регионуудаар гаргагдадаг үйлэдбэриин продукцинуудые гол хараада абаха хэрэгтэй. Эдеэ хоолой продуктнуудай үнэ сэн дээшэлхэ ёһотой. Ушар юуб гэхэдэ, гүрэн эдеэ хоол үйлэдбэрилгэдэ хэдэн миллиард түхэриг нэмэжэ үгэнэ. Манай Буряад жэлэй туршада 225 миллион түхэриг нэмэлтэ мүнгэ абана.

Эдеэ хоолой продуктнуудай үнэ сэнгэй дээшэлхэдэ, автомобиль, архи, болор шэл гэхэ мэтэ шухаг зүйлнүүдэй сэн доошолхо ёһотой гэжэ түрүүшээр һанахаар. Гэхэ зуура, тэдэнэй сэн хоер шалтагаанаар доошолуулагдаха аргагүй: нэгэдэхеэр, дэлгүүртэ бүхы юумэнэй элбэг болоогүйдэ, хоёрдохёор, гүрэн мүнөө дээрээ үнэгүйгөөр худалдаха аргагүй.

Юумэнэй үнэтэй болоходо, бага салин абадаг хүнүүд лэ гарзатаха болоно. Эд бараа эрхим шанартайгаар гаргадаг болоһон предприятинууд олзотохо байна. Тиимэһээ предприятинуудай хоорондо мүрысөөн эмхидхэгдэхэ ёһотой.

Дэлхэйн капитализм хоер зуун жэлэй туршада хүгжэлтын замаар дабшажа, бүхы юумэ элбэг ехээр, эрхим шанартайгаар гаргажа һураа. Феодальна үйлэдбэрие товарна үйлэдбэри һүүлэй хэдэн арбаад жэлэй туршадал һэлгэжэ шадаа. Харин манай экономико иимэ байдалһаа хайшан гэжэ гараха ёһотой болоноб? Капитализмын зам дабтаха аргагүй ха юмбибди. 17-дохи зуун жэлдэ бэшэ, харин 20-дохи зуун жэлдэ ажаһуунабди гэжэ мартажа болохогүй.

Хэрбээ рыночно системэ түргэн нэбтэрүүлхэ болоо һаамнай, хэды ехэ түбэг бэрхэшээлнүүд дайралдаха байнаб! Гүрэн бага салин абадаг эрхэтэдые ямаршье пособи болон хүнгэлэлтэнүүдээр хамгаалжа шадахагүй. Ушар юуб гэхэдэ, эдеэ хоол болон эд бараанай сэн хэдэн дахин ехэ болохо байна бшуу.

Тиимэһээ орон дотор һаяын жэлнүүдтэ экономическа байдал һайн тээшээ хубилшаха гэжэ найдаһанай үлүү.

В. БОХИЕВ,
экономист.

Ветеранда стенкэ юундэ хэрэгтэйб?

ҺАНАМЖА

Пенсионернүүд, амаралтада гараһан хүнүүд, ветеранууд болон бусад хүнүүд холодильнигуудые, хубсаһа угаадаг машинануудые, кухонна гарнитуранууд, телевизорнүүд, хоморой шухаг бусад эд бараануудые хүлеэжэ, һара һаралан магазинуудай хажууда зогсоно. Жара-дала хүрэһэн хүндэ стенкэ юундэ хэрэгтэйб! Тухайлбал, тэрэ хүүгэдтээ, магад, ашанартаа тэрэниие худалдажа абадаг байгаа ха. Теэд яахабши, тэрэнэй ашанар стенкэтэй, (телевизортэй, холодильник болон бусадтай) болонол бэзэ. Харин бусад хүнүүд яаха ёһотойб!

Хоморой шухаг болоһон эд бараанай шалтагаан олон гэжэ һанаха байнаб. Нэгэниинь гэбэл, списогээр эд бараа хубаарилга гэхэ гү, али 1-дэхи, 2-дохи, 3-дахи болон бусад «сортнуудай» хүнүүд гэжэ худалдан абагшадые хубаадаг хүнгэлэлтэнүүдэй системэ болоно. «Танилнууд» гэжэ тэмдэглэгдэдэг нилээд олон совет хүнүүд эндэһээл бүхы юумэ абадаг.

Хоердохи шалтагааниинь юуб гэхэдэ, «подсобконууд», ларегууд сооһоо эд бараанууд нюусаар худалдагдана гэжэ нэрлэхэдэ болохо.

Хоморой шухаг эд бараанай үгы болоһон гол шалтагаан гэхэдэ, тэрэниие бардам хүрэхөөр үйлэдбэрилдэггүй байна.

Энээнтэй дашарамдуулан, манай делегадуудта удаадахи асуудалнуудые шиидхэхыень дурадхана: үйлэдбэрилдэг продукцияа республикаһаа гадуур абаашахаяа болихо, хэндэшье хэрэггүй эд бараа гаргахаяа болеод, республика доторoo ТНП үйлэдбэрилгэ һэргээхэ.

Тиигэхын түлэ республикын Верховно Совет хариин гүрэнүүдэй капитал хэрэглэхэ, хоморой шухаг эд бараануудые үйлэдбэрилхэ талаар хамтын предприятинуудые гү, али кооперативуудые байгуулха талаар таатай зохид эрхэ байдал олгохо. Тэрэ тоодо республикада юушье үгэдэггүй зарим предприятинуудые хубилгажа, ондоо зүйлнүүдые гаргадаг болгохо.

Мүнөө дээрээ һунгалтын урдахи программануудые бэе бэеһээ бэшэжэ абаһанай үндэһөөр һулахан түлюурхан политигуудай тэмсэл ябуулагдана (республикын ажабайдалые һайжаруулха талаар эрдэмэй үндэһөөр зохеогдоһон нэгэшье программа үгы, харин гансал уряа-лозунгнууд ба найдуулһан үгэнүүд бии). Анхаралтайгаар бодожо үзэхын оронда хооһоор гоё гоо үгэнүүдые хэлэнэбди.

Худалдаа наймаанда онсо эрхэ усадхаха шухала. Иимэ зорилготойгоор хэлсээнэй үндэһөөр өөрынгөө ажал ябуулга бэелүүлхэ худалдаа наймаачай бэеэ дааһан багахан предприятинуудые байгуулха. Энээнһээ уламжалан, хожомоо худалдаа наймаанай министерствые усадхаха. Магазинуудта расчетно счет нээжэ, юридическэ нюурай эрхэнүүдтэй болгожо, гүйсэд бэеэ даагаад хүдэлхэ арга олгохо.

ТНП үйлэдбэрилгэ болон худалдалга гуримшуулхын түлэ республикын эрилтэнүүдһээ, эд бараа андалдалгын арга боломжонуудһаа уламжалан, налог даралга доошолуулха хэрэгтэй. Нютагай болон республиканска Соведүүд үйлэдбэри эрхилэн эмхидхэхэдэнь хамааралсангүйгөөр үйлэдбэриин болон худалдаа наймаанай фирмэнүүдэй ажал ябуулгые мүнгэн һангай талаар лэ хинан шалгалга бэелүүлхэ зэргэтэй.

Юрий КРИВУЛИН,
социолог.

АЛТАН ОДОНУУДАЙ ЭЗЭД

(Очерк)

...Алтан одондо хүртэхэ гээшэ бэлэн хэрэг бэшэ даа. Гэбэшье, Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнда эрэлхэгээр хабаадаһан хэдэн солото сэрэгшэднай Эхэ оронойнгоо эгээл дээдэ һайшаал болохо Советскэ Союзай ба Социалис Ажалай Геройнуудай хүндэтэ нэрэ зэргэнүүдтэ хүртэһэн байна ха юм. Эдэнэр хэд гээшэб гэбэл, Б. Р. Ринчино, А. И. Парадович, Б. М. Мажиев, М. С. Пристромов ба Д. Ю. Юндунов гэгшэд болоно. Байлдаанай газарта баатарлигаар унаһан Базар Ринчино тухай тусгаар зохеол бэшэгдээ һэн. Харин зарим бусад нүхэд тухайдань, тэдэнэй дайшалхы зам тухай энд тобшохоноор тогтохо хүсэлтэйб.

Александр Иосифович Парадович — 1920 ондо мүнөөнэй Бурятская станцида түрэһэн, эндэ эдир наһаниинь үнгэрһэн байна. Тэрэ бага наһанһаа эхилжэ, түрэлхидэйнгөө ажал хүдэлмэридэ хамһалсан, һүбэлгэн бэрхээр үндыһэн байха юм.

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай эхилхэдэ, Парадович Улаан-Армиин зэргэдэ жагсаа һэн. Удаашьегүй тэрэл жэлэйнгээ сентябрь һарада фронт зорижо мордоһон байна. Тиихэдээ 8-дахи гвардейскэ армиин 39-дэхи дивизидэ, 41-дэхи тусхай тагнуулшадай ротын бүридэлдэ ябажа дайлалдаһан юм.

Александр Парадовичай дайшалхы зам Сталинградһаа эхитэй. Тэрэ Сталинградай түлөө тулалдаанда хабаадажа, дайнай түрүүшын бэрхэшээлнүүдые дабаһан, сэрэгшын хатуужал абажа зоригжоһон байна бшуу.

Дайнай үедэ тагнуулшадай үүргэ онсо хэрюусалгатай, сэгнэшэгүй ехэ удха шанартай байһан гээшэ. Тиимэһээ дайсанай һомондо түрүүн дайрагдаха аюул хододоол хүлеэжэ байдаг һэн.

1943 оной намар бэлэй. Парадовичай ябаһан часть Днепройстровск шадар Днепрые гаталжа, добтолгоёо үргэдхэхэ ёһотой байгаа. Гвардиин сержант Парадович бүлэг десятнигуудтай сугтаа мүрэнэй баруун бэе гаража, плацдерм эзэлхэ даабари абаа һэн.

Фашистнууд Днепрэй баруун эрье хүбөөе окоп, траншей, блиндажуудаар бүхэлэнхэй, үдэртөө боомбодожо, һүниндөө ракетээр гэрэлтүүлэн буудажа байгаа. Гэбэшье, Парадович нүхэдтэеэ забда забһар оложо, онгосодо һуугаад, мүрэнии хүндэлэн нүгөө эрье шэглэн һараба. Мүрэнэй дунда хүреэд ябахадань, немецүүд эдэниие обеорон хараад, забда залигүй буудажа оробо. Дайсанай һомон мүндэр мэтэ адхарна, ехэ буугай һомонууд ба минэнүүд тэһэржэ, онгосыень үһаар булан алдана, олон хүн алуулба...

Александр хэдэн нүхэдтэеэ нүгөө эрье хүрэжэ, дайсад руу гранатануудые шэдэн сасуу, автомадайнгаа хүрэөөр сохижо, адаалхай шабын түмэрөөр хэгдэһэн хорео-хаалтада оноо гаргаад, түрүүшын окоп руу гүйлдэн оробо. Тиихэ зуура, дайралдаһан немецүүдые буудажа унагаабад. Парадович гүйдэл дундаа алуулһан немецэй пулемет абажа, дайсадые буудана, өөһэдынь гранатануудаар тэдээн руу шэдэжэ тэһэлнэ.

Парадович олон нүхэдөө алуулбашье, үлэһэн үсөөхэн зоноороо дайсанай добтолгонуудта сохилто хэн, бусад сэрэгшэдэй хүсэжэ ерэтэр энэ плацдарм эзэлжэ шадаа бшуу. Тиигэжэ эдэнэр частиингаа ехэ гээлтэгүйгөөр мүрэниие гаталан, энэ плацдермые үргэдхэжэ, улам саашаа добтолон дабшаха арга зам нээжэ үгэһэн байна.

Гвардиин сержант Александр Парадович Украинын урда областьнуудые гитлеровскэ булимтарагшадай эзэмдэлгэһээ сүлөөлэлсэһэн, орден ба медальнуудаар шагнагдаһан байна. Харин шухала удха шанартай плацдарма дайлан абажа эзэлэлгэдэ баатаршалга харуулһанайнь түлөө 1944 оной февралиин хори гаранаар нүхэр Парадовичта Советскэ Союзай Геройн нэрэ зэргэ олгогдоо һэн. Мүн «Дайшалхы габьяагай түлөө» гэдэг американ хэрээһээр шагнагдаһан байха юм.

Александр Иосифович Пападович дайнай һүүлээр Кустанайда ажаһуудаг болоһон, пассажирска автотрестые хүтэлбэрилэгшын орлогшоор хүдэлһэн байна.

Бальжинима Мажиевич Мажиев — 1917 ондо Түүргэ нютагта түрэһэн, хотоной һургуулида һураад, арбаадтайһаа эхилжэ айлнуудай мал адуулһан, гушаад онуудта Түүргэдэ Улаан-Сэсэг гэжэ коммунын тогтоходо, тэрээндэ ороһон байна. Һүүлээрнь, арбан дүрбэтэй Бальжинима комсомолой гэшүүн, тиигээд комсомолой эмхиин секретарь, арбан долоотойһоо эхилжэ колхозой түрүүлэгшэ, тиигээд Улаан Армиин бодото албан, удаань дахяад колхозой түрүүлэгшэ...

Октябриин хубисхалай сасуутан Бальжинима Мажиевич Мажиевай залуу наһанай зам иигэжэ эртүүр арад зоной ажал хэрэгүүдтэ хабаадалгаар эхилһэн юм.

Эгээл энэ үедэ гитлеровскэ фашистнуудай үүдхэһэн аюулта дайн эхилшоо бэлэй. Мажиевшье нютагайнгаа бүһэтэйшүүлтэй сугтаа дары фронт мордоо һэн. Уданшьегүй, тэрэ үхэр буугай 99-дэхи бригадада, 152 миллиметрэй ехэ буугай частиин тагнуулшан боложо, дайшалхы замаа эхилһэн юм. Тэрэ хүшэр хүндэ үедэ Мажиев Смоленск, Вязьма, Орша, Витебск городуудай түлөө шанга тулалдаануудта хабаадаһан байна. Тиин эрхим сэрэгшэн байһанаа өөрынгөө бэеэр харуулһан, дээшээ үргэгдэн взводой командирай орлогшоор томилогдоһон, партиин гэшүүндэ абтажа, партийна бюрогой гэшүүнээр һунгагдаһан байха юм.

Теэд Бальжинима Мажиев дайнай газарта эрэлхэг зоригтойгоор тэмсэжэ, дайсаниие бута сохихо хэрэгтэ эрид шууд ородог байгаа. Жэшээнь, 1943 оной зун Дорогобуж городой түлөө шанга тулалдаанда шархатабашье тунхэрлагүй, дайсаниие хюдалсаһаар лэ байһан юм. Энэ тулалдаанда шалгарһанай түлөө тэрэ «Шэн зоригой түлөө» медаляар шагнагдаа һэн. Тиихэдэ 1944 оной зун манай сэрэгүүдэй добтолгын үедэ тагнуулайнгаа үүргэ эрхимээр дүүргэһэнэй түлөө нүхэр Мажиев Улаан Одоной орденоор шагнагдаһан байна. Һүүлээрнь дахяад шархатабашье, аргалуулһанайнгаа удаа һөөргөө дайлалдажа ороһон юм. Тиин Зүүн Пруссиин Кенигсберг городые дайлан абахын түлөө үсэд нэтэрүү байлдаанда (1944 оной ноябрь һарада) гурбадахяа шархатабашье, баатарлигаар тулалдаһанай түлөө хоердохи Улаан Одоной ордендо хүртэһэн солотой. Тэрэ тулалдаанай үедэ хэды олон бэрхэшээлнүүд дабагдаа гээшэб?! Һүүлээрнь Литвагай ой тайга соогуур бандеровецүүдтэй тэмсэн, тэдэниие усадхаха талаар аюултайшье, бэрхэшээлтэйшье хэрэгтэ Мажиев шэн зоригтойгоор хабаадаһан байна бшуу. Тиимэһээл дээрэ дурсагдаһанһаа омяраа дайшалхы шагналнуудта хүртэһэниинь гайхалгүй.

Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнһаа хойшонхи замынь — арад зоной ажана тэниглэн байдал ба ниитын ажахын хүгжэлтэдэ зорюулагдаһан үнэн сэхэ ажалай зам мүн. Бальжинима Мажиевич ганса колхозойнгоо түрүүлэгшээр дүшөөд жэл хүдэлжэ, түрэл Кировэй нэрэмжэтэ колхозоо коммунис ажалай замда оруулаа. Арадуудай хани барисаанай ордендо хүртүүлээ. Хара-Шэбэрые мүнөө үеын болбосон түхэлтэй гоё һайхан һуурин болгоо.

Эдэ бүгэдын түлөө Бальжинима Мажиевич Социалис Ажалай Герой, Октябриин революциин ба Ажалай Улаан Тугай гурбан орденуудаар шагнагдаһан, РСФСР-эй хүдөө ажахын габьяата хүдэлмэрилэгшэ, Агын Буряадай автономно округой хүндэтэ эрхэтэн гэһэн нэрэ зэргэнүүдтэ хүртэхэл ёһоороо хүртөө. Мүн 16 жэлэй турша соо СССР-эй Верховно Соведэй депутат, 30 жэл соо партиин Шэтын обкомой гэшүүн ябажа, олониитын хэрэг ябуулгада эдэбхитэйгээр хабаадаһан байна.

Михаил Степанович Пристромов — 1921 ондо Ундино-Поселье һууринда түрэһэн, бага наһанһаа эхилжэ, колхоздоо малшанай ажалда дүршэһэн, ехэ һургуули хэжэ үрдеэгүй хүн юм. 1939 оной намар Михаил сэрэгэй албанда абтажа, Алас-Дурнада 116-дахи далайн сэрэгэй бригадын бүридэлдэ алба хэжэ эхилһэн байгаа. Тэндэ албаяа дүүргээдүй байхадань, баруун тээ дайн эхилшоо ха юм.

1942 он... Гитлер яажашье һаань, Москвае эзэлхэ гэһэн зорилгоор, шэнэ түхэлэй хүсэтэ техникээр зэбсэгжүүлэгдэһэн шэлэгдэмэл эрхим дивизинүүд болон армияа ниислэлэймнай шэглэлдэ эльгээжэ байгаа. Дайсанай сэрэгүүдэй Москвада дүтэлөөд байһан һүреэтэ үе һэн. Эгээл энэ үедэ Пристромовой алба хэжэ байһан 116-дахи бригада Москвае аршалалгада ябуулагдаба.

Москва баруун тээһээнь бүһэлөөд, хэрээгы шанга тулалдаанууд боложо байгаа бшуу. Тиихэдэ Алас-Дурнаһаа эльгээгдэһэн 116-дахи бригадын сэрэгшэд Орел город шадархи тулалдаанда ороо. Нэгэ добтолгын үедэ немецкэ пулемедүүд бригадын ябаган сэрэгшэдые хэдэн тээһээнь хэрээһэлүүлэн буудажа байба. Толгойгоо үргэхын аргагүй.

Халта замхаха үедэнь сэрэгшэд бодожо, урагшаа дабшаба. Пулемедүүд дахяад буудажа оробо. Михаил нүхэдтэеэ хамта саһан руу шурган хэбтэшэбэ. Тиин гараараа тохонogтолон буугаа абахынь тэндэ, баруун гарынь «дуг» гээд халуу бусалшаба...

Пристромовой һүүлдэ мэдэхэдэнь, дайсанай һомон гарайнь хургануудай дээгүүр яһыень бута сохеод гараһан байгаа бшуу. Тэрэ табан һарын турша соо госпитальнуудта эльгээгдэн аргалуулаад, 1943 оной зунай эхиндэ «инвалид» гэгдэн, гэртээ табигдаа.

Тэрэ гэртээ ерэод гээд, ажалда орохоор шиидэбэ. Тиихэдэнь, колхозой хүтэлбэрилэгшэд тэрэниие комбайнерой курсда эльгээһэн байна. Михаил дүрбэн һара соо һуража дүүргээд, комбайнаар, СТЗ ба ХТЗ тракторнуудаар, мүн слесариин мэргэжэлээр шалгалтануудые «дүрбэ» гэһэн тэмдэгтэйгээр үгэһэн юм. Үшөө өөрөө токариин мэргэжэл шудалаад, энээгээрээ хүдэлһэн Михаил Пристромов нүхэртэй, хүүгэдтэй боложо түбхинөөд, танилайнгаа дурадхаһанай ёһоор Бооржигантай зөөжэ ерээ һэн ха. Тиихэ зуураа, комбайнероор хүдэлһэн, жэлһээ жэлдэ шадабари мэргэжэлээ дээшэлүүлжэ, үндэр баян ургаса хуряадаг болоһон юм. Тэрэ 1954—56 онуудта илангаяа һайн дүнгүүдые туйлаа агша һэн. Тэрэ үедэ областной газетэдэ хүдэлжэ байһан тула, гурбан жэлэй турша соо 16 мянганһаа үлүү центнер ороохо тэрлэ хуряажа абаһыень, таряа амлаарлан хуряаха үүсхэл гаргаһыень мэдэхэ байнаб. Ажалдаа асари ехэ амжалта туйлаһанай түлөө Михаил Степанович Пристромов 1957 ондо Социалис Ажалай Геройн хүндэтэ нэрэ зэргэдэ хүртөө бэлэй.

Тэрээнһээ хойшо кукуруза ургуулдаг боложо, мүн лэ эрхим дүнгүүдые туйлан суурхаа һэн. Теэд дайнай шарха амар заяа үзүүлхэ һэн гү даа — 1979 ондо пенсидэ гаража, механизаторайнгаа гол ажалые орхихо баатай болоһон юм.

Дамша Юндунович Юндунов — *өөрынгөө нютаг хүбүүн Базар Ринчиноһоо наһаар дүүмэршье һаа, нүхэдһөө үлөөгүй.* Тэрэ Эхэ ороноо хариин дайсадһаа хамгаалгадашье, арад зоной баялиг зөөри арьбадхалгадашье туһа нэмэриеэ арга соохоо оруулһан хүн юм.

Дамша Юндунов дайнай үедэ Эхэ оронойнгоо зүүн-урдахи хилэ шадар алба хэжэ, Япон семурайн добтолон ороо һаань сохилто үгэлсэхөөр бэлэн байгаа һэн. Тиин милитарис Япондо эсэргүү дайнай эхилхэдэ, Квантунай армиие бута сохилгодо хабаадажа ороһон байна. Тиихэтэй хамта, зенитнэ буугаараа буудажа, япон самоледуудай добтолгые сарадаг байһан юм. Теэд зүүн-урдахи дайн богони саг соо болоһоншье һаа, үсэд шанга байгаа. Энэ дайнда хаба зориг харуулһанай түлөө нүхэр Юндунов хэдэн дайшалхы медальнуудаар шагнагдаа һэн.

Дайнһаа хойшонхи жэлнүүд Дамша Юндуновтэ ажалай алдар соло асарһан түүхэтэй. Юндунов хонишон боложо, жэл бүхэндэ үндэр дүнгүүдые туйлаһаараа суудa гараа. Тэрэ 1964 ондо даашынгаа зуун эхэ хонин бүриһөө 129, тиихэдэ хойто жэлынь 131 хурьга абажа түлжүүлһэн, хонидые хоролтогүйгөөр, тарган тобироор ондо оруулха болоод түсэбһөө үлүүлэн ноохо хайшалха талаар үндэр дүнгүүдые туйлаһан габьяатай. Эдэ амжалтануудай түлөө Дамша Юндуновтэ Ленинэй орден ба Алтан Одон медаль барюулагдаа һэн.

* * *

Иигэжэ округоймнай эрхимэй эрхим хүбүүд Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнда эрэлхэг зоригтойгоор хабаадажа, илалта асаралсаад, һүүлээрнь дайгаар һандаргагдаһан ажахыгаа һэргээн бодхоожо, улам саашань хүгжөөхэ талаар асари ехэ амжалтануудые туйлаад, Алтан Одонуудай эзэд болоһон намтарнуудтай. Иимэ хүнүүдэй хэрэг ябуулгань, нэрэ солонь хэзээдэшье залиршагүйл!

Арсалан ЖАМБАЛОН.

ДАЙН ДАЖАРАЙ ХАТУУ ШЭРҮҮН ЖЭЛНҮҮДЭЙ УЛААН ГАЛААР СОРОБХИЛЬОН УДАЛУУН ДҮЛЭН СООҺОО АМИДЫ ГАРАҺАН ДАЙНАЙ ВЕТЕРАНУУДТА ДОРО ДОХИЕ!

Хубилган шэнэдхэлгын эрилтэнүүдээр

Шэнжэлэгшын нэрэ зэргэ уялгална

Буряадай гүрэнэй багшанарай дээдэ hургуулиин буряад хэлэ бэшэгэй факультет дүүргээд, Хэжэнгын, удаань Ородон-Адагай дунда hургуулида багшалаа hэм. Энэ үедэ Буряадай Ниитын эрдэмэй институдта уран зохеол шэнжэлхэ хүн хэрэгтэй болоо гэhэн hураг дуулаа бэлэйб. Эрдэмтэн боложо, бэеэ туршаад үзэхэ гэжэ тиихэдэл шиидээ hэмби.

Далаад онуудай hүүл багта буряад хэлэн үзэгдэхэеэ болинтожо, уран зохеол шахардуу байдалда оронхой байгаа. Тээрамжагүй энэ байдалые ехэ буруу шэнги hанадаг байгаад, эрга шадал соогоо уран зохеол шэнжэлжэ, өөрынгөө багахан хубита оруулха гэжэ хүсөөгшэ hэм.

1979 ондо БИОН-ой литература, аман зохеол, искусство шэнжэлдэг таhагта лаборантаар ажалда абтабаб. Тиигээд буряад арадай бүри урданай уран зохеол, түүхэ үзөө hаа, ехэ хэрэгтэй байна, арад зондо туhатай ажал боложо магад гэжэ найдаhандаа, XIX зуун жэлэй буряад ламанарай зохеоhон номуудые үзэжэ эхилээ бэлэйб.

Энэдхэг арадhаа үндэhэтэй, түбэд, монгол арадуудаар дамжан ерэhэн суута «Панчатантрын» зохеолнуудые үзэжэ туршыш гэжэ намайе шаби болгоhон А. Б. Соктоевой дурадхахадань, тэрэниие өөрынгөө ажалай гол зүйл болгоо hэм. XIX зуун жэлэй үедэ «Панчатантраhаа» абтаhан рассказуудые Ринчин Номтоев, Галсан-Жимба Дылгыров, Хайбзан дооромбо Галшиев, Галсан-Жимба Тугулдуров, ондоошье зохеолшод буряад шэнжэтэй болгожо, «Аршаанай дуhалай тайлбари», «Сагаан Лэнхуагай баглаа», «Эрдэниин сан», «Субхашита» гэжэ номууд соогоо бэшэhэн юм.

Хубисхалай урда тээ урагшаа hанаатай, эрдэм бэлиг түгэлдэр хүбүүд арад зоноо гэгээрүүлхэ эрмэлзэл гаргадаг, ном hудэр зохеодог байhан юм. Эдэ зохеолнуудынь мүнөө болотор буряад зондо мэдэгдээгүй, үзэхэдэ хорюултай байгаа гээшэ ааб даа. Мүнөө хубилган шэнэдхэлгын үедэ арад зонойнгоо түүхые, ёhо заншалнуудыень, хадагалжа байhан номуудыень дууhан шэнжэлхэ саг ерээ. Тиимэhээ мүнөө үеын эрдэмтэдэй зорилго эдэ зохеолнуудые шэнжэлхэ, хэблэхэ хэрэг болоно.

Шэнэ үеын хүниие хүмүүжүүлхын тула нэн түрүүн уг изагууриень мэдүүлхэ, түүхыень ойлгуулха, ёhо заншалыень hэргээхэ, найр наадануудыень баталалгатай болгохо — сагай эрилтэ мүн.

Энэ хэрэгтэ манай эрдэмтэд өөhэдынгөө хубита оруулжа байна. Хуушан монгол бэшэгэй үзэглэл, буряад угсаатан зоной үльгэр, домог, уг гарбал, анхан шүтэжэ байhан мүргэл бүхы тээhээ шэнжэлэгдэхэ гээшэ ааб даа. Минии hанахада, олон уншагшад эрдэмтэдэй хэhэн ажалые ехэ мэдэнэгүй ха.

Саарhан дуталдажа, олон номууд хэблэлдэ оробошье, уншагшадта саг соогоо хүрэнэгүй. Энэ асуудалда республикымнай дээдэ зургаануудай, Министрнүүдэй Соведэй, Арадай эрдэм hуралсалай болон Соёлой министерствэнүүдэй анхаралаа табяагүй hаань, мүнгэ багатай, өөрын хэблэлгүй манай эрдэмэй түб арад зоной эрилтэ хангажа шадахагүй байна.

Үндэhэн хэлээ, ёhо заншалнуудаа мэдэхэ эрдэмтэй хүнүүдэй республикын засагай зургаануудта үсөөн байhаниинь харамтай.

БИОН-до хэгдэhэн шэнжэлгэнүүдые хаража үзэхэ болоо hаа, социологиин, түүхын, уран зохеолой, аман зохёолой, хэлэ бэшэгэй олохон ном бэлдэгдэнхэй аад, нютаг дээрээ хэблэгдэхэ аргагүй байна. Тиимэhээ Москва, Ленинград, Новосибирск хотонуудай хэблэлнүүдтэ үсөөн хэhэгтэйгээр гаража тарана. Һүүлэй жэлнүүдтэ, илангаяа буддын, бөө шажануудта, буряад угсаатанай уг изагуурта зорюулагдаhан номууд хэблэгдэнэгүй. Иимэ байдалhаа боложо, уншагшадта мэдэгдэнгүй үлэшэдэг.

Мүнөө үедэ хубисхалай урдахи уран зохеолдо зорюулагдаhан шэнжэлгэнүүд гаранагүй, Ц-А. Дугарнимаевой оролдолгоор «Бэлигүүн толи», «Буряад уран зохеолой баримтанууд» гэжэ хоерхон ном гараhан байдаг. Харин тиихэдэ Бальжанхатанhаа эхилээд, Базар Барадин, Чойжил-Лхама Базарон гэгшэдэй номууд хүрэтэр хэблэгдэхэ ёhотой гэжэ hанагдана. Буряадай угай бэшэгүүд, hарбаалжанууд, аяншалганууд мүн Түбэд, Монгол, Хитад оронуудhаа дамжан ерэhэн уран зохеолой баримтанууд, буряад ламанарай зохёон барлаhан номууд хэблэгдэн гараа hаа, ямар ехэ туhатай байха гээшэб!

Гансал урданай уран зохеол шэнжэлэгдэхэ бэшэ, харин мүнөө үедэ бэшэгдэжэ, буряад хэлэн дээрэ хэблэгдэжэ байhан номуудай шэнжэлэлгэдэ ородоггүйнь буруу гэжэ hанагдана. Буряадаар бэшэдэг уран зохеолшодой өөhэдынгөө номууд соо мүнөө үеын hанал бодол харуулдаг болохонь дамжаггүй. Зүгөөр хэблэгдэhэн зохеолнууд саг соогоо шэнжэлэгдэдэггүй байхадаа, тон зүбөөр сэгнэгдэнэгүй. Тиимэhээл уран зохеол түргэн хүгжэнэгүй.

Илангаяа залуу уран зохеолшод ямар харгыгаар ябахаяа ойлгожо ядана ха. Тиин инаг дуран, тоонто нютаг мэтын темэнүүдhээ ондоо орео хүндэ, бүхы зондо хабаатай зохеолнуудые бэшэхэеэ зүрхэ алдана хэбэртэй. Шэнэ зохеолнуудайнь гарахада, эрдэмтэднай газетэ, журналнуудта өөhэдынгөө hанамжануудые бэшэдэг болоо hаань, зүбшье, туhатайшье байха ёhотой.

Тобшолон хэлэбэл, бидэнhээ, эрдэмтэдhээ, ехэ юумэн дулдыдана. Хубилган шэнэдхэлгын үедэ арад зоной үндэhэн мэдэрэлэй ургахада, тэдэнэй ургаhан эрилтэ хэрэглэмжэнүүдые саг дэры хангаха аргагүй байhанаа тодорхойлбоб. Хэды хэблэлэй удаарбашье, хүн зоной уулзалгануудые, ниитын политическэ удха шанартай хэмжээ ябуулгануудые эмхидхэлсэжэ, тэдэнэй hонирхолые бага зэргээршье хангаhан мэдээнүүдые, элидхэлнүүдые эрдэмтэднай хэнэ. Тиигэжэ хубилган шэнэдхэлгын үе сагта сагай эрилтын еhоор эрдэмтэднай бага бэшэ ябуулгануудые эмхидхэнэ гээшэ.

Б. БАЯРТУЕВ,
Буряадай Ниитын эрдэмэй институдай эрдэмтэ хүдэлмэрилэгшэ, хэлэ бэшэгэй эрдэмэй кандидат.

ЖУРНАЛИСТНУУДЫЕ ХАЙШАН ГЭЖЭ БЭЛДЭХЭБ?

ЖУРНАЛИСТЫЕ ҺУРГАН БЭЛДЭЛГЫН ХУБИ ЗАЯАН МҮНӨӨ ХЭНЭЙ МЭДЭЛДЭ ГЭЭШЭБ! ЭНЭ ШУХАЛА АСУУДАЛТАЙГААР ТАСС-АЙ КОРРЕСПОНДЕНТ МОСКВАГАЙ ДЭЭДЭ ПАРТИЙНА ҺУРГУУЛИДА ХАНДАБА. ЖУРНАЛИСТИКЫН КАФЕДРЫЕ ХҮТЭЛБЭРИЛЭГШЭ, ТҮҮХЫН ЭРДЭМЭЙ ДОКТОР В. ШИНКАРЕНКО ЭДЭ АСУУДАЛНУУДТА ИИГЭЖЭ ХАРЮУСАБА:

— Аппарадай мэдэлдэ байна. Түрүүшын асуудалда иимэ харюугай үгтэhэниинь гайхалтайшье бэшэ. Хэрбээ хүдэлхэеэ болёод, энээниие бэелүүлхэ болоо гээшэ hаа, партийна журналистын өөрынгөө дураар эрдэм шудалжа шадахагүй байhанда этигэхэньшье хүшэр. Манай hургуулида журналистнуудай бүридэлые хэнэй тодорхойлдог байhые ойлгоно гээшэ гүт? Нютагай партийна комитедүүд. Бодото дээрээ Москвагай. Дээдэ партийна hургуули тэдэнэй шиидхэбэринүүдые бэелүүлдэг юм. Юрэдөө, бүхы юумэн арбан, арбан табан жэлэй урда тээхидэл адляараа үлэнхэй.

Мүнөө дээрээ партийна журналистнуудые hуралсахыень эльгээхэ гуримда хубилган шэнэдхэлгэ хабаадаагүй байна гэжэ сэхэ руунь мэдэрхэ ёhотойбди. Тэрэ хуули ёhото гүрэнэй удхада зүрюу харша байна. Юуб гэбэл, hуралсахыень журналистнуудые абалга хангалтагүй ёhо гуримаар бэелүүлэгдэдэг. Ерээдүйн hурагшад болон багшанар — тодорхойлон хэлэбэл, энэ хэрэгтэ хабаатай бүхы хүнүүд тэрээндэ хабаадуулагдадаггүй. Тэдэнэй түлөө эдэ бүхы асуудалнуудые партийна аппарат шиидхэдэг юм.

— Магад, энэнь зүбшье байхадаа болохо! Юундэб гэбэл, нютагтаа өөhэдынгөө кадрнуудые hайнаар мэдэнэ ха юм...

— Бүхы юумэн юрын бэшэ ха юм даа. Мэдэхэ гээшэ бага. Мүнөө, Москвагай Дээдэ партийна hургуулида hурахые хүсэдэг журналистнуудай тоогой эрид ургажа байхадань, нютагай партийна аппарат «өөрынгөө» журналистые ниислэл хотодо hурахыень эльгээхые дурагүйдэдэг байна. Тэндэ тэрэниие ямар юумэндэ hургахыень мэдэхэбди даа! — гэжэ заримдаа хэлэдэг. Энээнэй үндэhэ hуури дээрэ олон тоото хёмороо зүришэлдөөнүүд гарадаг. Үдэр бүхэндэ шахуу энээн тушаа намда хандадаг юм. Ороной бүхы заха булангуудhаа хонхододог.

— Хэн хонхододог бэ, журналистнууд гү! Али аппарадай хүдэлмэрилэгшэд гү! Тэдэнэр юу хэлэхые хүсэнэб!

— Тэдэнэй алинииньшье хонхододог. Гол түлэб заабари зүбшэл эрижэ хандадаг юм. Хуушанай ёhоор hургуулида абаха гурим хангалтагүй байhанаа үни хада харуулаа, гэбэшье тэрэниие хайшан гэжэ яажа тойрожо гаралтай гээшэб гэhэн ушарые хаража шаданагүй бшуу.

— Тойрожо гараха харгы замуудые та тэдэнэртэ заажа үгэдэг гүт!

— Үгы. Юрэнхыдөө тохеолдожо байhан байдалые ойлгуулдагби. Номенклатурые сахихын аша туhада тогтоогдоhон ёhо гуримуудые заабол хараада абаhанай хэрэггүй гэжэ зүбшэл үгэдэгби. Һураха хүнүүдые абалгын хуушанай ёhо гуримай бэелүүлэгдэжэ байдаг бүхы гурбан юумэ гүйсэд дүүрэнээр хаяха хэрэгтэй.

— Эдэ гурбан юумэн гээшэтнай юун бэ!

— Нэгэдэхинь — нормо, хоердохинь — тушаал, гурбадахинь — партийна стаж.

— Тэдэ юугээрээ hаад тойбо татадаг юм! Хараха маягта, журналистнуудые абаха хэрэгые гуримшуулха, тэдэнэртэ табигдаhан эрилтэнүүдые дээшэлүүлхэ гээшэ тэдэнэй зорилго бэшэ гү!

— Имагтал түрүүшынхи тухайнь иимэ байна. Бодото дээрэ нормын үндэhөөр партийна аппарат хэды журналистнуудые hурахыень эльгээхэ гээшэб гэжэ тон наринаар гуримшуулдаг. Эгээл тиимэhээ нэгэ hуурида хэдэн хүн табигдажа, конкурс гараха аргагүй байна.

Тодорхой жэшээ харуулая. Аппарадта журналистые бэшэ, харин библиотекариие маанадта hурахыень эльгээхые шиидэбэ гэлэй. Тэндэ, hургуулида, энэ хүниие hургажа, районно газетын редакторай орлогшо болгог лэ. Юун гэжэ hананабта? Бидэ тэрэниие абаха баатай болонобди. Хэрбээ нормын ёhоор орожо шадаагүй hаань, мэргэжэлтэ журналистда арсанабди.

— Мэргэжэлтэ бэшэ хүниие hурахыень абахые ори таhа буруушаана гээшэ гүт... Москвагай Дээдэ партийна hургуулида журналистын мэргэжэл шудалхые хүсэhэн хүнүүд яаха болоноб!

— Юрэнхылэн хэлэхэдэ, журналистикада hуралсалаа партийна hургуулида бэшэ, харин редакцинуудта дээдэ hургуулинуудта эхилээ hаань, hайн байгаа. Манай hургуули ондоо юумэ, журналистнуудта тон шухала удха шанартай дээдэ политологическа эрдэм олгоно бшуу.

Мэргэжэлээрээ hурахаяа ороогүй хүнүүдые ори таhа буруушаана бэшэб. Һаял хада энэ зам шэлэhэн хүнүүдые тусгаарлалга хэжэ абадаг байнабди. Иимэ hурагшадта нэмэлтэ хэшээлнүүд, тусхай курсанууд бии болгогдонхой.

— Гэбэшье урдынгаа гурбан зүйлдэ бусаябди. Тушаал, партийна стаж тухай хөөрэлдөөнэй гарахада, hурагшадые бүридүүлхэ хэрэгые али бүхы аргаар тааралдуулан табиха онол арга болоно гэжэ хэлсэдэгынь зүб гү?

— Зүб даа. Һургуулида орохын тула хэблэлэй хүдэлмэрилэгшэдтэ тусхай эрхэ байдал болгожо, тодорхой тушаал ба партийна стаж тогтоохоодоо, аппарат ниислэл хотодо hурахые хүсэгшэдые хашаха аргатай болоно гээшэ. Энэмнай яаха аргагүй эрхэ нүхэсэл ха юм даа. Теэд бодото дээрээ юун болоноб? Партийна комитедтэ хүсөө гээшэ hаа, тушаал болон стажда огто анхаралаа хандуулхагүй. Үгы гэбэл, ондоо ямаршье аргаар тэдэниие hэлгэхэгүйш.

Минии hанахада, эдэ бүгэдэнhөө үнихэнэй арсахаар болонхой. Удха шанараараа политическэ hургуули болодог Москвагай Дээдэ партийна hургуулида hурахын тула партийна зууршалгын хэрэгтэй байhаниинь элитэ. Теэд юундэ Союзна республиканууудай Компартинуудай ЦК-нууд гү, али партиин обкомууд тэрэниие заабол үгэхэ ёhотойб? КПСС-эй ЦК-гай тогтоолоор манай hургуулида туршалга зүбшөөгдэнхэй: горкомуудай, райкомуудай болон редакцинуудай зууршалгануудтайгаар журналистнуудые абаха. Тушаал болон партийна стажhаа дулдыдангүй абаха байнабди. Хубилган шэнэдхэхэ талаар партиин политикые hайшаадаг, тэрээндэ орохые бэлдэжэ байдаг партийна бэшэ хүнүүдые абажа эхилхэ байhанаа нюунагүйб.

— Энэ туршалгын хэрэгтэ ямар зүйлнүүдые хүтэлбэри болгоно гээшэбта!

— Бусад hургуулинуудтал адли, дүримүүдые анхаралдаа абанабди. Һурахые хүсэгшэдэй эрдэм мэдэсэ, арга боломжонууд, хүсэл эрмэлзэл хараада абтадаг. Манайда hураха гээшэ нилээд орёо юм гэжэ хэлэхэ ёhотойб. Политологическа эрдэм ухаанда гол анхаралаа хандуулнабди. Ушарынь юуб гэбэл, эсэсэй эсэстэ манайда hуража гараhан бүхы хүнүүд, тэрэ тоодо журналистнуудшье политологуудай дипломуудые абадаг байна.

Энээниие хараада абажа, кафедра журналистнуудые hургалгын бүхы программые хубилгана. Һуралсалай хэрэг мүнөөнэй политическэ ба мэдээсэлэй ажал хэрэгүүдтэй нягта холбоотой. Компьютернууд дээрэ ехээр хүдэлнэбди hуралсалай эдэбхитэй түхэл маягуудые — оршон байдалай зорилгонуудые үргэнөөр шиидхэнэбди. «Хубилган шэнэдхэлгэ ба хэблэл», «Ёhо буса хэблэл: хубилган шэнэдхэлгэдэ оруулагдаха бүтэмжэтэй hайн хубита» гэhэн хоЁр бюллетень гаргажа захалба. Олондо мэдээсэлгын, албан хойрог ябадалтай тэмсэлэй асуудалнуудаар шэнжэлгэнүүд үнгэргэгдэhэн байгаа. Кафедрын үүсхэлээр журналистнууд — СССР-эй Верховно Соведэй гэшүүд, Москвада байдаг гадаадын корреспондентнүүд, политическэ ажал ябуулагшад «түхэрээн столой» саана суглардаг юм. Һуралсагшад түбэй газетэнүүд болон журналнуудта, ТАСС болон АПН-дэ ходо ходо практика гарадаг.

Тобшолбол, журналистнуудай Москвада hуралсалай курсые дүүргэхын тула, үгэ хүүрээрээ бэшэ, харин ажал хэрэгээрээ хуби заяагаа гартаа абахын тула кафедра бүхы юумэ бэелүүлхые оролдодог юм.

В. БУЛКИН,
ТАСС-ай корр.

Найдуулhаар зандаа

Аман мэндэ, хүндэтэ «Молодежкын» редакци!

Нэгэ гэртэ ажаhуудаг хүнүүдэй зүгhөө таанадта бэшэг бэшэнэб.

Манай гэр Октябрьска район hайнаар мэдэхэ ёhотой. Тэрэ бултанhаа элеэр тобойн харагдадаг. Гэрнай городой гоё hайхан микрорайоной Боевая үйлсын 9 номертой. Тулюур түйган байдалда хүшөө мэтээр тэрэнние үлөөгөө гээшэ ха. Энэ гэр үнинэй үмхирэнхэй, хара тортог болошонхой, хүйтэн байдаг. Хашаа соогуурнай хүнүүд забда залигүй hүндэлдэг. Туалет болон шорой шохойгоо, угаадаhаяа хаядаг нүхэн сонхоhоо оройдоол 5—7 метрэй зайда оршонхой. Гэрэй хажууда трамвайн буудал бии. Тиимэhээ хүнүүд манай туалет саг үргэлжэ хэрэглэдэг. Тэрэ энэ микрорайондо ори ганса, тэрэниие удаан саг соо сэбэрлэдэггүй байhаниинь халагламаар.

Шорой шохой хаядаг нүхэн намарhаа хойшо сэбэрлэгдээгүй. Тиимэhээ үбэлэй тэн багаар тэрэ нүхэнhөө халижа, хүнүүд муухай угаадаhаяа туаледэй хажууда адхадаг болобо. Хабарай оршон ерэхэдэ, угаадаhанай уhан хэрэлсы, ябадаг зүргэ харгы руу урдажа эхилээ. Энээнэй олон жэлдэ дабтагдажал байхадань, ехэл гомдолтой. Маанадые хаагуур ябаагүй гэжэ hананабта! Үнгэрэгшэ жэлдэ депутадта кандидадууд hүндэлдэг болошоо hэн. Гоё гоёор найдуулhан аад, тэрээнhээнь үрэ гараагүй. Тэдэнэй түлөө би тон ехээр эшэдэгби.

Манай гэр КЭЧ-дэ хабаатай гэлсэдэг. Манай гэр хэндэ хабаатайб гэжэ райгүйсэдком болон КЭЧ хоер хоорондоо арсалдаhаар. Тиихэдээ бидэ совет хүнүүд бэшэ шэнги болонолди. Бидэ юундэшье этигэхэеэ, найдахаяа болинхойбди. Аяар Москва хүрэтэршье бэшээ hэмди. Хэды этигээгүй байгаашье hаа, магад, ямар нэгэ туhа хүргэжэ болохо гэжэ hанаад, дахяад бэшэнэб. Сэдьхэлэймни гүн соо багахан найдал түрэхэдэл гэнэ. Маанадта туhалыт!

Хүндэлэн үлэгшэ Анна ФЕДОСЕЕВА.

Анхарал хэрэгтэй

Автомобилиин аюулда ороhонойнгоо hүүлээр Кабанскын районой больницада ороо hэм. Амаралтын үдэр байгаашье hаань, медигүүд түргэнөөр сугларшаба. Намда дары түргэн hайн туhаламжа хүргэгдөө. Илангаяа түрүү хирург В. И. Москвитинда баяр баясхалан хүргэнэб.

Энэ больницада хоер долоон хоног соо хэбтээб. Медсестранууд болон врачнууд саг үргэлжэ анхарал оролдолгоор хүреэлжэ байгаа. Кабанскда ажаhуудаг В. М. Стрекаловская намтай хамта нэгэ палата соо хэбтэдэг эхэдээ ходо ходо ерэхэ. Тэрэ намдашье hанаагаа зободог байба.

В. И. Москвитинай саг үргэлжэ анхарал оролдолгоор хүреэлжэ, зулгы зохидоор хандадаг байхадань, би түргэнөөр бараг боложо эхилээб.

Больницада ариг сэбэр, эмхи гуримтай байдаг. Медигүүд крахмелдаhан саб сагаахан халаадуудые үмдэдэг, үбшэнтэнэй унтариин белье хододоо сэбэр байдаг. Би энэ больницаhаа түргэн туhаламжын Улаан-Үдын больницада ерэхэ хүсэлгүй байгааб. Тэрээн тухай олон юумэ дууладаг hэм. Травматологиин отделенидэ ороhон түрүүшын үдэрнүүдhээ минии hэжэглэhэн баримтанууд элиржэ эхилбэ. Медигүүд хоорондоо хемороогоор ажалайнгаа үдэр эхилдэг. Үбшэнтэниие үзэжэ ябахадаа, отделениие даагша Мотолоев үбшэнтэнэй табиhан асуудалда юундэшьеб харюусаагүй. Тэрэ бэеэ дээгүүр абадаг байжа болоо ха. Тэрэнэй орондо медсестра залхуурhан янзатайгаар харюусадаг байба. Палатанууд соо үй түмэн тарахаанууд исалжа байдаг. Газаа гушан градус хүйтэнэй байгаашье hаань, отделени hаял үбэлдэ бэлдэжэ эхилэнхэй. Усал аюулда орожо үбдэжэ хэбтэhэн үбшэнтэн хүйтэ абаба.

Больницаhаа гараха үедэмни карта намда үгөөгүй. Травматологическа 2-дохи пунктын врач нүхэр Васильевта минии хуби заяанда хабаадалсаhанайнь түлөө баяр хүргэнэб. Мүн өөрынгөө коллективэй гэшүүдтэ —2-дохи ТЭЦ-эй дирекцидэ, илангаяа А. Д. Кабанцовада, химическэ цехэй начальнигта, минии хүршэнэртэ Л. И. Кошкинада, дайнай ба ажалай ветеран Калининда үнэн зүрхэнhөө баяр хүргэнэб. Эдэ хүнүүд намда тон ехээр туhалаа.

Түргэн туhаламжын больницын травматологическа отделениин коллективтэ Кабанскын районно больницын коллективhээ үбшэнтэндэ хандаха талаар дүй дүршэлдэнь hурахые хүсэнэб.

Үбшэнтэндэ урин зулгыгаар, энэрхы зөөлэнөөр хандадаг боложо hураял.

Т. ПОКОЛОВА,
Улаан-Үдэдэ ажаhуугша.

Амар мэндэ, хүндэтэ «Молодежко»!

Танай газетын үнгэрэгшэ жэлэй нэгэ номерто гэмнэгдэhэн Сергейн бэшэг уншаа hэм. Түрүүшээр бэшэг уншахадаа, найдалгүйгөөр наадалhан янзатайгаар хандааб, гэжэ сэхэ хэлэхэб. Тиихэдэ хүнүүд тухай бодожо үзэхэдөө эндүүрhэн байгааб гэжэ мэдэрнэб. Тиигээд таанадта бэшэхэ гэжэ шиидэбэб. Магад, урагшатайшье байжа болохоб.

Минии ажабайдалда хабаадалсаhанайтнай түлөө танда тон ехэ баяр хүргэнэб.

Мүнөө өөр тухайгаа хөөрэhүүб. Минии намтар хэдэхэн мүрнүүд соо багтаха. Олег гэжэ нэрэтэйб. Улаан-Үдэ хотодо түрэhэнби, 32 наhатай болохоео ябанаб. Хоер жэл соо армида албаяа үнгэргөөб. Харин 11 жэл тухай саг соогоо эрхэеэ хаhуулгын газарта байнаб. Заримдаа бүхы юумэн hанаhан соошни боложо үгэдэггүй.

Ямар нэгэ басаган гү, али эхэнэр олдожо, намда туhалжа болохо гэжэ найданаб.

ОЛЕГ.
(Адресынь редакцида бии).

* * *

Танай газетын туhаламжаар шэнэ нүхэдтэй, хани басагадтай болохоб гэжэ найданаб. Юундэшьеб заримдаа гансаардан, уйдхар гашуудалда дарагдажа, тэсэхын аргагүй болошодог. Хүшэр хүндэ хаhада шамайе дэмжэхэ, сэдьхэлыешни заhаха хүн байхадаа, хэды зохид бэ? Мүнөө намда бүришье хүшэр болошонхой. Юундэб гэхэдэ, минии эгээл дуратай эгэшэмни машинын аюулда орожо, наhа барашоо, эрхим хани басагамни ондоо город ошонхой. Зүрхэ сэдьхэлни хооhон шэнги болошонхой. Шэнэ танилнуудни намда туhалжа, зориг бадаруулжа магад. Би 19 наhатайб, институдта hуранаб, буряад басаганби. Ном уншаха дуратайб.

Хэрбээ хэн нэгэн танилсаха хүсэлтэй байбал, бэшэг бэшэгты, бүхы бэшэгүүдтэ харюусахаб.

Улаан-Үдэ хото, Главпочтамт, IV-АЖ № 550606 паспорт харуулжа, ерэhэн бэшэг абахат.

НИНА.

* * *

Сибириин Томско областиин Парабель гэhэн гое hайхан тосхондо ажаhуудагби. 13 наhатайб, 7-дохи класста hуранаб. Ан амитадтай открыткануудые, календарьхануудые суглуулдагби. Амитадта ехэл дуратайб. Хүгжэмэй hургуулида hуранаб, фортепиана дээрэ наададагби. Городуудаар аяншалха дуратайб, оронойнгоо олохон городуудаар ябааб. Нэхэдэгби, оедогби. hургуулиин предмедүүдhээ литературада, харин хэлэндэ, ажалда дуратайб. Минии бэшэгтэ сасуутамни харюусаха гэжэ найданаб. Бэшэг бүхэндэ харюу үгэхөөр найдуулнаб. Бэшэгты. Бэшэгэй ерэхые хүлеэжэ ядахаб. Баяртай.

Минии адрес: Парабель тосхон, Газовиковуудай үйлсэ, д 8, индекс: 636600, Дмитриева Юлидэ.

«БЗ» ХАРЮУСАНА

«Энэрхы hайхан сэдьхэлтэйгээр бэе бэедээ хандажа hураял!»

Л. Квактунай иимэ гаршагтай материал апрелиин 1-дэ газетымнай хуудаhанда толилогдоо hэн. Прибор-бүтээлгын нэгэдэлэй генеральна директор В. П. Бриндин редакцидамнай харюу эльгээгээ.

«...Прибор-бүтээлгын нэгэдэлэй администраци мартын 17-до Н. Н. Шунулинада Туполевой үйлсэдэхи 16-дахи номерой гурбадахи дабхарта 12-дохи квартира дурадхаа hэн. Теэд Шунулинада энэ hайшаагдаагүй. Мүнөө дээрээ ондоо тээ квартира дурадхаха аргагүй байнабди. 1990 оной эсэс багта Сенчихинэй үйлсэдэ нэгэдэлэй нэгэ гэр тушаагдаха. Тэндэ hайн дабхарта Шунулинада квартира дурадхахабди.

Апрелиин 5-да Н. Н. Шунулина хөөрэлдөөндэ уригдаhан аад, ерээгүй».

Редакциhаа: Авиазаводой поселогтохи Туполевай үйлсэдэ түбхинэhэн гэртэ Шунулинада квартира үгэхэ тухай хөөрэлдөөнэй болоходо, эрэмдэг бэетэй үхибүүтэй эхэнэр эрсаhан байна. Ушар юуб гэхэдэ, психоневрологическа диспансерhээ холо ажаhууха болонобди гэжэ Шунулина хэлээ hэн. Саг үргэлжэ врачай консультаци, эм дом абажа байдаг хүбүүгээ урагша хойшонь шэрэхэеэ зүрхэ алдаа бшуу. Тиигээдшье Нелли Николаевна өөрөө технологическа институдта хүдэлдэг. Тэрэ харгыдаа ехэ сагаа бараха болоно.

Сенчихинэй үйлсэдэхи гэрзун тушаагдаха. Гэр байрын асуудалнуудаар генеральна директорэй туhалагша нүхэр Хрущев редакцида иигэжэ мэдээсээ. Энэ гэрэй квартиранууд баран ээдтэй болонхой. Гэбэшье Шунулинада гурбадахи дабхарта квартира үгэхэбди гэжэ заводой хүтэлбэрилэгшэд хэлээ. Теэд юундэшьеб Шунулинагай абаха квартирын номер заагданагүй.

Нелли Николаевна болон тэрэнэй Саша хүбүүнэй хуби заяан уншагшадаймнай hанаа зобооно. Тэдэнэй hанамжануудые уншагшадайнгаа анхаралда дурадханабди:

Шунулинтанай бүлэдэ иимээр хандаhандань дураа гутанабди. Үбшэн үхибүүтэй эхые өөрынь гэрhээ гаргажархиhан аад, юундэ прибор-бүтээлгын нэгэдэлэй хүтэлбэрилэгшэд хоердохи дабхарта квартира үгэжэ шадаагүйб? Гэхэ зуура, манай совет хуули эхэ болон үхибүүдые хамгаалхые уряална ха юм. Бодото дээрээ юун болоноб? Шунулинтанай бүлэ үмсын гэрhээ гаргагдашахадаа, хэдыдэхи дабхарта, ямар квартирада орохо байhанаа өөhэдөө шэлэхэ ёhотой ха юм. Шунулинтанай бүлэ хэзээ hайн квартиратай болохоб?

ЛВРЗ-гэй хүдэлмэрилэгшэдэй коллективэй даалгабаряар Л. ПЕТРОВА, технолог; О. ФОМИНА, технолог; В. АКИМОВ, слесарь; А. МАЛЬЦЕВ, энергетик.

* * *

Апрелиин 1-дэ танай газетэдэ толилогдоhон Л. Квактунай «Энэрхы hайхан сэдьхэлтэйгээр бэе бэедээ хандажа hураял!» гэhэн статья уншажа, дураа гутабабди. Үлбэр бэетэй үхибүү хүмүүжүүлжэ байhан эхэ хүндэ туhалха аргагүй гээшэ гүбди?

Прибор-бүтээлгын нэгэдэлэй хүтэлбэрилэгшэд зэмэтэй гэжэ hанаха байнабди. Бэе бэедээ энэрхыгээр хандаха, даасатай, хүлеэсэтэй байха, ядаhан тулиhан хүнүүдтэ туhалха гэхэ мэтээр ходо хөөрэлдэдэг болонхой ха юмбибди. Аман байна гэжэ миин лэ хооhоор хөөрэлдэжэ байнгүйгөөр бодото хэмжээнүүдые абаха саг хүрэжэ ерээл.

Г. А. Говдыга болон Е. Астраханцевагай бодомжогүй ябадалнуудые шоо үзэнэбди. Н. Н. Шунулина hаяар квартира абаха байха гэжэ найданабди.

И. ИВАНОВА,
В. ЗАЙКИНА.

* * *

Нелли Николаевнае студенческэ жэлнүүдhээ эхилжэ hайн мэдэхэ болонхойб. Тэрэ манай группада куратораар табан жэлэй туршада хүдэлөө. Нелли Николаевна тухай ганса би бэшэ, мүн группымнай студент бүхэн hайн hайхан үгэнүүдээр хэлэжэ ябадаг hэн. hуралсалай түрүүшын жэлнүүд студент бүхэндэ хүшэр байдаг гэжэ мэдээжэ ааб даа. Нелли Николаевна түрэhэн эжы мэтээр айхабтар дүтөөр hанагдадаг hэн. Ямар бэ нэгэ орёо асуудалай гараа hаа, Нелли Николаевнада гүйжэ ошохош. Мүнөө энэ hайхан сэдьхэлтэй хүндэ иимээр хандаhандань хэды ехээр дураа гутажа байhанаа бидэ мэдүүлхэ хүсэлтэйбди. Элдэб янзын справкануудые эридэг, саарhан данса обоо хүбөө бүридхэхые оролдодог албан хойрог ноёд hайдые зэмэлнэбди. Эхэтэеэ, түрэhэн хүбүүнтэеэ хэдэн олон жэлэй туршада энэ гэртэ ажаhууhан эхэдэ нэртэ юундэ туhалжа шаданагүйб?

Олон дабхартай гэр соо hайн гэр байра олдоогүй гээшэ гү? Тэдээндэ анхаралтайгаар хандыт гэжэ прибор-бүтээлгын нэгэдэлэй хүтэлбэрилэгшэдтэ хэлэхэ байнаб. Үлбэр бэетэй үхибүүтэй эхын уйдхар гашуудалые ойлгыт!

А. ГЕРШЕВИЧ.

«Уhан үгы болошоо»

Үнэхөөрөөшье мартын 7, 8, 9, 10-да Туполевай үйлсэдэхи 2-дохи номерой гэртэ хүйтэн уhан үгы байгаа. 1990 оной мартын 7-до үдын забhарлалда энэ гэрэй хажууда асаргаhан хүйтэн уhа оройдоол долоон айл абажа үрдеэ.

Удаадахи үдэрнүүдтэнь хапуун уhанай температура зорюута бага болгогдошоо.

1990 оной мартын 11-дэ саг зуурын водопровод түхеэрэгдэhэн байгаа. Мүнөө хүйтэншье, халууншье уhан бии болонхой.

В. ГОРБОВ,
Улаан-Үдын авиационно үйлэдбэриин нэгэдэлэй ЖКУ-гай ахалагша инженер.

«hургуулида юундэ анхарнагүйб?»

Энэ статьяда 1989 ондо шэнэ hургуули баригдажа эхилээ гэhэн харюу Буряадай АССР-эй арадай эрдэм hуралсалай министерствэhээ ерэбэ. Жэлэй түсэбэй ёhоор 200 мянган түхэригэй барилга-хабсаралгын хүдэлмэри хэгдэхэ байhан аад, бодото дээрээ 238 мянган түхэригэй ажал хэгдээ.

Буряадай АССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшын орлогшо Е. А. Тарасюк «Тайлорлогшо Е. А. Тарасюк «Тайлса hууринда hургуули барилгын ябаса тухай» зүблөөе 1990 оной мартын 7-до үнгэргөө. Зүблөөн дээрэ энэ барилгые материалнуудаар хангаха асуудал шиидхэгдээ. Энэ объекдал шиидхэгдээ. Энэ объектын барилгын ябасые шалгажа, хүтэлбэрилжэ байхыень горгүйсэдкомой түрүүлэгшын орлогшо А. Г. Шибагановта даалгаба.

Мүнөө үедэ объект дээрэ 60 хүн хүдэлнэ. Барилгын нормонуудай ёhоор объект 1991 оной хоердохи кварталда ашаглагдаха.

С. НАМСАРАЕВ,
Буряадай АССР-эй арадай эрдэм hуралсалай министр.

Автономито республикын предприятинуудай, колхоз, совхозуудай, эмхи зургаануудай, ниитын эмхинүүдэй коллективүүдтэ, хүн зондо хандаhан

ХАНДАЛГА

1989—1995 онуудай туршада Дурасхаалай Бүхэсоюзна дэбтэр хэблэхээр бэлдэхэ тухай СССР-эй Обороны министерствын, дайнай болон ажалай ветерануудай Бүхэсоюзна Соведэй, ВЛКСМ-эй ЦК-гай, хэблэлэй, полиграфиин болон номой худалдаа наймаанай хэрэгүүдэй талаар СССР-эй Гүрэнэй комитедэй, Эб найрамдалай Совет жасын үүсхэлые КПСС-эй ЦК-гай секретариат үнгэрэгшэ жэлэй январь hарада hайшаагаа hэн.

Энээнэй еhоор КПСС-эй обкомой секретариат Буряадай АССР-эй Дурасхаалай дэбтэр хэблэхээр бэлдэхэ шиидхэбэри баталан абаба. Эмхидхэлэй болон бусад бүхы ажал хүдэлмэри хүтэлбэрилгэ, үнгэргэлгэ бэелүүлхэ зорилготойгоор Эмхидхэлэй комитет болон дэбтэрэй редколлеги байгуулагдаа. 1992—1993 онуудай туршада заагдаhан дэбтэр гаргахаар зорилго табигдаа.

Дурасхаалай Бүхэсоюзна дэбтэр болон Буряадай АССР-эй Дурасхаалай дэбтэр дайнай жэлнүүдтэ хатуу шанга тулалдаануудай үедэ унаhан совет хүнүүдэй дурасхаалые мүнхэлхэ уялгатай. Эдэ дэбтэрнүүдые хэблэлгэ хадаа ами наhаяа хайрлангүйгөөр Эхэ оронойнгоо эрхэ сүлөө, бэеэ даанги байдалые хамгаалhан сэрэгшэдые гүнзэгыгөөр хүндэлэн еhолголго болохо. Мүн эдэ дэбтэрнүүд залуушуулые, оронойнгоо бүхы хүн зониие сэрэгэй патриот еhоор хүмүүжүүлгын шухала эрхэ нүхэсэл болохо байhаниинь дамжаггүй.

Дурасхаалай республиканска дэбтэртэ оруулагдаха гэбэл: Совет Армиин сэрэгшэд, тэрэнэй бүридэлдэ оруулагдаhан хүлhөөр алба хэдэг хүнүүд, НКВД-гэй сэрэг болон органууд, партизанууд, подпольщигууд, арадай ополченецүүд, истребительнэ отрядуудай сэрэгшэд, командирнууд, совет тагнуулшад. Эдэмнай гитлеровскэ булимтарагшадта, япон милитаристнуудта эсэргүүсэhэн байлдаануудай үедэ наhа бараhан (hураггүйгөөр үгы болошоhон), дайнай дүүрэхэдэ госпитальнуудта эмшэлүүлжэ байhан, байлдаануудай үедэ хүшэр хүндөөр шархатаад, наhа бараhан хүнүүд болоно. Фамили, нэрэ обог, түрэhэн жэл, газар, албанда татагдаhан, нютаг, үдэр, сэрэгэй нэрэ зэргэ, национальность, партийность, алуулhан гү, али наhа бараhан hара, жэл, хүдөө табиhан газар дэбтэр соо оруулагдаха.

Үнгэрhэн үе соо республикын, ниитын эмхинүүдэй хабаадалсаhанай ашаар партийна, совет органууд, сэрэгэй комиссариадууд нилээд горитойхон ажал хүдэлмэри үнгэргөө. Гэхэ зуура, эндэ яhала олон түбэг бэрхэшээлнүүдшье ушарна. Олохон архивууд соо байлдаанда унаhан гү, hураггүйгөөр үгы болошоhон сэрэгшэдэй намтарай шухала мэдээнүүд үгы байна. Олохон сэрэгшэдэй түрэлхидые, дүтын нүхэдые, сүг дайлалдаhан хүнүүдые бэдэржэ олохошье хүшэр. Шадамар бэрхээр, үсэд нэтэрүүгээр бэдэрэлтын хүдэлмэри ябуулhан нютагуудта, шухала материалнууд, мэдээнүүд олдоно. Дайнда хабаадаhан олохон хүнүүдэй хуби заяан элирүүлэгдэнэ.

Дурасхаалай дэбтэрэй эмхидхэлэй комитет, редколлеги болон Сэрэгэй комиссариат албаяа үнгэргэhэн сэрэгшэн, сэрэгэй подразделени тухай, шагналнууд тухай дурдагдаhан бэшэгүүд болон бусад документнүүд тухай, наhа бараhан тухай мэдээсэлнүүд, намтар тухай баримтануудые сэрэгшэдэй армида татагдаhан военкомадуудта, арадай депутадуудай нютагай Соведүүдэй гүйсэдкомуудта мэдээсэхэ гуйлтатайгаар автономито республикын бүхы ажалша коллективүүдтэ, ниитын эмхинүүдтэ, хүн зондо, наhа бараhан хүнүүдэй түрэлхид болон дүтын хүнүүдтэ, тэдэнэй фронтын нүхэдтэ, дайнай болон ажалай ветерануудта хандана. Эдэ бүгэдэн бэдэрэлтын хүдэлмэри түргэнөөр ябуулхада туhалха.

Ажалша коллективүүдтэ, ниитын эмхинүүдтэ, hургуулинуудта, библиотекэнүүдтэ, музейнүүдтэ түрэлхид болон дүтын нүхэдтэ Дурасхаалай дэбтэрые худалдажа абаха арга боломжо олгохын тула тэрэниие олон хэhэгээр гаргаха.

Эб найрамдалай Совет жаса, нютагай бюджедүүд болон ниитын үүсхэлэй гуримаар тусгаар суглуулагдаhан мүнгэ зөөри Дурасхаалай Бүхэсоюзна, республиканска, хизаарай болон областной дэбтэрнүүдые хэблэхэ талаар гаргашые бэеэ даажа абана. Энээнтэй дашарамдуулан, Мүнгэн hангай министерство, Эб найрамдал хамгаалгын комитет, Эб найрамдалай Совет жасын отделени манай автономито республикын Дурасхаалай дэбтэр хэблэхын тула мүнгэ зөөриин зарим хубиие hомолно. Олохон ажалша коллективүүд, ниитын эмхинүүд болон хүн зон энэ дэбтэр хэблүүлхын тула мүнгэ зөөри суглуулхаар түгэс бэлэн байhанаа мэдүүлээ.

Тэдэнэй хүсэл эрмэлзэлые дэмжэхэ зуураа, мүнгэ суглуулхын тула Улаан-Үдэ хотын Жилсоцбанкын операционно управленидэ № 31134924 гэhэн счет нээгдэбэ.

Дурасхаалай дэбтэрэй эмхидхэлэй комитет, редколлеги болон Сэрэгэй комиссариат республикын предприятинуудай, колхозуудай, совхозуудай, эмхинүүд болон албан зургаануудай коллективүүдые, ниитын эмхинүүд болон хүн зониие Дурасхаалай республиканска дэбтэрэй жаса байгуулгада эдэбхитэйгээр хабаадахыень уряална. Тиигэбэл, Совет Эсэгэ оронойнгоо эрхэ сүлөөгэй болон бэеэ даанги байдалай түлөө ами наhаяа хайрлангүйгөөр үгэhэн эсэгэнэрэйнгээ, аха дүү, эгэшэнэрэйнгээ нангин дурасхаалые сахин хамгаалха, хүндэлэн еhолхо талаар эрхэтэн еhоной уялга дүүргэхэбди.

ЭМХИДХЭЛЭЙ КОМИТЕТ.

ДУРАСХААЛАЙ ДЭБТЭРЭЙ РЕДКОЛЛЕГИ.

БУРЯАДАЙ АССР-ЭЙ СЭРЭГЭЙ КОМИССАРИАТ.

ЭРЭЛХЭГ ХЭЛХЕЭ ХОЛБООШОН

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай болоhоор аяар 45 жэлэй үнгэрөөшье hаа ,совет арадай агууехэ баатаршалга тухай дурасхаал мартагданагүй, теэдшье хэзээдэшье мартагдахагүй.

Хатуу шэрүүн дайнай hүреэтэ жэлнүүдые дабажа гараhан эрэлхэг совет хүнүүдтэ доро дохин hүгэдэхэ ёhотойбди. Фашистнуудтай тэмсэлдэ бүхы шанга туршалгануудые эрэгтэйшүүл лэ дабажа гараhан ааб даа. Гэбэшье эхэнэрнүүд гартаа буу барижа, фашистнуудтай тулалдахаhаа гадна дайсанай ара талада шэн зориг, габьяа харуулhан гээшэ.

Полкын комиссарай hамган тушаа мүнөө уншагшадтаа хөөрэхэ хүсэлтэйб. Энэмнай дайнда эрэлхэг габьяа харуулhан эхэнэрнүүдэй нэгэн мүн.

Улаан-Үдын Октябриин 50 жэлэй ойн нэрэмжэтэ проспект дээрэ түбхинэhэн 25-дахи номерой гэртэ Мария Станиславовна Яковлева ажаhуудаг. Тэрэ гурбан үхибүүдые хүмүүжүүлжэ, хүл дээрэнь гаргаа. Тэрэнэй долоон ашанар саг үргэлжэ хүгшэн эжыдээ ходо ерэжэ байдаг. Дайн тухай, үбгэн эсэгэ тухаймнай хөөрэжэ үгыт гэжэ ашанарынь ходо гуйха. Полкын комиссар Раднай Николаевич Яковлевтай дайнай жэлнүүдтэ танилсажа, hамганиинь болоо hэн. Хатуу шэрүүн дайнай улаан дүлэн соо мүндэлhэн инаг дуран наhанай дуран гэжэ зүб хэлсэдэг байха. «Гвардиин младша сержант Мария Станиславовна Бусковская, национальность — полька. Түрэhынь үдэрынь —1923 он, часть —238-дахи гвардейскэ ябаган сэрэгэй полк, Суворовой Улаан Тугай ордентэ 81-дэхи гвардейскэ дивизи». Иигэжэ Мария Станиславовнагай дэбтэр соо бэшэгдэнхэй байдаг. Үри хүүгэдэйнгээ ашанарайнгаа гуйлтаар холо хадагалжа байhан дайнай үеын документнүүдээ гаргажа, сэдьхэлээ хүдэлгэн ирадаг. Мария Станиславовна болон Раднай Николаевич дайшалхы олон шагналнуудтай. Снарядуудай тэhэрэлэн, hомонуудай эшхэрээн, үхэр буугай наяраан мүнөөшье хүрэтэр шэхэндэнь дуулдаhан шэнгеэр үзэгдэдэг.

Ябаган сэрэгэй полкнуудай, артиллериин батарейнүүд болон дивизионуудай хэлхеэ холбоошод хэды ехэ түбэг бэрхэшээлнүүдые бэе дээрээ үзэжэ гараа б! Мария Станиславовна тэдэнэй нэгэн юм. Үдэршье hүнишье илгаагүй хэлхеэ холбоошод таhарhан кабель татаха баатай болодог hэн. Алуулгашажа, үбдэшэжэ, гэмэлтэжэ болохоб гэжэ Мария даабарида гараад ябахадаа нэгэтэшье hанажа үзөөгүй. «Бидэ бэеэ гамнадаггүй hэмди. Гансал дайсаниие хайшан гэжэ бута сохихоб, таhарhан кабель холбохоб, бэшэндээ хайшан гэжэ туhалхаб гэхэ мэтээр ходо бодожо ябахаш».

...Энэ ушар Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай дүүрэхэеэ байхада болоо hэн,— гэжэ гвардейскэ полкын холбоошон ябаhан Мария Станиславовна хөөрөө, — полкын командна пунктын холбоошо ябааб. Телефоной утаhа татажа, подразделенинүүдэй хоорондо хэлхеэ холбоо тогтоохо даабари ababaбди. Эдэ бүгэдэн гушаа мүнөө дурдан hанахань намда ехэл хүшэр байна. Волгоградай Аня Парбузинатай хамта утаhа татадаг hэмди. Артиллериин гал доро утаhа татажа ябатараа Аня hомондо дайрагдашоо hэн...

Үшөө нэгэ иимэ ушар мартадаггүйб. Румыниин нэгэ тосхондо манай часть тогтобо. Үглөөгүүр немецүүд тосхондо hэмээхэн орожо, маанадые хүреэлжэрхибэ. Хойномнай гол байгаа. Иигэжэ бидэ хабарай хэбрэг мүльhэн дээгүүр дайсантай тулалдажа байгаад гэдэргээ сухариха баатай болоо hэмди. Энэ тулалдаанда олохон солдадууд болон офицернүүднай, тэрэ тоодо штабай начальник болон полкын батарейн командир плендэ абтаа. Ондоо частьнууд эрид шууд добтолжо, дайсан бута сохигдоод, плендэ абтаhан бүхы хүнүүднай сүлөөлэгдэhэн байна. Хэлхеэ холбоошод урдань табигдаhан бүхы даабари ямаршье хүшэр байдалhаа hүрдэнгүйгөөр сүм дүүргэжэ гарадаг байгаа. Командна пунктые, батарейнүүдые, ротонуудые хэлхеэ холбоогоор хангаха гээшэ бэлэн байдаггүй hэн.

Тэрэ үеын фронтовой газетэдэ Мария Станиславовна тухай иигэжэ бэшэhэн байна: «Эрэлхэг басаганай энгэрые «Шэн зориг, габьяагай түлөө» гэhэн медаль шэмэглэнэ.

Гвардейцүүдэй нэгэ үндэрые добтолгоор абажа байхада, гвардиин младша сержант Мария Станиславовна адаглан харадаг пунктда зогсожо байгаа. Буу hомоной забда залигүй шабадажа байгаашье hаа, эрэлхэг хэлхеэ холбоошон таhарhан утаhа холбохоёо оло дахин зорёо. Нэгэ тулалдаанай туршада таhарhан утаhа хэдэн дахин холбохо ушарнууд болодог байгаа. Дайнай дүүрэхэдэ, Мария Станиславовна Раднай Николаевич Буряад орондо ажаhуухаяа бусаа. Түрүүшээр Раднай Николаевич Зэдын районой «Мир» колхозой түрүүлэгшээр томилогдожо, эндэ арбан гурбан жэлэй туршада хүдэлөө. Шэн зоригто ажалайнгаа түлөө тэрэ Ажалай Улаан Тугай орденоор, «Хүндэлэлэй тэмдэг» орденоор, олон тоото медальнуудаар шагнагданхай. Тэрэнэй хаанашье хүдэлхэдэ хажуудань үнэн сэхэ нүхэрынь ходо ябалсаа бшуу. Раднай Николаевич эртэ наhа бараа. Гэбэшье тэрээн тухай дурасхаал мүнхэ гэжэ үри хүүгэдынь, наhанайнь нүхэр, сүг дайлалдаhан, ажаллаhан нүхэдынь хэлэнэ.

С. ХАНДАЖАПОВ,
дайнай ветеран.

НҮХЭД ТУХАЙГАА ДУРСАЛГА

Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнай дүүрэhээр 45 жэлэй ой энэ жэл тэмдэглэхэнь. Минии үетэн — эхин hургуулиин хүүгэдэй наhан гол түлэб энэ ехэ дайнай үедэ тудалдаа. Тиимэ дээрэhээ манай үетэниие дайнай үеын хүүгэд гэхэдэ алдуу болохогүй аабза. Бидэ үхибүүн наhантаяа дайнай хатуу сагта хахасажа, гүлмэр хүүгэд ябахадаа абари зангаараа бүдүүржэ, болбосоржо үндыhэн байнабди. Хэдышье дайн байлдаанай газарhаа хэдэ мянган модо газар холо байhан болобошье, дайн дажарай шэрүүн хүйтэн амисхал манай нютаг тудажа ерээ ха юм. Гансата бүхы алибаа юумэн хоморжоо.

«Тамын амитан тамадаа жаргалтай» гэдэгтэл, классhаа класстал дамжан ябаабди. Эсэгэ ороноо хамгаалжа ябаhан сэрэгшэдэ туhаламжа болгон дулаан бээлэй, нооhон оймhонуудые суглуулжа, бэлэг болгон эльгээдэг, сэрэгшэдhээ ерэhэн бэшэгүүдые гэртэхиндэнь уншажа гү, али харюу бэшэгынь бэшэлсэжэ үгэдэг hэмди. Зунайнгаа амаралтада гарахадаа hурагшад үбhэндэ бухал шэрэжэ, морин тармуурта hууха, косилкын сар түуха, мори унан жолоодохо гү, али тарянай буртаг үбhэ, үлэгдэл — хоолос түүхэ, таряа хуряалгын сагта жааткын мори унаха, боолтонуудые боохо ба сар тэргээр суглуулан шэрэлсэхэ, сараар газар хахалалсаха тракторай анзаhанай прицепщик болоод ябаха гэхэ мэтын элдэб ажалда ябалсадаг hэн. Зарим жэлдэ hургуули октябриин нэгэнhээ эхилхэ. Бүхы дайнай үе соо hургуулиин hурагшад амаралтынгаа сагта наhажаал зонтой адлил үүрээр бодоод лэ, hүниин тэнhээ хойно хүрэтэр бултантай адлил ажал хүдэлмэри шадал соогоо хэлсэжэ, Илалтада өөрынгөө хубита нэмэри оруулалсаа.

Дайнай hүүлээр, 1945—47 онуудта ехэ хатуу ган гасуур боложо, юумэнэй тон хомор муу саг болоо. Энэ ушарhаа олон hурагшад саг соогоо hургуулида ябаха аргагүй боложо, хаяжа эхилээ. Харин 1947 оной январиин нэгэнhээ hургуулинуудта интернат нээгдэжэ, hургуулинуудаа үргэлжэлүүлхэ аргатай болоо hэн.

Дайн соо, дайнай hүүлээршье Урда-Агын hургуулида бэрхэ, hурагшадтаа эрдэм мэдэсэ, hургаал заабари эрхимээр үгэдэг эрилтэ шангатай олон багшанар хүдэлөө. Дарма-Базар Жигмитов — арадай гэгээрэлэй отличник, округой мэдээжэ хизаар ороноо шэнжэлэгшэ, hургуулиин hуралсалай таhаг олон жэлдэ хүтэлhэн, директор Сандак Лайдапович Лайдабон, арадай гэгээрэлэй отличник, Дагба Жигжитович Жигжитов, РСФСР-эй hургуулинуудай габьяата багша, Таисия Тимофеевна Бакланова, арадай гэгээрэлэй отличник, Баяр Сампилович Сампилов, арадай гэгээрэлэй отличник, Цыбикжаб Балданович Балдано, арадай гэгээрэлэй отличник, Лыгжима Жабэ, Дашидондок Цыдыбон. Эдэ багшанар манай үетэнэй ажабайдалай өөрынь орёо ута замда гараха сагта хүн бүхэндэ тон лэ онсо өөртэнь таарама мэргэжэлээ олохо зүбшөөл заабари саг соонь зүбөөр үгэhэн байгаа. Тиигэжэ хүн бүхэн арбадахи класс гү, али Агын багшанарай hургуули дүүргээд, саашадаа тусхай дээдэ hургуулинуудта hуража, элдэб мэргэжэлтэд боложо, оронойнгоо олон нютагуудта ашатай үрэтэйгөөр, үнэн сэхээр хүдэлнэд.

«Эрхим баян — эрдэм бэлиг», «Ажал хэжэ, алдар олохош»,— гэhэн арадай сэсэн мэргэн үгэнүүдые багшанарнай маанадта олохон дахин шэбшэн ойлгуулhан байха. Эдэ үгэнүүдынь мүнөөшье шэхэндэ элихэн тодоор дуулдаhандал соностоно. Нүхэд тухайгаа hанан дурсахада, тэдэнэй ажал хэрэгээр баясангүй аргагүй.

Хубисхал Цыренжапов — аспирантура дүүргээд, мүнөө ниислэл Москва хотодо түбэй телевидениидэ хүдэлнэ. Дамба-Цырен Шойдоков — буряад хэлэн ба литературын багша, Улаан-Үдэдэ гүрэнэй хэблэлэй hурагшадай номой таhагай редактор, хэдэн учебнигүүдэй автор. Батажаб Цыбиков — географиин багшаар олон жэлдэ хүдэлөө, «Согто уулын сууряан» гэhэн түүжэ бэшээ, мүнөө урданай буряадай түүхэ домог суглуулан толилуулжа байдаг. Цыден Жундуев — физикын багшаар, дунда hургуулинуудай директорээр олон жэлдэ хүдэлөө, РСФСР-эй арадай гэгээрэлэй отличник, Цыден Чимитдоржиев — партиин дээдэ hургуули дүүргэжэ, олон жэлдэ партийно-советскэ ажалда хүдэлнэ. Боро Паламов — эрдэмтэ-зоотехник, селекционер, нютагтаа ажалтай. Доржо Дугаров — инженер-барилгашан. Хандама Митупова—РСФСР-эй арадай гэгээрэлэй отличник, 35 жэл соо эхин hургуулиин багшаар хүдэлөөд, мүнөө хүндэтэй амаралтада. Даша-Цырен Чернинов — механик, урлан нарижуулан зохеогшо, анханhаал гартаа дүйтэй, уран хүн hэн. Хандама Базарова, Базаржаб Цыденжапов, Цырендаша Бороев гэгшэд олон жэлдэ эхин hургуулинуудай багшаар хүдэлөө.

Дүшэн жэлэй саана бидэ Урда-Агын hургуули дүүргэhэн байнабди. Энэ үнгэрhэн жэлнүүдые hонирхон бодомжолон, дурсан hанахада бултадаа олоhон мэргэжэлээрээ гуша ехэ гаран жэлнүүд соо түрэл нютагтаа, зондоо ашатай туhатайгаар ажал бүтээжэ, ажабайдалай орёо бэрхэ сагуудые тэсэмгэй зоримгойгоор дабан, зорилhоноо хүсэн бэелүүлжэ, аргагүй түргэн, сүлөө забдагүй сагта гэнтэ мэдэхэдээ жаран наhанай богоhодо тулган ерээбди.

Цыбен НУРАЛХАЕВ,
багша.
Сахюурта hуурин.

Юундэ анхарнагүйб?

Амар мэндэ ,хүндэтэ «Молодежь»!

Танай газетэдэ болон бусадшье үргэн олониитэдэ мэдээсэл үгэдэг органуудта хандажа, олон үхибүүтэй бүлэнүүдтэ туһаламжа хүргэгдэдэг, хүнгэлэлтэнүүдтэй байдаг гэжэ хуудаһануудтаа бү бэшыт гэжэ гуйха хүсэлтэйб. Иимэ гуйлтатайгаар хандахадамни, газетын уншагшад гайхажа магадгүй. Теэд би нэгэл ушартай, шалтагтай хадаа иигэжэ бэшээ ха юмбиб даа.

Хүндэтэ нүхэд, элдэб янзын Соведүүдэй депутадууд! Таанад программанууд соогоо олон үхибүүтэй бүлэнүүдтэ туһалхабди, тэдэнние дэмжэхэбди гэжэ байгаад бү найдуулагты, гоё үгэнүүдые бү хэлэгты. Ушар юуб гэхэдэ, иимэ үгэнүүд юрэл найдуулаад лэ, ямаршье хэмжээ абангүйгөөр үнгэршэдэг. Ямар бэ нэгэ хэрэгэй гарахада, элдэб газарнуудта хандаха баатай болохош. Тиихэдэшни таанадта олон хүнгэлэлтэнүүд олгогдонхой ха юм, улам саашаа бү бологты гэжэ байгаад гэмэрэлдэшэхэ... Теэд бидэ, олон үхибүүдтэй бүлэнүүд, ямаршье хүнгэлэлтэнүүдгүйбди гэжэ сэхэ хэлэхэ бэйнэбди.

Дүрбэдэхи басаганай түрэхэдэ үбгэмни балайшье ехээр баярлаагүй һэн. Больницын палатада намтай суг хэбтэһэн эхэнэрнүүд олон үхибүүтэй болобош, элдэб янзын хүнгэлэлтэнүүдтэ хүртэхэш гэхэ мэтээр атаархадаг байгаа. Түргэн квартира абахабди, тусхай магазинда ээлжээгүйгөөр эдеэ хоол худалдажа абахабди гэхэ мэтээр һанаадшье абаха ушар болоо. Больницаһаа гарахадаа эдэ бүгэдэн тухайгаа үбгэндөө хэлэхэдэмни, нэгэл ондоохоноор миһэрээ һэн. Нэгэ хэды үдэр гэртээ амарһанайнгаа удаа райгүйсэдком ошохо гэжэ бодобоб. Тэндэ олон үхибүүтэй бүлэнүүдэй асуудалнуудые шиидхэдэг комисси бии юм ха. Теэд тэндэ ошоходомни, үхибүүдыетнай тусхай һургуулида эльгээхэ асуудал шиидхэхэ аргатайбди гэжэ хэлэжэрхео. Райгүйсэдкомой энэ таһагай үүдэ хаажа, собес ошобоб.

— Харана гүт, манай гүрэн олон үхибүүтэй бүлэнүүдтэ хэды ехээр анхарнаб, туһалнаб! Бидэ таанадта пособи — һарын 4 түхэриг үгэдэг болохомнай.

— Үхибүүн бүхэндэ гү?

— Үгы ааб даа, бүхы үхибүүдтэтнай.

— Тиихэдээ нэгэ үхибүүндэ оройдоол ганса түхэригэй туһаламжа хүргэһэн болоно гү?

— Иигэжэ хэлэхэеэ эшэхэеэ яанабта, Гүрэн таанадта туһалжа байна ха юм. Эдышье мүнгэ үгэһэниинь болоо гэхэеэ яанабта... Бага гэжэ шамарланхаар шангаа барибал дээрэ ха юм.

— Нарай нялха үхибүү тэбэреэд, һара бүхэндэ дүрбэн түхэриг абахын түлөө урагша хойшоо гүйхэеэ зүрхэ алданаб...

— Теэд эндэшье бүхы юумэн бодожо үзэгдэнхэйл даа — үхибүүнэйтнай жэлтэй болоходо пособи түлэжэ эхилхэ. Тиигээд лэ үхибүүнтнай табатай болотороо дүрбэн түхэриг абаха. Яһала олон жэлнүүдтэ нэмэлтэ мүнгэ абаха болохо ха юмтэ. Баярланагүй гүт?

— Үгы даа. Юрэдөө оройдоол дүрбэн түхэригэй түлөө урагша хойшоо гүйхэеэ һананагүйб. Ондоо аргаар мүнгэ олоно аабзабди. Харин олон үхибүүтэй бүлэнүүдые хангадаг тусхай магазин юундэ хаагдашооб? Талонуудай бии болоһонһоо хойшо иимэ магазин хааха гэһэн шиидхэбэри гараһан байна.

— Теэд таанад бултанһаа һайнаар эдеэлнэ ха юмта. Үшөө юун хэрэгтэйб?

— !!!

— Би гансаараа ажаһуудагби. Тиимэһээ бүхы юумэндэ ганса ганса талон абана ха юмбиб. Харин таанад бүлэдөө аяар зургаан талон абадаг байнат.

— Теэд бидэ аяар зургаан хүн ха юмбибди. Энээниие ойлгохо хэрэгтэй.

— Теэд дүрбэнтнай үхибүүд болоно ха юм. Үхибүүдтэ ехэ юумэн хэрэгтэй болодоггүй...

— Эмхи зургаантнай собес гэжэ тон буруу нэрлэгдэнэ.

— ?

— Собес бэшэ, харин «сабес» гэжэ танай организацие нэрлэхэ ёһотой байгаа. Юуб гэхэдэ, таанад өөһэдыгөө материальна талаар гомдохооногүйт. Хэнһээшье ехэ мүнгэ абаад, бүхы һайн юумэндэ хүртөөд байдаг хүнүүд гээшэт. Гансал өөһэдыгөө хангадаг организаци гэжэ нэрлээ һаа дээрэ байгаа ха.

Харин квартира тухай хэлэхэ болоо һаа... тэрэниие хореод жэл үнгэрһэн хойнол абажа болохо хабди. Хубсаһа угаадаг машина абаха зорилготойгоор «Электротовары» магазин ошобоб. Үхибүүдэй хубсаһанай магазинда хандагты гэжэ хэлэхэдэнь, тиишээ һалирбаб. Юрэдөө машина худалдажа абахын тула минии ороогүй газар байхагүй. Һүүлэй һүүлдэ «Культбыттехника» гэжэ нэрэтэй контородо намайе эльгээбэ. Түрүүн ошоходомни үдын хоолдо ажалшадынь гарашаһан байгаа. Хоердохео ошоходомни, дүрбэн үхибүүтэй бүлэдэ справка үгэдэггүйбди гэжэ байбал даа. Хубсаһа угаадаг машина энэ бүлэдэ шухала хэрэгтэй гэһэн справка олохо ёһотой болобобди. Райгүйсэдком: «Тэнда анхарха сүлөөгүйбди». Собес: «Гэртэтнай ошохо зон гүбди?!» Иигэжэ би хэрэгтэй документнүүдээ суглуулаад, гэр байрын управленидэ ошобоб. Эндэһээ дахяад «Культбыттехника» зорибоб. Эмхидхэлэй таһагта намайе нэгэ эхэнэр угтаад, иигэжэ һурабэ:

— Хэды хүүгэдтэйбта?

— Дүрбэ.

— Саарһаа минии гарта барюулха гэжэ бү оролдогты, бидэ таба болон табанһаа дээшэ үхибүүдтэй бүлэнүүдые ээлжээндэ табидагбди. Тэдэнэртэ эд бараа худалдаха гү, али үгы байһаниинь мэдэгдэнэгүй. Хэрбээ худалдаашье һаа, таанадые (урматайгаар миһэрээд абана) тиишэ оруулхагүй.

— Хүлисэгты, табан үхибүүд өөрынгөө квартирада гү, али дүрбэн хүүгэд хамтын байрада ажаһууна гэжэ бодоод үзыт, эндэ илгаа бии бшуу. Иимэ байдалые ямар нэгэ аргаар гуримшуулха гэжэ оролдохо хэрэгтэй.

— Энэ намда хабаатай бэшэ.

— Харин танай хэрэгтэ юун ородог бэ?

— Хэрбээ таба гү, али табанһаа олон хүүгэдтэй байгаа һаа, документнүүдые абаха гээшэ минии хэрэг болодог.

— Теэд энээн тухайгаа намда абаһаар юундэ хэлээгүйбтэ, харин справкануудые суглуулагты гэжэ эльгээгээбтэ? Би иишэтнай аяар гурбадахяа ерэжэ ябаналби. Яагаа хүниие хайрлаха сэдьхэлгүй байдаг юм.

— Танай арбадахияашье ерэжэ ябахадатнай намда хамаагүйл. Хэлэхэ үгэеэ хэлээлби даа.

— Тиигэбэшье документнүүдые абаха аргагүй гээшэ гүт? Би яаха ёһотой болонобиб? Хэндэ, хайшаа хандаха ёһотойбиб?

— Би танай документнүүдые юундэ абажа байха гээшэбиб?

— Ёһотойл абаха хүндэнь үгэхын аргагүй гээшэ гү?

— Тэндэ хэрэгтэй ха юм, та өөреэл дамжуулан үгыт. Харин энэтнай намда хабаатай бэшэ. Би өөрынгөө хэхэ ажал хэнэ гээшэб.

Бүгэдэ арадые хүндэлэл болон дурлал гээшэмнай энэл болоно даа. Эндэ юуншье гэжэ хэлэхын аргагүй.

Теэд яахабши, балайшье олон бэшэ хүүгэдтэй хүндэтэ эрхэтэднай, мүнөө манай хүнгэлэлтэнүүдтэ балай ехээр атаархахаяа болибо бэшэ гүт? Эндэ, туһалхын аргагүй юумэндэ атаархахын аргагүйл. Гайхалтай байна даа.

Үшөөл нэгэ хэдэн үгэнүүдые нэмэжэ хэлэхэ хүсэлтэйб. Хэрбээ минии долоон часай туршада 30-аад үхибүүдые хүмүүжүүлдэг байхадамни, энээнэй түлөө намда салин хүлһэ, больнична, пенси түлэнэ ха юм. Нянинууд, тогоошод, хубсаһа угаагшад минии эрхим һайнаар ажаллахын, хүүгэдтэ энэрхы зөөлэхэнөөр хандажа, дүрбэн тэгшээр хүмүүжүүлхымни тула оролдоно ха юм. Түрэлхид хүүгэдээ хубсалуулха, хооллуулха зэргэтэй. Тиигээд тэдэ намайе хүмүүжүүлэгшэ гэһэн омог нэрээр нэрлэдэг. Би 5-6-10 үхибүүдые зобожо тулижа байгаад түрэжэ, 5-6-10 жэлнүүдэй туршада үнгэргэһэн үргэһэ нойргүй һүнинүүдые, обоо хүбөө муухай болошоһон хубсаһа хунарые, хүүгэдэй үбшэлхэ ушарнуудые дурдан һанахадаа, иимэ бодолдо эзэлэгдэн байхаш: «Эды олон хүүгэдые хаанаһаа хубсаһа хунар абажа хубсалуулха, эдеэ хоол абажа, хоолойень тэжээхэб». Хэрбээ ямар нэгэ газарта орожо, шорой хамагша гэжэ тоолуулһан нэрэ зүүгээгүй һаамни, гүрэн намайе тусгаар муухай иимэ үгөөр нэрлэхэл: «хүзүүн дээрэ һуугша». Эхэ эхэнэрнүүдтэ иимээр баяр баясхалан хүргэдэг байна. Иимэ эхэнэрнүүд социальна талаар огтошье хамгаалагданагүй, үбдэжэ болохогүй, харин шэнэ хуулиин ёһоор хэзээдэшье, хаанашье мүргэйгөөр хүдэлжэ үзөөгүй бомжнуудтай адли пенси абаха. Энээн тушаа гүнзэгыгөөр бодожо үзэхэдөө, элдэб бодолнуудта эзэлэгдэжэ, урмаа хухаржа, гомдоод, голхороодшье абахаш. Урданай хуулиин ёһоор һаа, гэрэй эзэн эхэнэрнүүд пенси огтошье абахагүй һэн. Мүнөө олон хүүгэдтэй эхэнэрнүүдтэ нэгэ бага ондоогоор хандадаг болоод байна. Теэд эндэшье дутуу дунданууд олон даа.

Үгы даа, намайе хайрлажа, хүн зон нулимсаа гоожуулха гэжэ найданагүйб. Мүнөө олохон хүнүүд муугаар ажаһууна бшуу. Магад, бидэ хэн нэгэнһээ һайнааршье ажаһуудаг байжа болохобди, юундэб гэхэдэ, үбгэн бидэ хоерто түшэг тулгуури болодог манай бүлэ байна. Нэгэ, хоер, гурбан хүүгэдтэй бүлэдэ орходоо маанадта дүрбэн хүүгэднай дүрбэ дахинаар дурлана, хүндэлнэ ха юм. Ээлжээндэ байхадамнай, маанад тээшэ нюдэнэйнгөө булангаар шоо үзэн, шобто бү харагты гэжэ гуйха байнаб. Манай хүүгэд таанадай үндэр наһатай болоод байхадатнай мүнөө эдиһэн ууһанаа харюулжа шадахал байха.

Елена РЕШЕТНИКОВА,
олон хүүгэдэй эхэ.

P.S. НҮХЭДҮҮД, ТҮРЭЛХИД (ЗААТАГҮЙ ОЛОН ХҮҮГЭДТЭЙ БЭШЭ ДАА!). БИДЭ ӨӨҺЭДЫНГӨӨ ШИИДХЭГДЭХЭ АСУУДАЛНУУДТАЙ СЭХЭ МҮРГЭЛДЭШЭНХЭЙБДИ. ЭЛДЭБ ОРЕО БАЙДАЛНУУДТАЙШЬЕ УШАРНАБДИ. ЭДЭ БҮХЫ АСУУДАЛНУУДЫЕ ЗҮБ МҮРӨӨР ШИИДХЭХЫН ТУЛА НЭГЭДЭХЭ ХЭРЭГТЭЙ. ОРОНОЙ ОЛОХОН ГОРОДУУДТА «ТҮРЭЛХИДЭЙ АССОЦИАЦИ» БАЙГУУЛАГДАА. ЭНЭМНАЙ ЮУН БЭ! ЭНЭМНАЙ ПСИХОЛОГИЧЕСКА, ОРЕО БАЙДАЛДА ОРОҺОН ТҮРЭЛХИДТЭ, ХҮҮГЭДТЭ ХОЖОМОО МАТЕРИАЛЬНА ТУҺАЛАМЖА ХҮРГЭЖЭ МАГАД. ЭНЭМНАЙ ЭЛДЭБ АЛБАН ХОЙРОГ ЯБАДАЛНУУДҺАА ЮРИДИЧЕСКЭ ТАЛААР ХҮҮГЭДЫЕ ХАМГААЛГА БОЛОНО. НЭГЭН ҺАНАЛТАН ЭНДЭ СУГЛАРЖА, ЯМАРШЬЕ АСУУДАЛНУУДТА ХАРЮУ, ЗҮБШЭЛ ЗААБАРИ ҮГЭХЭ. ОЛОН БАЙБАЛ, ХҮСЭМНАЙ ШАНГА БОЛОХО. ХЭН ЭНЭЭНЭЙ ТҮЛӨӨБ! ХАРЮУСАГТЫ.

Хэблэлэй үдэртэ

Журналистнууд баһал хүнүүд ха юм

Журналистнуудай мэргэжэлтэ һайндэр ямараар хаарууулха тухай удаан бодожо үзөөгүйбди гэжэ сэхэ мэдэрхэ байнабди. Хододоол энээн тухайгаа һүүлшын үедэ гэнтэ һанажархихаш. Бидэ таанадта, уншагшад танай бүлын альбомдо бүлынгөө фото болон Александр Дружининай экспресс-интервью бэлэглэнэбди. Манай ажалда огтошье хабаагүй асуудалнууд табигдана:

1) Танай гэр бүлын байдал.
2) Ажалһаа сүлөөтэй сагтаа та юу хэдэгбта!
3) Ямар хүгжэм шагнаха дуратайбта!
4) Ямар ном уншаха дуратай байдагбта!
5) Танай эгээл һайн һайхан хүсэл бодол.

Өөртөө табиһан асуудалнууд, номерой еһоор үгтэһэн харюунууд:

1. Һамганайнгаа урмагүй байхадань, һамгатайб гэжэ ойлгодогби. Настя гэжэ нэрэтэй басагатайб, наһатайшаг болохо ябаһан ард, Сергей гэжэ хүбүүтэй болонхойб.
2. Элдэб бодолнууд толгой соомни мүндэлдэг.
3. Урданай ород ромэнснуудые шагнахадаа, зүрхэмни шэмшэрдэг.
4. Нүхэдэйнгөө арай гэжэ олоһон номуудые уншадагби.
5. «Энээнэй түлөө тэмсэлдэ нэгэл хүн шэнгеэр наһа барахабди» гэһэн дуунай мүрнүүдһээ энэ сагынь түргэн оршон ерэһэй гэжэ хүсэдэгби.

Серафима Очирова, редакторай орлогшо:

1. Хадамгүйб, үбгэниие бэдэрнэб.
2. Юушье хэнгүй байха дуратайб.
3. Буряад фольклорно хүгжэмдэ дуратайб.
4. Хоригдоһон бүхы юумые уншадагби.
5. Ондоо түбиһөө ерэһэн хүнүүдтэй уулзаха хүсэлтэйб, теэд би тэдэнэрһээ уридшалан айдаһамни хүрэнэ.

Нордоп Дашиев, харюусалгата секретарь:

1. Һамгатайб, Катя гэжэ нэрэтэй басагатайб.
2. Хэрэм барихын, дэлгүүрэй хэрилсаанһаа абархын тула сүлөөтэй сагтаа гэо бэдэрнэб.
3. «Битлз» шагнаха дуратайб.
4. Ном үнинэй уншаагүйб. Газетэнүүдые уншажа үрдидэгби, «Смена» журнал уншаха гэхэдэмни, жэлэй эхинһээ тэрэниие асараагүй.
5. Лотерейгээр «Жигули» шүүхэ хүсэлтэйб.

Олег Лебедев, үзэл сурталай таһагые даагша:

1. Һамгатайб, Алеша гэжэ нэрэтэй хүбүүтэйб.
2. Элдэб хэрэгтэ хэрэггүй юумэнэй түлөө ээлжээндэ зогсодогби.
3. Заншалта джазда, гушаад, дүшөөд онуудай хүгжэмдэ дуратайб.
4. Валишевскиин «Первые Романовы» гэһэн ном уншанаб.
5. Капиталис ажалай ударник болоод туршаха хүсэлтэйб.

Владимир Леонов, социально-экономическа асуудалнуудай таһагые даагша:

1. Һамгатайб, Сергей гэжэ нэрэтэй хүбүүтэйб.
2. Сүлөөтэй сагтаа перфоратор бэдэрнэб. Үнгэрэгшэ жэлһээ тэрэниие оложо ядаад, кухни соогоо шкаф үлгэхэ аргагүй байһанайнгаа түлөө һамгандаа зэмэлүүлдэгби.
3. Ород, цыган романснуудые шагнаха дуратайб.
4. «Буряадай залуушуул» газетэ, Солженицынэй, Балгаковой зохеолнуудые һонирхон уншадагби.
5. Перфоратор олохо хүсэлтэйб.

Антонина Фадеева, бэшэгүүдэй, һуралсалай таһагые даагша:

1. Хадамда гарэнхайб, гурбан үхибүүтэйб. Тэдэмни Саня, Миша, Катюша гэжэ нэрэтэй.
2. 4. Сүлөөтэй сагаа хүүгэдтээ зорюулдагби. Үхибүүдэйнгээ унтахадань, гэртэхи ажалаа хэжэ дүүргээд уншадагби.
3. Классическа хүгжэм шагнаха дуратайб.
5. Үхибүүдээ хүл дээрэнь гаргажа, эрдэм һургаалтай болгохо хүсэлтэйб.

Ольга Галлас, мэдээсэл болон соносхолой таһагые даагша:

1. Үбгэнтэйб, гурба наһатайхан хүбүүтэйб.
2. Сүлөөтэй сагтаа алдуу эндүүнүүд тухайгаа бодомжолдогби.
3. Высоцкий минии эгээн дуратай хүгжэмшэн. Тэрэнэй дуунуудые хэдышье болотор шагнаха дуратайб.
5. Коммунизм болотор ажаһуугаа һаа гоел байгаа.

Сергей Болотов, ахалагша корреспондент:

1. Һамгагүйб.
2. Журналистын мэргэжэл гүнзэгыгөөр шудалхые оролдодогби.
3. Магнитофон эбдэршоод, һайн хүгжэм шагнаха аргагүй болонхойб.
4. Үдэшэндөө Шиллер болон Умберто Эко гэгшэдэй номуудые дуратайгаар уншадагби.
5. Тиимэ ехэ хүсэл зорилгонуудые урдаа табяадүйб.

Лариса Квактун, бэшэгүүдэй таһагай ахалагша корреспондент:

1. Үбгэнтэйб, Алеша ба Стасик хүбүүдтэйб.
2. Хүхихэ дуратайб. Бусадтал адли һайнаар эдеэлхэшье дуратай байхаб. Теэд эдеэнэй зүйл хомор болошонхой...
3. Фаусто Пакеттиин, гитарист Франциско Гойю гэгшын хүгжэм шагнаха дуратайб.
4. Хоридохи зуун жэлэй тэн багай болон литературада дуратайб. Американ прозо намда һайшаагдадаг.
5. Һайн коттедж соо ажаһуудаг һаа, болохол һэн.

Наташа Дашиева, бэшэгүүдэй таһагай корреспондент:

1. Үбгэнтэйб, Женя гэжэ нэрэтэй басагатайб.
2. Урданай буряад хэрэгсэлнүүдые суглуулдагби.
3. Хүгжэмдэ дуратайб.
4. Беловой «Лад» гэжэ ном дуратайгаар уншанаб.
5. Диктофон худалдажа абаад, англи хэлэ шудалха һанаан бии.

Инна Рыжкова, үзэл сурталай таһагай корреспондент:

1. Хадамда гараагүйб.
2, 4. Уран һайханай литература уншаха дуратайб.
5. Советскэ Союзай эгээн мэдээжэ газетэ болохо «Молодежкодо» хүдэлһэндөө баяртайб.

Дмитрий Алтаев, фотокорреспондент:

1. Һамгагүйб.
2. Ута зайда гүйдэгби.
3. «Хэви-металл» намда һайшаагдадаг.
4. XIX зуун жэлэй классика уншаха дуратайб.
5. Ямаршье хүсэлгүйб.

Жаргал Халбазыков, фотокорреспондент:

1. Һамгагүйб.
2. Ямаршье юумээр һонирходоггүйб.
3. Бетховеной, Бах болон Моцартын классическа хүгжэмдэ дуратайб.
4. Мүнөө үеын американ прозо намда һайшаагдадаг.
5. Гое зорилгонуудые урдаа табидаггүйб.

Дмитрий АЛТАЕВАЙ фото.

«МоБи» таанадта туһалха

Һүүлэй үедэ комсомолой дали доро элдэб түхэлэй залуушуулай түбүүдые, нэгэдэлнүүдые байгуулга ехээр һайшаагдадаг боложо байнхай. «Буряадай залуушуул» газетэ баһал энэ хэрэгтэ оролсохо хүсэлтэй. Редакторай кабинет соо өөрын ажахын тоосооной нэгэдэл байгуулха бодол түрөө. Хоер долоон хоногой туршада статус олгогдожо, документнүүдэй бэшэгдэхэдэнь, ямар түргэнөөр энэ бодол хараада абтаба гээшэб гэжэ гайхаабди. Тиигэжэ «Буряадай залуушуул» газетын редакциин дэргэдэ залуушуулай творческо нэгэдэл гэхэ гү, али тобшохоноор хэлэхэдэ, «МоБи» мүндэлөө. Юундэ «МоБи» гээшэбі Юундэб гэхэдэ, «Буряадай залуушуулай» МТО харилсан ажаллаха хүсэлтэй хүнүүдые урина. Директор Светлана Будашкаева зорилгонууд, онол арганууд, абһа (МТО-гой гэшүүндэ) тухай хөөрэжэ үгэнэ.

ӨӨРҺӨӨ АБАҺАН ИНТЕРВЬЮ

Корр.: «Света, энэ зам шэлэһэн тухайгаа хөөрэжэ үгыш. Багша мэргэжэлтэй шамда мүнөө һургуулида хүдэлхэдэ һонирхолтойшье, салин хүлһэниинь ехэ болонхой бэшэ гү!

Светлана: Үнэхөөрөөшье хоер һарын үнгэрһэн хойно залуу багшын һарын салин хүлһэндэл адли түрүүшынгээ салин абахаб. Мүнгэндэ дуратай хүнүүдэй манда ерэхэ гэжэ оролдохогүйн тула бидэ зорюута өөртөө багахан салин хүлһэ табяабди. Гэбэшье маанадые хооһон эдэбхи үүсхэлээр хүдэлхэ хүсэлтэй гэжэ һанажа болохогүй. Эдэбхи үүсхэлэй үндэһөөр ехэ юумэн хэгдэхэ гээшэ гү! КТУ-гай еһоор, бидэ олзо доходһоо 6 процент хүрэтэр оперативна хүдэлмэрилэгшэ бүхэндэ салин хүлһэ табяабди.

Корр.: Бидэ гээшэтнай хэд болонобта!

Светлана: Бидэ — «Молодежкын» редактор А. Дружинин, хоер Игорь — Тишин болон Эрдыниев, би болоноб. Иимэ нүхэдтэй хүдэлхэ ехэл дуратай, баяртай байнаб гэжэ хэлэхэ хэрэгтэй. Шамайе абаһаар һайнаар ойлгохо хүнүүдые олохо гээшэ хүшэр байдаг. Комсомолой Улаан-Үдын горкомтой гурба һара тухай огтошье үгэеэ ойлголсожо шадаагүйб. Тиигээд психологическа консультацитайгаар телефонно найдалай албан нээхэ гэһэн минии бодолые тэндэ ехэл хүйтэноор угтахадань, урмаа хухэраа һэм. Иимэл бодолтойгоор залуушуулай газетын редакцида ерээб...

Корр.: Энэ бодолтнай олзо оруулхагүй, харин тэрэниие бэелүүлхын тула мүнгэ һомолхо хэрэгтэй болохо гү!

Светлана: Республикын хэмжээндэ найдалай албан горкомдо ямар олзо оруулхаб гэжэ Прокопий Ильин асуугаа. Һайн һайхан нэрэһээ бэшэ, юушье үгэхэгүй гэжэ мэдэхэдээ голхороод абаа. Гэхэ зуура, профсоюзуудай областной Соведэй, тэрэнэй түрүүлэгшэ Н. А. Розановай, финансын таһагые даагша Л. А. Юринская болон В. А. Озеровой туһалһанай ашаар мүнгэнэй талаар бүхы асуудалнууд шиидхэгдэһэн байна. Хэды шангаар шүүмжэлүүлээшье һаа, профсоюзай А. Райкинай монолог соо абтаһан оедолшондол адли бэшэ байһандань би баяртайб. Тэрээн соо иигэжэ бэшэгдэнхэй байһыень һанана еһотойт: «Нэгэ оедолшон шагта оено, нүгөөдэнь хамсыень оеод, иигэжэ асууна: гомдол үгы гү?» Хэды хараалгаа, шүүмжэлүүлээшье һаа, профсоюзууд хүдэлмэриин шэнэ онол аргануудые бэдэржэ, үнэхөөрөө ажалшадай эрилтэнүүдые хамгаалагшад болохоео эрмэлзэдэг байһаниинь һайшаамаар. Түлөөһэгүйгөөр эдеэ хоол эмхидхэлгэдэ мүнгэ гаргашалһыень гү, али манай пенсионернүүдэй пенсидэ нэмэлтэ болгон нэгэ миллион түхэриг мүнгэ һомолһыень абаад үзэхэдэ болохо бшуу... Эдэ ажал хэрэгүүдые бэелүүлһэнэйнь түлөө профсоюзые шүүмжэлхэ хүнүүд олдохогүй бэшэ гү?

Корр.: Профсоюзай ажал ябуулагшад ямар кабинедүүд соо һуугаад хүдэлнэб, харин манай телевидени гушаад жэл соо шиигтэй гэр соо хүдэлнэ гэжэ хараад үзэебди.

Светлана: Үнэхөөрөөшье ухаан бодол ажаһуудалые тодорхойлдог гээшэ. Ондоо кабинедүүдэй сонхонуудаар шагаахаяа болеод, өөһэдынгөө хүл доогуур харадаг болоо һаамнай дээрэ һэн ха. Бидэ алтан дээгүүр гэшхээд ябана бэшэ гүбди? Тиигээд энэ тэрэ юумэ үгы гэжэ гомдол барихаяа мэдэхэбди... Өөһэдымнай оролдоогүй һаа, хэншье манда туһалхагүй. Энээн тухай ходо ходо һанажа байха хэрэгтэй.

Корр.: Шамда хэрэг даалгаба бэшэ гү!

Светлана: Би энэ даалгаһан хэрэгэйнь туһаламжаар хүнүүдтэ туһалха гэжэ оролдохоб. Гансаардаха, һанаа амараар хандаха, нервээ хүдэлхэ ябадалнуудһаа мултархадань туһалхада урматай байнгүй яахаб. Бишье, минии нүхэдшье найдалай албанай туһаламжаар хэн нэгэнэй ажабайдал хамгаалн абархабди гэжэ найдаха байһамнай гол шухала. Долсон хоногой туршада республика дотор хэдэн хүн бэеэ хорооно гэжэ мэдэнэбди. Новосибирскэ психологическа консультациин тоолоһоной еһоор, арба дахин олон хүн бэеэ хорообохоор һэдэдэг байна. Бэеэ хорлохоор һэдэһэн хүниие абархын тула 22 мянган түхэриг хэрэгтэй болохо. «Сибирская газетэдэ» толилһон «Бэеэ хороолго хэды сэнтэйб!» гэһэн статьягай автор агы нүхэн, сооһоо татажа гаргахын орондо тэрэнэй эрмэг дээрэ байһан хүниие абарбал, һураггүй үнэгүй болохо гэжэ баталхадаа тон зүб.

Корр.: Найдалай телефоной талаар нүхэд тухайгаа хөөрэжэ үгыш.

Светлана: Түрүүшээр тобшохон тайлбарилта тухай хэлэжэ үгэхэ хүсэлтэйб. Найдалай телефон үдэшын 20 сагһаа үглөөнэй 6 саг болотор һүни бүхэндэ хүдэлхэ. «Молодежкын» журналистнууд, психологууд, православна болон буддын һүмэнүүдэй санаартан, юристнүүд, багшанар, сексопатолог, нарколог, Минсобесэй хүдэлмэрилэгшэд хүдэлмэридэ хабаадалсаха. Долоон хоногой үдэр бүхэн ямар нэгэ консультантда даалгагдажа үгтэхэ. Нэмэлтэ соносхолдо эдэ үдэрнүүд тухай мэдээсэхэбди.

Телефондо хүдэлхэ хүнүүдые бидэ нарин нягтаар шэлэжэ абанабди. Консультант нэн түрүүн хүнэй үбшэниие өөрынхи мэтээр ойлгожо, һанаагаа зобохо, хайрлаха шадабаритай байха ёһотой. Имагтал иимэрхүү хүнүүд суглараа, бидэ бэе бэеэ гамнанабди. Бүхы юумэн жэншэдгүй һайнаар үгдэнэ гэжэ хэлэхын аргагүй. Хэрбээ клиент ба консультант хоерой хоорондо хемороонной гараа һаань, консультантын зэмэтэй байһые гэршэлбэл, тэрэ ажалһаа гаргагдаха. Клиент манай хүдэлмэрилэгшые зорюута өрсалдаанда, хемороондо хабаадалсуулха хүсэлтэй байжа магад. Тиимэ хүн байбал, энээн тухай мэртаха еһогүй. Бүхы телефонууд магнитофон дээрэ бэшэгдэжэ абтаха. Консультант өөрынгөө дураар иимэрхүү бэшэлгэнүүдые баллан болюулха аргатай байха.

Корр.: Таанад клиентын фамили, нэрэ, адрес, ажалладаг газарынь асууха гүт!

Светлана: Клиент ондоошье нэрэ хэлэхэ аргатай. Манай консультантнууд тэдэнэй бодото нэрэ мэдэхэ гэжэ оролдохогүй.

Корр.: Таанад һуралсал үнгэргэдэг гүт!

Светлана: Үнгэргэнгүй яахабибди. Мэргэжэлтэ психологууд, мүн санаартаншье хэшээлнүүдые үнгэргэхэ эрхэтэй. Медицинскэ психолог Е. В. Алексеенко хэшээлнүүдые һонирхолтойгоор үнгэргэхэ гэжэ оролдоно.

Корр.: Профсоюзуудай совет танда хэды мүнгэ үгөөб!

Светлана: 23 мянган түхэриг. Эндэ салин, аренда, командировочно, түхеэрэлгэ гэхэ мэтэ ороно. Психологическа консультаци (үдэрэйшье, һүниишье туршадэ), үнгэргэхэ тушаа асуудал зүбшэн хэлсэгдэжэ байна. 1-дэхи поликлиникын бааза дээрэ иимэ консультаци үнгэргэгдэдэг болохо.

Корр.: Найдалай телефоноор хэзээ хонходожо болохоб!

Светлана: Майн 20-һоо хойшо. Буряадай энэрхы сэдьхэлэй жасатай хамта хэдэн асуудалнуудые зүбшэн хэлсэжэ үрдихэ еһотойбди. Эмилия Ермаковна (фондын правлениин түрүүлэгшын орлогшо) урагшаа һанаатай, эдэбхи үүсхэлтэй хүн байшоо. Тэрэ маанадта нилээд ехэ туһаламжа хүргэнэ.

Корр.: Найдалай телефон гээшэмнай ажахын тоосооной предприяти гэжэ зүб ойлгобо гүбди! Теэд ашаг олзотнай тиимэшье ехэ байхагүй хэбэртэй...

Светлана: Бидэ гол ажалһаа гадна элдэб янзын соносхолнуудые толилдог байхабди. «Буряадай залуушуул» газетэ (ород хэлэн дээрэ) олон хэһэгээр гарадаг байһан тула ороноймнай элдэб регионуудтай нягта холбоо барисаатай, газетын журналистнууд үндэр мэргэжэлтэй болоожо шаданхай. Иигэжэ предприятинууд болон организацинуудые, кооперативуудые залуушуулай газетын хуудаһанда соносхол гаргуулхыень уринабди. Газетын редактор Александр Дружининай нэрэ дээрэ бэшэгүүдые эльгээгты.

Ондоо регионуудта, мүн хилын саана соносхолнуудтайтнай танилсаха аргатай. Бэшэгүүд болон дурадхалнуудаа «МоБи»-гой директор Светлана Дымбрыловна Будашкаевагай нэрэ дээрэ эльгээжэ байгты. Счедойнгоо номер заахаяа бү мартагты.

Корр.: Иигээд лэ «МоБи» фирмэ ажалаа эхилхэнь гээшэ. Удаадахи телефонуудаар хонходогты: 2-35-74, 2-34-41.

СИБИРСКАЯ газета

№ 15 16—22.04.1990 г. Цена 30 коп.

Ямар шиидхэбэри абтахаб?

Сибирь болон Алас-Дурнын 80 городуудай арадай депутадуудай Соведүүдэй үүсхэлээр байгуулагдаһан «Сибирская газета» гэжэ хэблэл хуудаһануудтаа политическэ, социально-экономическа, соел культурын болон үзэл сурталай шухала асуудалнуудые тобойсо харуулхые, дутуу дундануудые элирүүлхэ, хүн зоной һуудал байдал һайжаруулха гэһэн гол зорилго урдаа табидаг. Уншагшадай һанаа зободог ямаршье асуудал газетэ харуулха гэжэ оролдодог юм.

Мүнөө энэ газетэ хаагдаха түйлдөө хүрөөд байна.

Апрелиин 7-до КПСС-эй Новосибирскэ обкомой бюрогой суглаан болохо, энэ газетые хааха тухай асуудал табигдаа. Газетын редакци партийна болон совет органуудай хүдэлмэрие буруу тээшэнь шэглүүлхэ зорилготой материалнуудые толилно гэжэ суглаан дээрэ заагдаа. Орон доторнай боложо байһан хубилалтада туһалха бэшэ, харин тэрэниие буруу һүргэхэ гэһэн һэдэлгэ табигдана гэжэ манай газетэ тухай тэмдэглэгдэнэ. Энээниие бидэ эрид буруушаанабди. Газетын бэеэ даагаад хүдэлдэг болоходо, КПСС-й обкомой гэшүүд дураа гутажа болоо ха. Бидэ партийна болон совет органуудай хүдэлмэриие ондоо тээшэнь шэглүүлхэ зорилго урдаа табина бэшэбди. Коммунистнуудай ударидаһан һунгуулиин комиссинууд дуугаа үгэлгын дүнгүүдые буруугаар хеерүүлгэ, партийна комитедүүд үнэн сэхэ журналистнуудта дурагүйдэнэ гэхэ мэтээр сэхэ руунь бэшэхэдэмнай, манай газетые хааха гэжэ оролдошоо. Дутуу дунденуудые үшөөл һайнаар харуулжа шаданагүйбди гэжэ хэлэхэ байнабди. Профессорнууд Шостаковский болон Орлов, СССР-эй арадай депутадууд Сахаров, Ельцин болон Заславская гэгшэдэй газетэдэ хэды эрид шууд үгэнүүдые хэлэһэн тухай һанана еһотойт. Эдэ авторнуудтал адли бүхы юумэ сэхэ руунь хэлэхэ, дутуу дундые нюунгүйгөөр бүгэдэнэй анхаралда табиха гэээшэ мүнөө үедэ юунһээшье шухала. Тиигээгүй һаамнай, манай ажабайдалые һүргүй болгодог бүхы дутагдалнууд хэзээдэшье усадхагдахагүй. Уншагшад маанадта туһалха бээз гэжэ найданабди.

Бидэ КПСС-эй Новосибирскэ обкомой бюрогой гэшүүдтэ хандажа, газетымнай хуудаһануудта һанал бодолоо толилуулжа байгыт гэжэ дурадхахаар бэлэмди. Гансал обкомой урда һүгэдэн унаха, юушьеб хүлеэхэ аргагүйбди. Бидэ бүхы юумэ байһан соонь бэшэхэ, харуулха гэжэ оролдохобди. Энэ сэхэ замһаа хажуу тээшээ хадуурхагүйбди.

ХАНДАЛГА

ОЛОНДО МЭДЭЭСЭЛГЫН, ДЕМОКРАТИИН ХУБИ ЗАЯАГААР ҺАНААГАА ЗОБОДОГ БҮХЫ ХҮНҮҮДТЭ СИБИРИИН ГОРОДУУДАЙ АССОЦИАЦИИН БОЛОН АПН-ЭЙ НИИТЭ-ПОЛИТИЧЕСКЭ ХЭБЛЭЛ БОЛОХО «СИБИРСКАЯ ГАЗЕТА» ИИМЭ УРЯАТАЙГААР ХАНДАНА.

«Сибирская газета» хааха тухай асуудал партиин обкомой бюро дээрэ хэндэшье мэдүүлэгдэнгүйгөөр табигдаһан байна. Партийна хүдэлмэрилэгшэд редакциин коммунистнуудтай, уншагшадтай түрүүн хөөрэлдэхэ, зүбшэхэ еһотой байгаа бшуу.

Энээнһээ уламжалан, манай хэблэл хосорхо болоно. Юундэб гэхэдэ, мүнөөнэй байдалаар орон доторнай КПСС-тэ хамаагүй нэгэшье типографи үгы бшуу.

КПСС-эй консервативна хүсэнүүдэй добтолжо эхилхэдэнь, «Сибирская газета» иимэ байдалтай тохеолдобо. Партийна хэблэлнүүдэй ондоохоноор бодомжолдог редакторнуудые, журналистнуудые тушаалнуудһаань буулгана, партиһаань гаргана, демократическа хэблэлнүүд хаагдана гү, али хэблэгдэхээ болино. Эндэ саарһан дуталдана, типографинуудай хүсэн һуладана гэжэ шалтаг бэрина.

Олондо мэдээсэлгын, эрхэтэдэй эрхэнүүд болон хандалгануудай асуудалнуудаар СССР-эй Верховно Соведэй Комитет тушаа өөһэдынгөө бэшэгүүдые, телеграммануудые эльгээхыень обществодо демократизаци гүнзэгыруулхэ, олондо мэдээсэлгэ үргэдхэхэ хүсэлтэй хүн бүхэниие, уншагшадые, арадай депутадуудые «Сибирская газета» уряална. Юун болооб гэхэдэ, «Сибирская газета» болон бусад хэблэлнүүд бүдүүлигээр хашалта, харшалалтада ороно, тиимэһээ Хэблэл тухай хуулиие баталан абалга түргэдхэхэ эрилтэ табигдана. Городууд болон хүн зоной ажаһуудаг газарнуудта олондо мэдээсэлгэ хамгаалха зорилготойгоор эбүүлгэнүүдые үнгэргэхэ, партийна бүхы хэблэлнүүд болон типографинуудые гүрэнэй засагай органуудта — эдэ хэблэлнүүдые арадай депутадуудай Соведүүдтэ, ажалша коллективүүдтэ дамжуулан үгэхэ эрилтэ шангаар табигдана. Олондо мэдээсэлгын хэрэгсэлнүүдые үзэл сурталай зүгһөө шанга хиналтаһаа сүлөөлхэ эрилтэ табигты.

Танай халуунаар дэмжэһэнэй ашаар «Сибирская газета» тэрэл зандаа үлэхэ, демократиин, плюрализмын жама еһонуудые урдынхи мэтэ эрид шууд хамгаалха, сибиринхид болон алас-дурнынхидай ажабайдалые һайжаруулхын түлөө тэмсэхэ, тэрэ еһотойл арадай хэблэл болохо гэжэ бидэ найданабди.

«СИБИРСКАЯ ГАЗЕТА».

«Сибирская газетэдэ» хандалгада

ХАБСАРГАЛТА

«Сибирская газетын» хойноһоо адаглан хаража үрдеэгүй гү, али тэрэниие олоогүй хүнүүдтэ газетын түрүүшын 15 номернуудые уншаад, тэрэнэй түхэл шэнжэ ямар бэ гэжэ ойлгожо абахат гээд тобшохоноор мэдээсэнэбди.

Бидэ хоердохи номер бүхэндэ Сибириин городуудай Ассоциациин ажал ябуулга, Сибириин яармаг, Сибириин худалдаа наймаанай холбоо барисаанууд тухай хөөрэжэ үгөөбди. Газетын бүхэли хуудаһанууд иимэ асуудалнуудта зорюулагдаа: «Еһотойл дэлгүүртэй танилсалга», «Нютагай засаг: «тэрэ ямар, юундэ хэрэгтэй байхаб?», «Сибирьтэ республикын статус олголгодо та ямараар хандаха байнабта?», «Сибирьтэ гол анхарал хандуулагданагүйн», «Кооператив болон засаг», «Газар тухай хуули»: ороной хоолойе хэн тэжээхэб», «Коопераци хашалга», «Өөрын захиргаанай хүшэр зам».

Сибириин Томск, Тобольск, Эрхүү, Барнаул, Курган, Стрежевой, Петровск-Забайкальск городууд болон Новосибирскэ академгородок мүнөөнэй шиидхэгдээгүй асуудалнуудые табина. Тэдэнь түүхэтэ үнгэрһэн сагуудта хабаатай.

«Сибиряк», юугээр амилнабши?», «Город тээшэ газай добтолго», «Радиоактивна бодос гү?», «Амарай ой тайга ба албан зурганай зоргоорсо гашалалга», «Катунь: тобшолхоор һэдэлгэ гаргаба», «Обь абаралга — Сибирь абаралга» болон бусад материалнууд соо экологиин асуудалнууд эрид хурсаар табигдана. Хойто зүгэй үсөөн тоотой арадуудта туһаламжа хүргэлгын асуудалнууд экологическа темын сэхэ үргэлжэлэл болохо байна гэжэ тоолонобди. Газетын арбаад хуудаһанууд болон томо материалнууд тэдээндэ зорюулагданхай.

Сибириин түүхэ тухай, тэрэ тоодо тэрэнэй балай ехээр мэдээжэ бэшэ, тайлбарилагдаагүй хуудаһанууд тухай 20-еод хуудаһанууд болон статьянууд хөөрэжэ үгэнэ. Тэрэ тоодо Россин Гүрэнэй Дүүмын Сибириин депутадууд тухай олон тоото статьянууд, Сибириин областьнууд тухай статьянууд, репрессидэ ороһон хүнүүдэй Сибириин лагерьнууд тухай «Мемориал», бүлгэмэй зарим статьянууд, 1917 оной Февральска революциин документнүүдые толилолго, Советскэ Союзай «бага» дайнууд тухай, адмирал Колчак тухай, бусад үйлэ хэрэгүүд болон хүнүүд тухай статьянууд тэдэнэй тоодо ороно. Түүхэ болон мүнөө үе сагые холбохо хүсэлтэйгөөр газетэ өөһэдынгөө гэр бүлэнүүдэй түүхэ эльгээхэ гүйлтэтэйгаар уншагшадтаа хандаа һэн. Эдээхэн багахан зүйлнүүдһээ арадай түүхэ байгуулагдадаг гээшэ. Хүнүүдһээ бэшэгүүд орожо эхилээ.

Сибириин авторнуудай хэдэн расскаузууд, шүлэгүүд, Тюменскэ лицейн уран зурагай выставкэһээ, Междуреченскэ уран зурагай һургуулиһаа репортажнууд толилогдоо.

Газетэ регионой политическэ ажабайдалда хабаадалсангүй яахаб даа. Эгээн түрүүлэн Сибириин политическэ карта зураглан харуулхаар һэдэлгэ гаргаа. Саашадаа бидэ энэ темэдэ оло дахин тэхэрижэ, иимэрхүү томо хүдэлөөнүүд тухай хөөрэжэ үгөөбди: Кузбассай ажалшадай холбоон, Демократическа платформо, Омскын арадай фронт, Демократическа хүдэлөөн, партийна клубүүд, ажалшадай нэгэдэмэл фронт болон бусад тухай. Тэдэнэй толгойлогшонортой танилсуулжа, нютагай засагтай тэдэнэй хоорондо гараһан хеморсон, арсалдаан тухай хөөрэжэ үгөөбди, тэдэнэй хандалганууды, деклараци, телеграммануудые толилообди. «Сибирская газета» эдэ материалнуудые толилхо үедөө ямаршье «неформалнуудта» өөһэдынгөө хуудаһануудые дурагүйгөөр үгэдэг нютагай болон түбэй газетэнүүдһээ абтаһан материалнуудые толилдог. КПСС-тэ гү, али ВЛКСМ-дэ орходоо тосгойнгоо талаар үсөөхэн, сасуулжа үзэхын аргагүй байгаашье һаань, тэдэниие политическэ ажабайдалай талаар адли тэгшэ эрхэтэй партнернууд гэжэ бидэ тоолодогбди.

Һунгуулиин кампаниин үедэ бүхы кандидадууд тухай бэшэһэн байнабди. Партиин Алтайн хизаарай секретарь нүхэр Жильцовһоо эхилээд, Кузбассай шахтер Тращенко хүрэтэр, Эрхүүгэй КГБ-гэй начальник Федосеевһээ эхилээд, Новосибирскын «хүдэлмэригүй диссидент» Мананников хүрэтэр газетэдэ гаргагдаһан байна. Регионууд хоорондын нэгэдэлэй деклараци, Сибирьһээ һунгагдаһан арадай депутадуудай бүлэгэй хандалга, Эрхүүгэй кандидадуудай группын хандалга, үшөө тиихэдэ һунгалтын урда тээ абтаһан документнүүд (тэдэниие бусад газетэнүүд толилхоео арсаа) газетэдэмнай толилогдоо. «Сахаровай конституци» болон тэрээн тухай материалнуудые уншагшадтаа дурадхаабди. Тобшоор хэлэбэл, «Сибирская газета» бүхы юумэ үнэн сэхээр, нэгэшье хубилгангүйгөөр харуулха гэжэ оролдодог байһанайнгаа түлөө мүнөө хашагдажа хардуулжа, хаагдаха түйлдөө хүрөөд байна гээшэ.

Сибириин хүнүүд орон доторнай боложо байһан үйлэ хэрэгүүдээр үнэн зүрхэнһөө һонирхоно. Тиимэһээ бидэ тэдээндэ нэгэшье юумэ нюунгүйгөөр хөөрэжэ үгэхэ уялгатайбди. Литвада болоҗо байһан үйлэ хэрэгүүд тушаа материалнуудые гаргаһанайнгаа түлөө баһал хараалганабди. Теэд бидэ саашадаашье иимэл байхабди гэжэ мүнөө сэхэ руунь хэлэхэ хүсэлтэйбди.

«Вечные ценности», «Жизнь как она есть» гэһэн хоер сери тушаа дурдангүй байха аргагүйбди. Түрүүшын сери соо хүнэй доторой байдал тухай материалнуудые, бурханай номуудһаа хэдэн хэһэгүүдые толилообди. Рерихтэнэй бүлэ тухай газетынгээ хуудаһанда хөөрэхэдэмнай уншагшад ехэтэ һонирхоо. Хоердохи сери соо бомжнууд тухай, наркоманууд болон бэеэ наймаалдаг эхэнэрнүүд тухай, эхэнэрнүүдэй шанга гуримтай колони тухай хөөрэгдэнэ.

«Сибирская газета» уншагшадай һанамжануудые гол хараадаа абахые оролдодог. Эрдэмтэд-социологуудтай хамта газетэ сибиринхид болон аласдурнынхидтай хөөрэлдөө үнгэргөө. Эндэ КПСС-эй ЦК-гай платформо болон партида болоҗо байһан хубилган шэнэдхэлгэ тухай өөһэд өөһэдын һанамжанууд хэлэгдэһэн, дурадхалнууд оруулагдаһан байна.

«Сибирская газетын» бүхы ажал хэрэгые шалгажа, шэглүүлжэ байха, орон дотор болон Сибирь, Алас-Дурна зүгэй регионуудта болоҗо байһан үйлэ хэрэгүүдые үнэн сэхээр харуулха талаар үгэ буляалдаата асуудалнуудые шиидхэхэ редакционно совет байгуулагдаа.

Мэдээжэ совет эрдэмтэн, совет социологическа ассоциациин Сибириин отделениин түрүүлэгшэ, Сибириин городуудай нэгэдэлэй вице-президент, экономико болон СССР-эй АН-эй СО-гой промышленна үйлэдбэриие эмхидхэлгын институдай таһагые даагша, экономикын эрдэмэй доктор Фридрих Маркович Бородкин редакционно соведые толгойлно. Тус соведые газетын хүтэлбэрилэгшэ гэжэ хэлэбэл, зүб байха.

«Сибирская газетын» редакционно соведэй бүридэлдэ ороно гэбэл: СССР-эй арадай депутадууд Е. Д. Айпин (Тюмень), Л. И. Батынская (Красноярск), Ю. В. Голик (Кемерово), А. И. Казанник (Омск), В. А. Писаренко (Барнаул), Г. А. Портной (Омск), С. С. Сулакшин (Томск), Г. М. Фильшин (Эрхүү), А. П. Яненко (Новосибирск); РСФСР-эй арадай депутадууд СССР-эй АН-ай гэшүүн-корреспондент А. Г. Гранберг, болон «Молодость Сибири» газетын редактор Б. А. Коновалов; «Огонек» журналай корреспондент З. М. Ибрагимова.

Түрүүшын 15 номерто уншагшадай 60 бэшэг толилогдоо. Газетын байгуулагдаһаар оройдоол дүрбэ һара үнгэрөө. Гэбэшье энээхэн болзор соо редакцида аяар мянга гаран бэшэг эльгээгдэһэн байна.

Эдэ бултаниие тоолоһондомнай хүлисөөрэйгты. «Сибирская газета» тухай ехэ юумэ мэдэнгүй байжа болохо гэжэ һанаад, иимэ дэлгэрэнгыгээр өөһэд тухайгаа хөөрэбэ хабди.

«Үхибүүдэй урда ехэ уялгатайбди»

Манай корреспондент республикын арадай эрдэм hуралсалай министр С. Д. Намсараевтай уулзажа хөөрэлдэбэ.

Сергей Дашинимаевич 1989 оной сентябрь hарахаа министерствые толгойлжо эхилээ. Урда тээнь тэрэ вузда хүдэлөө. Сергей Дашинимаевич педагогикын эрдэмэй кандидат, доцент юм.

hургуулида хүдэлhэн дүршэл ехэтэй практигуудые министрэй тушаалда дэбжүүлдэг заншалтай байгаа гээшэ. Тиимэhээ С. Д. Намсараевые энэ тушаалда дэбжүүлхэдэнь зарим хүнүүд гайхаhаншье байжа болохо. Энэ тушаалда дэбжүүлэгдэхэдээ юун тухай бодоо hэмта гэжэ министрhээ асуубаб.

— Мүнөө үедэ hургуули хадаа педагогикын эрдэмтэй таhаршагүй нягта холбоо барисаатайгаар ажалаа ябуулха ёhотой. Саашадаа иимэ холбоо барисаан, бэе бэеhээ дулдыдалга бүри нягта болохо. Түрүү туйлалтануудай үндэhөөр hургуулинуудта хэшээлнүүдые үнгэргэхэ, эрхимээр ажаллаха гээшэ юунhээшье шухала. Арадай гэгээрэлэй системые эрдэм наукада хэбаатай хүн лэ ударидаха ёhотой гэжэ hанаха байнаб.

— Министрэй тушаалда дэбжүүлэгдэхынгээ урда тээ хаана хүдэлөөбта!

— Хүдөөгэй hургуулида багшаар хүдэлжэ, ажалайнгаа намтар эхилhэн байнаб. Багшанарай институдай физико-математическа факультет дүүргэhэнэйнгээ удаа педагогико болон психологиин кафедрада ассистентээр уригдааб. 14-дэхи hургуулида физикын багшаар хүдэлөөдшье туршааб. Удаань СССР-эй АПН-эй педагогико болон ажалай hуралсалай талаар НИИ-гэй аспирантурада hуража гараад, кандидатска диссертаци хамгаалhанайнгаа удаа институдтаа буса hан байнаб. Эндэ ахалагша багшаар, деканай орлогшоор, ИПФ-гэй деканаар, удаань КПСС-эй обкомой үзэл сурталай таhагай консультантаар хүдэлөөд абааб.

— Министр болоходоо, ямар юумэндэ баярлаабта, ямар юумэндэ голхорообта, гайхаабта!

— Абаhаар харюу үгэжэрхихэнь хүшэр байна. Гэбэшье харюусаад туршаhуу. Арадай гэгээрэлэй эгээн томо системэ байhан аад, ёhотойл өөрын материально-техническэ тэдхэмжын албангүй, заhабарилга-барилгын звеногүй байhаниинь халагламаар. Россин министерствэhээ зууршалhан, элдэб янзын заабари үгэhэн, мэдээсэлэн угаа олон саарhан буужал байха... Энэ намайе ехэтэ гайхуулаа. Шадаал hаа багаар саарhан данса эрхилэгты гэжэ хөөрэлдэдэг болонхой ха юм. Теэд бодото дээрээ тад ондоо байдалтай ушарнабди. Гэгээрэлэй министерствын засаг ехэ гэжэ зарим хүнүүд hанаха байха. Теэд бодото дээрээ тиимэ бэшэ. Илангаяа финансын асуудал бэеэ даагаад шиидхэжэ шададаггүйбди. Иимэ байдалда ажалдаа зохеохы hоор хандахын аргагүй гэжэ хэлэхэ хэрэгтэй.

Арадай гэгээрэлэй дүршэлтэй хүтэлбэрилэгшэд, hургуулинуудай, училищинуудай олохон директорнүүд, министерствын аппарадай хүдэлмэрилэгшэд намда зохидоор хандажа, саашадаа харилсаатайгаар ажаллаха байhанаа мэдүүлээ.

— Мүнөө арадай гэгээрэлэй системэдэ хойшолуулжа байнгүйгөөр эгээн түрүүн ямар асуудалнуудые шиидхэхэ ёhотой болоноб! Танай hанамжа шагнаябди.

— Арадай гэгээрэлэй системэдэ түбхын түрүүндэ шиидхэхэ ёhотой шухала асуудалнууд олон юм. Тэдэниие нэгэ доро шиидхэжэрхихын аргагүй ааб даа. Тиигээдшье материально-техническэ хангалгын системэ hайнаар байгуулагдаагүй. Мүнөө манадта эгээн шухала хэрэгтэй гэр үзүүрэй юумэн дуталдана. Склад, хозявор гэхэ мэтэ шухала хэрэгтэй. Элдэб янзын хэрэгсэлнүүд, мебель тэгшэ бэшээр хубаарилагдана. Ушар юуб гэхэдэ, бидэ нөөсэ дараад байха арга боломжогүйбди. Гадна хэн нэгэндэ түргэн туhаламжашье хүргэжэ шадахагүй байшанабди. Өөhэдын «Учпрофстрой» РСУ, проектно-сметнэ бюро, үйлэдбэриин-техническэ бааза, харуулан-ойлгууламжын пособинуудай магазин гэхэ мэтэ шухала хэрэгтэй. Эдэ асуудалнуудые hаяын сагта шиидхэхэ ёhотойбди. Үгы гэбэл, республикын регионална ажахын тоосоондо ороходо, шиидхэхэ асуудалнууд хоер, гурба дахин олон болохо.

Партиин политическэ зуршалгануудта, правительствын директивнэ документнүүдтэ зохилдон таараха, ороноймнай элдэб регионуудай түрүү дүй дүршэлдэ, педагогикын эрдэмэй теоридо түшэглэhэн нэгэ политика арадай гэгээрэлэй hалбарида байгуулха шухала. Социально-экономическа, түүхын, соел культурын нүлөөн доро холын хараатай айхабтар сэсэн зорилгонууд табигдаха ёhотой болоно. Мүнөө бидэ СССР-эй АПН-эй эрдэмтэдэй национальна hургуулиин НИИ-гэй, БНЦ-гэй, республикын вузуудай эрдэмтэдhээ, hургуулинуудай түрүү багшанарhаа бүридэhэн саг зуурын эрдэм шэнжэлгын коллектив (ВНИК) байгуулжа байнабди. Арбан гурбадахи табан жэлдэ, мүн удаадахишье жэлнүүдтэ арадай гэгээрэлэй комплексно программа хараалха гээшэ энэ эрдэм шэнжэлгын коллективэй гол зорилго болоно. Таhалгарягүй hуралсалай системэ үшөө баталагдан абтаадүй гэжэ мэдэнэ ёhотойт. Гансахан урдахи мүрөө хараад, юумэндэ анхарангүй ябаха болоо hаамнай, ямаршье үрэ гарахагүй. Бүхы hалбаринуудта холын хараатайгаар ажал ябуулагдаха, программа түсэб зохеогдохо ёhотой бшуу.

— Министрэй тушаалда оройдоол хэдэхэн hарын туршада хүдэлжэ байнат. Ямар бэ нэгэ ехэ ажал хэжэрхихын аргагүй богони болзор ха юм даа. Гэбэшье ямар тодорхой ажал хэрэгүүдые бэелүүлжэ эхилээбта!

— Аппарадай шэнээр бүридхэгдэжэ байха үедэ энэ тушаал ээлhэн байнаб. Гэгээрэлэй министерствэ болон техническэ мэргэжэлэй hуралсалай комитедэй нэгэдхэгдэжэ байhан үе байгаа гэжэ онсолон тэмдэглэhүү. Энэ айхабтар харюусалгатай хүшэр хүндэ шата түгэсэбэ гээшэ. Шэнэ министерствын урда ехэ зорилгонууд табигдана. Мүнөө манадта национальна hургуулиин сектор, hурагшадай үйлэдбэриин ажал ябуулгын сектор байгуулагдаа. Үшөө тиихэдэ компьютеризациин талаар научно-методическа республиканска түб, ЭВМ болон АСУ нэбтэрүүлгын бүлэг, редакционно-хэблэлэй таhаг, проектно-сметнэ бюро байгуулагдажа байна. Саашадаа ИУУ мэргэжэл шадабари дээшэлүүлгын, кадрнуудые бэлдэлгын институт болохо ёhотой. Тэндэ шэнэ кафедранууд нээгдэхээр хараалагдана.

hурагшадые политехническэ болон мэргэжэлэй талаар бэлдэхын тула научно-практическа түб байгуулха талаар хүдэлмэри ябуулжа эхилээбди. Тад ондоо hуралсалай шэнэ заведениинүүдые эмхидхэхээр хараалнабди. Жэшээлхэдэ, политехническэ лицей (27-дохи hургуулиин болон авиазаводой бааза дээрэ), барилгын колледж (7-дохи, 15-дахи, 24-дэхи ПТУ-гай, «Бурятстрой» ТСО-гой бааза дээрэ), фермернүүдэй hургуули (Хэжэнгын 35-дахи ПТУ-гай бааза дээрэ). Хүмүүжүүлгэдэ оросогүй наhаа гүйсөөгүй хүүгэдэй республиканска социальна реабилитаци байгуулха талаар арга боломжонуудые бэдэрнэбди.

Сэхыень хэлэхэдэ, түсэбүүд болон хүсэл бодолнууд олон, гансал тэдэниие бодото ажал хэрэгүүдтэ бэелүүлхэ хэрэгтэй.

— Республика дотор авторска hургуулинууд, багшанар-новаторнууд олон гү! Тэдэ министерствын зүгhөө дэмжэлгэдэ хүртэдэг гү!

— hүүлэй үедэ авторска hургуулинуудай тоо хараа байса ургана. Нэгэ хэдэн hургуули нэрлэхэмнай: Мухар-Шэбэртэ В. Г. Яковлевай авторска hургуули, тэрэнэй республикаhаа гадуур хүдэлхэеэ ябашаhаниинь халагламаар. Гэбэшье тэрэнэй туршалга үргэлжэлүүлэгдэhээр. Новоильинскдэ В. И. Сафроновой hургуули, Баян-Голой hургуули (директорынь Мосолоев). Түнхэнэй районой Горхоной дунда hургуулида Толмачев hонирхолтойгоор ажаллана. Сэхыень хэлэхэдэ, мүнөө туршалга хээд үзэхэ дуратайшуул олон. Энэмнай ехэл hайн юм бэзэ. Иимэрхүү эхилэлтэнүүдые бидэ хододоо дэмжэдэгбди. Гэбэшье зарим коллективүүд туршалгануудhаамнай юун гарахаб гэжэ тодо hайнаар ойлгожо абангүйгөөр, нюдэ балай туршалгануудые хэдэг ушарнууд али олон дайралдадаг. Тиибэ ябашье, тэдэ магтаалда хүртэхэ зэргэтэй. Юундэб гэхэдэ, тэдэ албанайнгаа уялгын талаар hонирхолтой үзэл бодолнуудые дурадхахаhаа гадна, бодотоор бэелүүлхэ уялгатай олохон эрдэмтэдhээ, вузай хүдэлмэрилэгшэдhөө илгаран, нэгэ газартаа байнгүйгөөр шэнэ hонирхолтой онол аргануудые бэдэрнэ бшуу.

— Багшын ямар түхэл шэнжэнүүдые сэгнэдэгбта!

— Өөртөөшье, сүг хүдэлдэг нүхэдтөөшье, ажал хүдэлмэридөөшье үнэн сэхэ, эрилтэ ехэтэй, ажалша бүхэриг байха зэргэтэй.

— Зонхилон зандарха ябадал hургуулида байха зэргэтэй гү!

— Зонхилон зандаралгын ямар нэгэ зүйлнүүд мүнөө дээрээ манай hургуулинуудта байха зэргэтэй гэжэ тоолоноб. Зүгөөр энэмнай нюдаргаа зангидаад, хашхаран захираад, hурагшадые журамтай байлгаха гэhэн удхатай бэшэ. Шууяжа байhан классай hурагшадта би эрилтэ ехэтэйгээр иигэжэ хэлэбэ гээшэб: «Хүүгэд, шэмээгүй бологты, хүдэлжэ эхилээбди!» Энэмнай зандаралгын зүйл болоно гээшэ. Тад ондоо үзэл сурталай үндэhөөр байгуулагдаhан hургуулидаа түгэс хүгжэнги оронуудай hургуулинуудай жэшээе даган дууряаха, hажаалдаха гэжэ оролдодогбди. Энээнэй эсэстэ ёhотойл демократиин орондо зоргоороо аашалха ушарнуудтай дайралдадагбди. hажаахын орондо түрүүшээр бата бэхи үндэhэ hуури бэлдэхэ хэрэгтэй. hажааха ябадал hайн үрэ дүндэ асархагүй. Би харилсан ажаллалгын педагогикын түлөөб.

— Нэгэтэ поэтессэ Галина Раднаеватай хөөрэлдэхэдэмни, буряад хэлэн дээрэ бэшэдэг уран зохеолшод болон поэдүүдэй зохеолнуудые уншаад, бодото сэгнэлтэ үгэхэ уншагшад хомор болошонхой гэжэ гомдолтойгоор хэлээ hэн. Мүнөө национальна хэлые шудалха асуудал эрид хурсаар табигдана. Арадай эрдэм hуралсалай министерство энэ асуудалые яажа шиидхэхэ хүсэлтэйб!

— Мүнөө республика доторнай буряад национальна 174 hургуули бии. hаяхан болотор буряад hургуули үсөөхэн байhан юм. 25 hургуулинуудта 31 мянган hурагшад түрэл хэлэеэ гүнзэгыгөөр шудална. 81 ород hургуулида буряад хэлэнэй хэшээлнүүд үнгэргэгдэнэ. Ерэхэ жэлдэ эдэ hургуулинуудта тусгаар учебнигүүд болон пособинууд хэблэгдэн гаргагдаха. Хүүгэдэй саадууд болон ПТУ-нуудта буряад хэлэ шудалхын тула хрестомати гаргагдаа. Национальна хэлэ болон ороднациональна хоер хэлэ хүгжөөлгын эрхэ байдалда эдэ хэлэнүүдые hургуулида заалгын асуудалнуудаар багшанарта, hурагшадта hуралсалай-методическа пособинуудые байгуулха талаар БНЦ-гэй, национальна hургуулинуудай НИИ-гэй БФ-гэй, БГПИ-гэй эрдэмтэдэй холбоо барисаа тогтоолго hайжаруулагдана Буряад хэлэ заалгые саашадаа hайжаруулгын комплексно программа зохеогдоо. Национальна hургуулинуудай бааза бэхижүүлхээр, оюун бэлигтэй хүүгэдтэ лицей нээхээр, кадроа хүдэлмэри hайжаруулхаар, эвенк хэлэ, соел, хэблэлэй ажал ябуулга хүгжөөхөөр программа дотор хараалагдана. Теэд шиидхэгдэхэ асуудалнай ниилээд олон. Кадрнууд тухай асуудал түрүү зэргэдэ гаргагдана. Буряад хэлэ заахa багшанар эрид дуталдана. Тэдэниие ондоо тээhээ асархагүйбди гэжэ таанад мэдэнэ ха юмта даа...

— «Бүлын ажабайдалай этикэ болон психологи» гэhэн хэшээлнүүд тухай юун гэжэ hанаха байнабта!

— Энэмнай айхабтар шухала предмет болоно. Теэд тэрэ hанаhанда хүрэмөөр, гүнзэгыгөөр заагданагүй. Мэргэжэлтэдгүй, бэлэдхэлгүй хүнүүд хэшээлнүүдые үнгэргэдэг. Эндэhээ элдэб дутагдалнуудтай ушарнабди. Заримдаа сексын, гэр бүлын мүнгэ хайшан гэжэ тооложо гаргахаб гэhэн асуудалнуудта гол анхаралаа хандуулдаг. Залуу хүниие ерээдүйн бүлын ажабайдалда алишье талаhаань бэлдэхэ гэhэн зорилго hайн байнгүй яахаб даа. Зүгөөр мүнөө дээрээ hайн үрэ дүнгүүд туйлагдана гэжэ hайрхаха аргагүйбди..

— Министр гээшэ эрхим эмхидхэгшэ байхаhаа гадна, бэрхэ багша байха зэргэтэй. Тиихын тула үе сагай hүдалые гартаа баряад, бүхы шэнэ юумые мэдээд байха зэргэтэй гэжэ хэлсэдэг. Танай үдэр ямараар бүридэдэг бэ! Уншаха саг үлэдэг гү!

— Бүхы шэнэ hониинуудые мэдэжэ абахын тула ниилээд олон юумэ уншаха баатай болодог. Үглөөгүүр, үдэшэлэн уншаха гэжэ оролдодогби. Үглөөнэй 6 сагта бодоод, hонор толгойгоороо үдэрэй түсэб табижа, хэхэ шухала ажал хэрэгүүд тухайгаа бодожо үзэдэгби. Тиихэдээ хэлэхэ үгынгөө тезисүүдые, статьянуудые яажа бэлдэхэ тухайгаа бодожо үзэлсэдэгби. 8.30-да ажалдаа ерээд, үдэрэй дүүрэтэр тэндээ байдагби. Ажалаймни үдэр хүндэшэг юм. Үдэшэлэн гэртээ ерээд, бэшэгүүдые, корреспонденци уншаха баатай болодогби. Заримдаа амаралтын үдэрнүүдтэ эрдэм шэнжэлэлгын темээр хүдэлдэгби.

— Таниие докторско диссертаци дээрээ хүдэлнэ гэжэ би мэдэнэб. Эрдэмэй талаар ажал хүдэлмэриие мүнөөнэйнгөө ажалтай тааралдуулан ябуулхадатнай ниилээд хүшэр байдаг гү!

— Үгы даа, балайшье хүшэр гэжэ hанадаггүйб, нэгэниинь нэгэндээ hаалта хэдэггүй. Теэдшье шэнжэлэлгын темэ hургуулинууд болон ПТУ-гай шиидхэгдээгүй асуудалнууд болоно. Багшынгаа ажал орхихо баатай болооб, БГПИ-дэ, ИУУ-да, политгэгээрэлэй байшанда, hуралсалай заведениинүүдтэ нэгэ дахин лекци уншажа, үгэ хэлэдэгби.

— Ажабайдал тушаа асуудал hурахамни: Министр ямар хүнгэлэлтэнүүдтэй байдаг бэ!

— Албанай машинаhаа бэшэ ямаршье хүнгэлэлтэнүүд байхагүй. Зүгөөр машина хүдэлмэриин сагта шухала хэрэгтэй байдаг. Харин амаралтын болон hайндэрэй үдэрнүүдтэ би машина хэрэглэдэггүйб, электричкээр дачадаа ошодогби. Дача hаянайл барижа эхилэнхэйбди. Бүхы ажал тэндэ өөрөө хэдэгби, заримдаа нүхэрни туhалдаг. Дархалха, газар малтаха дуратай байдагби.

— Өөрынгөө бүлэ тухай нэгэ хэдэн үгэ хэлэжэ үгыт.

— Гурбан хүүгэдтэйбди. Басагамни аха класста hурадаг, хүбүүмни наhаа гүйсөөдүй. Үшөө нэгэ бүлын гэшүүн багахан хүбүүн байха. hамгамни медсестрэ, поликлиникэдэ хүдэлдэг. Бэе бэеэ ойлголсолог, эбтэй зэтэйгээр ажаhуудагбди.

— Ямар түсэбүүдтэйбта гэжэ заншалта болоhон асуудал hураха хүсэлтэйб!

— Хүдэлхэ, бүхы бодомжолон hанаhан хүсэл бодолоо бэелүүлхэ.

Манай корреспондент НАТАЛЬЯ ДАШИЕВА хөөрэлдөө үнгэргөө.

ТҮРЭЛ ХЭЛЭЕЭ ХҮГЖӨӨНЭБДИ

Михаил Батоин hаяхан Хальмагай автономито республикын нийслэл хото Элистэдэ эмхидхэгдэhэн монгол угсаатанай хэлэн дээрэ бэшэдэг драматургнуудай семинарта хабаадалсажа ерээ. Тэндэ ябахадаа, Хальмагай хүүгэдэй «Баяр» гэжэ журналай редакцида хүрэжэ, тэрэнэй редактор Николай Джамбулович Санджиевтай хөөрэлдэhэн байна. Тэрэниинь уншагшадайнгаа анхаралда дурадханабди.

АСУУДАЛ: Николай Джамбулович, энэ өөрынгөө багашуулда зорюулагдаhан гое hайхан журнал тухайгаа уншагшадта хөөрэжэ үгыт.

Н. Д. САНДЖИЕВ: Манай «Баяр» гэжэ журнал 1989 онhоо эхилжэ гарана. Тэрэ сагhаа долоон номер гараhан байна. Түрэл хальмаг хэлэеэ багашуул hайнаар шудалаг гэжэ манай эдиршүүлдэ зорюулагдаhан иимэ журнал эмхидхэгдээ юм. Багашуулда зорюулагдаhан газетэ манай эндэ гушаад онуудта байhан юм. Тиигээд удаан саг соо газетэшье, журналшье үгы байгаа. Журналаймнай редакцида найман хүн хүдэлнэ. Эндэмнай хальмаг бэшээшэдэй туужа, рассказ, шүлэг, үгүүлэлнүүд хэблэгдэжэ байдаг. Мүн бэшэшье нютагай зохеолшодой бүтээлнүүд үгтэнэ. Жэшээлхэдэ, Буряадай поэт Николай Дамдиновай гурбан шүлэг энэ жэлэй 1-дэхи номерто хэблэгдээ.

Юрэдөө, аха дүү арадуудайнгаа түлөөлэгшэдэй зохеолнуудые толилходомнай, манай багахан уншагшад ехэ hонирходог байха юм.

Үдэр бүхэндэ бидэ гурба, дүрбэн бэшэг уншагшадhаа абанабди. Манай хальмаг орондо олон янзын хэлэтэй зон ажаhууна. Эдэниие нэрлэжэ хэлэбэл чечен, ингуш, даргинец, украинец, ородууд болоно.

Бидэ танай «Хараасгай» журналайхидтай дүтэ харилсаатай байхые оролдодог гээшэбди. Танай журналда hонирхолтой түүхэ, домогуудые өөhэдынгөө журналда оруулнабди гэжэ эндэ онсолон хэлэхэ хэрэгтэй.

АСУУДАЛ: Николай Джамбулович, таниие багашуулда зорюулжа шүлэг бэшэдэг гэжэ мэдэнэбди...

ХАРЮУ: Би 1989 ондо Буряад орон ошоhон байнаб. Уран зохеолшо Бавaасан Абидуевай 85 жэлэй ойн баярта хабаадалсааб: «Бабана тэхын түүхэ» гэжэ номоорнь ехэ найр болоо hэн. Тиигээд лэ би Оронго гэжэ нютагтань бэшэhэн шүлэгүүдээ уншаhан байнаб.

ХҮДЭЛМЭРЕЭ ҮРГЭЛЖЭЛҮҮЛХЭ ГҮ?

Югославиин Коммунистнуудай Союзай саашанхи хуби заяан тухай мүнөө үедэ хэлэхэнь хүндэ хүшэр болонхой. Тус партиин XIV съезд дээрэ коммунистнууд хоер можо боложо таһарһан байна. Югославида демократическа социализм байгуулха талаар шэнэ проект тухай декларацине зүбшэн хэлсэлгын үедэ Словениин СК-гай делегацине толгойлогшо республиканска парторганизациин түлөөлэгшэд заседаниин залһаа гаража ошохо ушартай болобо гэжэ мэдүүлээ бэлэй. Тэдэнэй хэлэһэниие хэншье хараада абанагүй гэжэ тус парторганизациин түлөөлэгшэд гомдоо юм. Тиимэһээ съездын хүдэлмэриие таһалдуулха гэжэ шиидхэгдээ бэлэй. Үргэлжэлүүлэгдэхэ болзорынь һаяын үдэрнүүдтэ СКЮ-гай ЦК-гай пленум тодорхойлхо еһотой гэжэ хэлсэгдээ һэн.

Тэрэ гэһэнһээ хойшо хоер һараһаа үлүүтэй саг үнгэрбэ, теэд Югославиин коммунистнуудай ехэ хуралдаан үргэлжэлүүлэгдээгүй байһаар.

Словениин Коммунистнуудай Союз өөһэдөө бэеэ даанхай партии гээшэбди гэжэ тоолоод, саашадаа тус партийн гэшүүд СКЮ-да хабаагүй юм гээд мэдүүлбэ. Һаяхан үнгэргэгдэһэн пленум дээрэ СКЮ хадаа тараагдаха еһотой гэһэн шиидхэбэри абтаба. Словениин СК мүнөө Словениин СК—демократис шэнэдхэлгын парти гээд нэрлэгдэнэ. Тус партиин шухала зорилгонуудай нэгэн гэхэдэ, орон дотор засагай дээдэ органуудые һунгахаар үнгэргэгдэхэеэ байгаа һунгалтада бэлэдхэл болоно. Энэ һунгалтада олон партинууд хабаадаха юм.

Имэл зорилгонуудые Хорватиин Коммунистнуудай Союз урдаа табинхай. Мүнөө энэ парти Хорватиин Коммунистнуудай Союз—Демократическа Хубилгалгын Парти (СКХ—ПДП) гэжэ нэрлэгдэнэ. Тус парти СКЮ гээшэ саашадаа хүдэлжэ шадахаяа болинхой гээд тоолоно. Тиимэһээ социалис обществые саашадань демократизацилхын түлөө оролдодог зүүнэй хараа бодол баримталдаг ороной политическэ организацинуудай съезд үнгэргэхын тула энэ парти оролдоно.

Республиканууд ба хизаарнуудай коммунистнуудай союзууд булта шэнэдхэлгын замда гаранхай. Орон дотор политическэ олон ондоо һанал бодол баримталжа байһан, недели бүхэндэ шэхээр шэнэ партинуудай гү, али урдань тараагдаһан партинуудай бии боложо байһан үедэ өөһэдынгөө эзэлжэ байһан һуурине алдахагүйн тула коммунистнууд мүн лэ ажал хүдэлмэреэ шэнээр эмхидхэхэ ушартай болоно ха юм.

СКЮ-гай съездые саашань үргэлжэлүүлхэ хэрэгтэй гэһэн һанамжые Черногориин, Сербиин, мүн тэрэнэй бүридэлдэ ородог Воеводина, Косово гэһэн автономито хизаарнуудай коммунистнууд дэмжэнэ. Югославиин арадай армиин СКЮ-гай комитет энэ һанамжые баримтална.

Македониин, Босниин, Герцеговинын, Хорватиин республиканска организацинууд шэнэдхэһэн программа баримталжа, шэнэ съезд зарлаха тухай мэдүүлнэд. СКЮ-гай мүнөөнэй органууд хуулита бэшэ гээд тэдэнэр тоолоно. Мүнөө үедэ Югославиин коммунистнууд имэ олон ондоо һанал бодол баримтална бшуу.

Съездын хүдэлмэриие үргэлжэлүүлхэ зорилготойгоор СКЮ-гай президиумэй бии болгоһон тусхай бүлэгэй гэшүүд партиин ажаябуулгые хубилгаха талаар дурадхалнуудые оруулһан документ зохеогоо юм. Партиин ехэ хуралые шэнэ программын ба эмхидхэлэй шэнэ үндэһэ һуури дээрэ үнгэргэхөөр тус документ дотор хараалагдаһанхай. СКЮ-да ородог союзууд бүхэн бэеэ даанхай юм, демократическа централизм гээшые «демократическа холбооной үндэһэ һуури» гэһэн ойлгосоор һэлгэхэ гээд эндэ бэшэгдэнхэй. Гүрэнэй ба сүүдэй органуудта партийна организацинууд байха еһогүй гээд хэлэгдэнхэй. «Борба» газетын бэшэһэнэй еһоор, тус документ хадаа үгэ андалдаха хэрэгтэ эхи табижа үгэхэнь гэһэн найдал түрүүлнэ.

СКЮ-гай XIV съездын хүдэлмэриие үргэлжэлүүлхэ тухай асуудал хаража үзэхэ еһотой партиин ЦК-гай пленум хоер дахин хойшолуулагдаһан байна. Тиин пленум һаяхан лэ үнгэргэгдэбэ. Пленумдэ тон үсөөн хүн хабаадаба. Словениин, Хорватиин, Македониин делегацинууд ерээгүй. Босниин ба Герцеговинын түлөөлэгшэд пленумэй эхилһэн хойно гаража ошоһон байха юм.

СКЮ-гай ЦК-гай президиумэй түрүүлэгшэ Милан Панчевский элидхэл хэбэ. Тиихэдээ парти дотор боложо байһан үйлэ хэрэгүүд урдань хэгдэһэн алдуунуудһаа үндэһэтэй гээд сэгнэһэн байха юм. Съездын хүдэлмэриие таһалдуулһанһаа хойшо орон доторхи байдал муудаа, нацинууд хоорондохи харилсаанууд хурса болонхой. Мүнөө үедэ партиин эдэбхи оролдолгогүй байлга, хараа зорилгоео тодо[illegible]ойлоогүй ушар тэрэнэй гэшүүдтэ нүлөө муугаар үзүүлнэ. Энэ үедэ партиин урдаһаа тэмсэгшэд хүдэлмэреэ эдэбхижүүлнэ. Тиимэһээ СКЮ-гай съездые үргэлжэлүүлхэ хадаа бүхэ югославска политическэ партиин саашанхи хуби заяанда, социалис обществын гол үндэһэ һууриие ба Югославиин федеративна байгуулалгые хамгаалха хэрэгтэ онсо нүлөө үзүүлхэ юм гээд Милан Панчевский тэмдэглэһэн байна.

Пленумдэ хабаадагшад орон дотор тохеолдоһон байдалые сэгнэхэһээ гадна партиин гэшүүдтэ хандаһан бэшэг эльгээбэ. Партиин саашанхи хуби заяан тухай, тэрэнэй съездые үргэлжэлүүлхэ тухай асуудалаар өөһэдынгөө һанамжануудтай хубаалдахыень коммунистнуудые энэ бэшэг уряална. Ороһон дурадхалнуудые партиин Центральна Комитет хаража үзэхэ юм.

Партиин съездын хүдэлмэриие үргэлжэлүүлхэ гээшэ хүндэхэн хэрэг болонхой гээд мэдэрэгдэнэ. Гэбэшье СКЮ-гай дүй дүршэл, еһо заншал үлөөгдэхэ ёһотой гээд шэнжэлэгшэд тоолоно. Апрель һарын һүүлээр энэ таһалдуулагдаһан хуралдаан хадаа шэнэ партиин эмхидхэн байгуулгын съездээр һэлгэгдэжэ болохо гээд тэдэнэр һанамжална.

Үгэеэ ойлголсохо саг ерэнхэй

Ливанда дайн дажар хэзээ болюулагдахаб гэһэн асуудалда харюу үгэхые эндэхи журналистнууд оролдодог ааб даа. Ливанай дотоодын хэрэгүүдтэ харин гүрэнүүдэй хабаадахаяа болихоло, дайн дажар сарагдаха юм гээд зарим нэгэниинь тоолодог. Энэ асуудал шиидхэхын тула гүрэнэй бүридэл баталхадаа, үндэһэ яһатанай илгаае һайнаар сахиха еһотой, тиихэдээ президентын тушаалда христиан-маронит, премьер-министрэй тушаалда—мусульман-суннит, парламентын түрүүлэгшын — мусульманин-шиит, парламентын түрүүлэгшын орлогшын тушаалда—грек—православна христианин дэбжүүлэгдэхэ зэргэтэй юм гээд нүгөөдүүлынь мэдүүлнэ.

Орон дотор граждан дайнай эхилһэнһээ хойшо 15 жэл үнгэрбэ. Ороной урда зүгэйхи газар дайда Израилиин хиналта доро оронхой. Баруун Бейрудта, Бекаа голдо, Хойто Ливанда Сириин сэрэг байрлана. Тэрэнэй тоо 35 мянганда хүрэдэг юм. Гадна эндэ иран инструкторнууд ерэнхэй, палестинецүүдэй отрядууд бии болгогдоно. Һүүлэй үедэ Ирагай зүгһөө нүлөө ехээр үзүүлэгдэдэг болонхой.

Гадаадын хүсэнүүд бүхэн өөрын зорилготой ааб даа. Палестин «радикалнуудай», исламай экстремистнүүдһээ хамгаалха зорилго Израиль табина. Ливан бүлэглэлнүүдэй хоорондохи харилсаануудые гуримшуулхые Сири оролдоно. Гэбэшье ливанецүүдай зариманиинь Сириин сэрэгшэдые эзэмдэгшэд гээд тоолодог. Израильтай тэмсэхэ гэһэн уряа доро иранайхид мусульман-шиидүүдэй дунда хүдэлмэри эдэбхитэйгээр ябуулдаг. Тиин тэдэнэр Ливанда исламай республика бии болгохые оролдоно бшуу. Палестинецүүд сэрэг бүридхэжэ байнхай. Ирак эндэ Сиридэ хохидол үзүүлхые эрмэлзэнэ.

Ливанай дотоодын байдалдашье хүндэ хүшэр үе тохеолдонхой. Гүрэнэй органуудай нүлөө гээшэ бууранхай. Шажан мүргэл баримталһаараа хүн зон илгаржа, хоорондоо тэмсэнэ. Энэ тэмсэлдэ арми хабаадуулагдана. Христиан мүргэлтэйшүүлтэй адли эрхэтэй болохын тула мусульманууд оролдодог юм. Мүнөө үедэ өөһэд өөһэдэйнь бүлэглэлнүүд дотор тэмсэл хэгдэдэг болонхой. Христиан мүргэлтэйшүүлэй ажаһуудаг газарта һаяхан тон ехэ зүришэлдөөнүүд болоһон байна. Эндэ генерал Мишель Аун ба врач мэргэжэл шудалжа байһанаа эрхиһон Самир Джааджаа гэгшэдэй тала баригшад тэмсээ юм. 1988 онһоо хойшо сэрэгэй правительствые толгойлогшо Мишель Аун гээшэ ороной шэнэ президенттэй зүришэлдөө үүсхэгшэдэй нэгэн юм. Харин Дааджаа гэгшэ «Ливанай хүсэнүүд» гэһэн сэрэгэй-политическэ эмхиие хүтэлбэрилнэ. Энэ эмхи граждан дайнай эхилхэдэ бии болоо бэлэй. Тиин эдэ хүсэнүүдэй тэмсэл хадаа христиан мүргэлтэйшүүлэй ажаһуудаг газарта өөрынгөө нүлөөе ехэдхэхэ гэһэн зорилготой ааб даа. Энэ тэмсэлэй үедэ 800 хүн зон хюдагдаһан байха юм. Хахад миллиард доллерой сэнтэй гай гарза ушаруулагдаба гээд тоологдоно. Аун гээшэ ороной мүнөөнэй правительствотай үгэеэ ойлголсохо дурагүй, Сириин урдаһаа «сүлөөлгын дайн» үүдхэхые уряална. Харин тиихэдэ «Ливанай хүсэнүүд» бодото байдалда үндэһэлнэ гэжэ тоолохоор. Тэдэнэр Ливанай парламентын баталһан «Национальна эблэрэлгын хартитай» нэгэдэхые дурадхадаг юм.

— Бидэ мүнөө үедэ алишье талыень баримталхаа ойлгоногүйбди. Шуһата тэмсэл үргэлжэлһөөр. Эдэ бүхыдөө хүн зоной дура сэдьхэлые гутаана,—гээд Зүүн Бейрудай багша Франс пресс хэблэлэй корреспонденттэй хөөрэлдэхэдөө мэдүүлбэ.

Ливанһаа гаража ошогшодой тоо олошорно. Үнгэрһэн жэлдэ эндэһээ 250 мянган хүн ондоо оронуудта нүүгээ юм. Ливанай дотоодын байдал хүндэ хүшэр байһаар.

(ТАСС).

Хөөрэлдөө үнгэргэхөөр болоо

Мүнөө үедэ Урда-Африкада наһа барагшадай тоо хэдэн зуугаадта хүрэбэ. Бантустан Сискейдэ сэрэгэйхид засагта ерээ юм. Тиин эндэ тонолго, хүсэ хэрэглэлгэ гаарашаһан байна. Хоумленд Бопутатсванадашье үймөөн боложо, буу зэбсэг хэрэглэгдээ юм. Иоханнесбургые тойроод оршодог африкан четтонуудташье, Наталь провинцидашье хүнэй шуһан адхарһаар. Тус провинцида хэтын хэтэһээ нааша зулус угтан ажаһуудаг юм. Тэдэнэй тоо мүнөө зургаан миллиондо хүрэнхэй. Энэ үйлэ хэрэгүүд 1984—86 онуудта Африкада болоһон буһалгануудые һануулна гээд полициин генерал Херман Стадлер тоолоно. Тиихэдэ урда Африкада онсо эрхэтэ байдал тогтоогдоо.

Гэхэтэй хамта, миниин һанахада, тэрэ үеын ба мүнөө сагай үйлэ хэрэгүүд бэе бэеһээ илгарна гээд тоолохо байнаб. Тэрэ үедэ сагаан шарайтай полицинихид хара шарайтаниие хюдаһан юм, харин мүнөө олонхи ушарта хара шарайтад хеморолдоно.

Йоханнесбургын шадархи Катлехонг һууринда тэмсэл үргэлжэлһөөр. Энэ таксиин хара шарайтай жолоошодой хоер ассоциациин түлөөлэгшэд хоорондоо шангаар тэмсэдэг юм. Һүүлэй хоер неделиин туршада хэдэн арбаад хүн алуулһан байна. «Инката» гэһэн зулусуудай түлөөлэгшэд хэдэн жэлэй туршада Нэгэдэмэл демократис фронтын талые баригшадтай тэмсэнэ бшуу. Энэ зүришэлдөөн политическэ удха шанартай юм. «Инкатын» түлөөлэгшэд ЮАР-ай мүнөө үедэ засаг баригшадтай харилсаатай байхые хүсэнэ. Харин тиихэдэ Нэгэдэмэл демократис фронтынхид Африкан национальна конгрессэй тала барижа, засаг барижа байгшадай урдаһаа тэмсэнэ.

Энэ ямар һанаа үнэөндэ ороогүй эрилтэ табигдана гээшэб гэжэ түрүүшээр һанагдажашье болохо. Гэбэшье мүнөө үедэ ЮАР-та боложо байһан үйлэ хэрэгүүдые хаража үзэхэдэ, энэ эрилтэ табигшадай зорилгонь элиржэ үгэнэ бшуу. Ушар юуб гэхэдэ, африканецүүд Африкан национальна конгрессэй ба засаг баригшадай түлөөлэгшэдэй хоорондо хөөрэлдөөнүүдэй хэгдэхые хүлеэнэ. Эдэ хөөрэлдөөнүүд тэдэнэртэ политическэ эрхэнүүдые олгохо юм. Тиин африканецүүд засаг түрэдэ ерэхэ арга боломжотой болохо байна бшуу. Эндэ африканецүүдай тоо сагаан шарайтанда ороходоо дүрбэ дахин олон юм. Теэд политическэ үйлэ хэрэгүүдтэ хабаадахын тула тэдэнэр Урда Африкын гүрэнэй эрхэтэн байха еһотой болоно. Харин Бантустанда ажаһуугшад наагуураа эрхэ сүлөөтэйшье һаа, апартенд гүрэнэй эрхэтэд бэшэ ха юм.

Теэд энэ тэмсэлдэ хүсэн хэрэглэгдэнэ. Имэ байдалай тохеолдоһон ушараар һанаагаа ехээр зобожо байһан тухайдаа Африкан национальна конгрессэй хүтэлбэрилэгшэд үгэ хэлэхэдээ мэдүүлнэ. Хорин долоон жэлэй туршада түрмэдэ һууһанаа һаяхан сүлөөлэгдэһэн тус конгрессые толгойлогшо Нельсон Мандела эдэ үдэрнүүдтэ үнгэргэгдэһэн митинг дээрэ үгэ хэлэхэдээ, буу зэбсэг ба хутагануудаа суглуулжа, «далай руу хаяхыень» африканецүүдые уряалһан байна.

ЮАР-ай сагаан шарайтай хүтэлбэрилэгшэд энэ удаа ехэл тэсэмгэй. Тэдэнэй зүгһөө айлгаха, һүрдөөхэ гэһэн һэдэлгэнүүд хэгдэнэгүй. Хэнэй эрхэ сүлөөгэй түлөө үни удаан саг соо тэмсээбибди даа бүхы дэлхэй мүнөө хаража байг лэ гэһэншүүгээр Преториин засагаархид аниргүй һууна ха юм.

— Хара шарайтай зондо «дүүрэн эрхэ» олгохын тула заримашуул гүрэнэй правительствотай хөөрэлдөөнүүдые хэхэ дурагүй юм гү даа гээд энэ боложо байһан үймөөниие сэгнэнэбди,—гэжэ ЮАР-ай Конституционно хүгжэлтын асуудалнуудаар министр Геррит Фильюн мэдүүлһэн байна.— Бидэ хөөрэлдөөнүүдые эхилхыень африканецүүдые хүлеэжэл байнабди.

Хэрбээ хүсэ хэрэглэлгын болюулагдаа һаань, орон дотор соносхогдоһон онсо эрхэтэ байдалые болюулха байгааб гээд ороной президент Ф. де Клерк тэмдэглэбэ.

Преториие зонхилогшод имэ үйлэ хэрэгүүдэй болохо байһые урид тухайлжашье болоо. Манделые сүлөөлхэдөө, Африкан национальна фронтын хориюултай байһыень болюулхадаа, хөөрэлдөөнүүдые үнгэргэхэ гэһэн дурадхалые дэмжэхэдээ, тэдэнэр африканецүүдай хоорондоо хеморолдохые, засагта абаашаха зүргэ дээрэһээ бэе бэеэ түлхихые оролдохые мүн лэ урид таажа болоо. Тиимэһээ үшөө удаан болзорто орон доторхи байдал хубилаадхихагүй байна ха юм.

Урда Африкада ажаһуугшадые бидэ зүһэ шарайнь үнгөөр лэ хубаарилжа һурашанхайбди. Гэхэтэй хамта эндэ үшөө политическэ талааршье олон үнгэнүүд бии ха юм: хэдэн партинууд ба нэгэ зүһэ шарайтанай бүлэгүүдэй дунда элдэб хүдэлөөнүүд эмхидхэгдэнэ бшуу. Хэрбээ сагаан шарайтан тэдэнэй һунгаһан президенттэй, правительствотай байбал, хара шарайтан имэ юумэгүй байна ха юм.

Африкан национальна конгрессые Урда Африкада, мүн гадаада африкан хүн зоной бүрин эрхэтэ түлөөлэгшэ гээд тоолоно. Тус конгрессто Нэгэдэмэл демократиие фронт ба зүһэ шарайтай илгаа гаргалгатай тэмсэдэг үшөө хэдэн арбаад эмхинүүд баримталдаг хараа бодолоороо дүтэрхы юм. Гэбэшье зулусуудай «Инката» гэһэн политическэ хүдэлөөн бии. Энэ хүдэлөөнэй хүтэлбэрилэгшэ Мангосуту Бутелези гэгшэ бантустанууд хадаа түс түс угсаатан зандаа үлэхэ гээд илхана. Тиимэһээ үнэн дээрээ Урда Африкын зон зүһэ шарайгаараа илгархал еһотой гэһэн хараа бодол баримталагдана бшуу. Гадна тус хүдэлөөнэй түлөөлэгшэд промышленностьда национализаци хэхэгүй гээд Африкан национальна конгрессэй урдаһаа тэмсэнэ. Тиигэжэ орон дотор шуһата үйлэ хэрэгүүд үүдхэгдэнэ.

Сагаан шарайтанай һунгаһан правительствотай хэхэ хөөрэлдөөнүүдтэ ороной бүхы хара шарайтаниие түлөөлһэн делегаци хабаадаха еһотой гээд һанагдана. Тиигээгүй һаа, энэ орондо амгалан тайбаниие сахиханьхүндэ хүшэр болонхой. Тиимэһээ африканецүүд нэгэдэхэ, хамтын платформотой болохо байна ха юм.

Мүнөө дээрээ имэ ябуулганууд хэгдэнэгүй. Урда Африкада хүнэй шуһан дэмы адхарһаар. Энэнь эрхэ сүлөө олохо хэрэгтэ тойбо татана.

(ТАСС).

Энэ һонирхолтой

ХҮНЭЙ ШАДАЛ, НӨӨСЭ ХҮСЭН, ГАЖА ЗҮЙЛЮУ НЮУСАНУУД ТУХАЙ

Хүн хэды саг соо нэгэшье амаранхгүй, ото сүлөөгүй хүл дээрээ ябажа, хүдэлжэ шадахаб? Энэ асуудалда 54 наһатай финн Таймо Силво харюу үгэбэ. Нэгэшье тогтон торонгүй, зуурандаа амарангүй, һандайлжа һуунгүй, тэрэ эргүй, бан сүүдхэ соо хүл дээрээ ябаа, үшөө тиихэдэ энэ хүн 38 хоногто нэгэшье унтангүй, ото ябажа гаралэн байна.

***

Бельгиин спортсмен Роше Пьекуэн Страсбург —Париж гэһэн маршрудаар зэншалта спортивна ябалгаар 1980 ондо үнгэргэгдэһэн мүрысөөндэ илажа гараа һэн. 505,5 километрэй зайе тэрэ 60 час 1 минута 20 секунда соо гаталаа юм. Дунда зэргээр Пьекуэн час соо 8 километр 488 метр ябадаг байгаа.

***

Белоруссиин гүрэнэй университедэй багша А. С. Шевченко пенсионерка Л. А. Картавенко хоер 1985 ондо Минск хотоһоо Астрахань хүрэтэр ябагаар аяншалһан байнад. 43 үдэрэй туршада эдэ хоер эхэнэр 2100 километр зай гаталһан юм. Тэдэ эхэнхидээ түмэр харгын далан зубшаад, заримдаа автомашинын субадаг дэрдэм шоссе харгы дахаад ябадаг һэн. Үдэр бүхэндэ тэдэнэр үглөөнэй 6 часта бодоод, гимнастика хэжэ бэеэ һоридог, массаж хэдэг, хүйтэн уһаар бэеэ сүршэдэг байгаа. Тиигээд һэбхихэн эдеэ хоолоор үлөө залгадаг һэн. Долоон час хахадта аян замаа үргэлжэлүүлдэг һэн. Үдэр бүри 50 километр ябагалдаг байгаа. Элүүр энхэ, шанга бэетэй ябахын тула хоер эхэнэр аяншалгада гараа. Миин гараа хэбсэраад һуухада, үбшэн бүри һүжэрдэг, бэе муудадаг, харин ябан жаргахада наһан ута болодог, бэе солбон, хүнгэн болоно гэжэ тэдэнэр үнэн зүрхэнһөө этигэнэ.

* * *

1968 ондо инженер Г. Бушуев инфаркт абаһан байгаа. Энэ ушарһаа уданшьегүй пенсидэ гараха баатай болоо һэн. «Та шадаал һаа, сэбэр агаарта ябаарайгты»,—гэжэ врачинууд захяа һэн.

Бушуев Ригэһээ эхилээд, Владивосток хүрэтэр ябагаар зорихо гэжэ шиидэбэ ха. 8 һара соо энэ хүн 11 мянган модо зайе гаталжа, гэртээ тон элүүр болоод бусаа һэн. Электрокардиограмма дээрэ зүрхэнэйнь шарха үгы болоод, тон элүүр гэжэ харагдаба. Үдэр соо Бушуев 50 километрэй зай гаталдаг байгаа.

* * *

Журналист Юрий Шумицкий Москвада болоһон Олимпиадада Владивостогһоо ябагаар ерэһэн юм. Москва хүрэхын тула тэрэ жэл соо ябагаар махаһан байгаа. Дан түргэншье бэшэ, юрын лэ алхасаар гэшхэлдэг һэн. Шумицкий 1 час соо 6 километр зай гаталдаг бэлэй. Тиигэжэ аяар 24 килограмм шэгнүүрээ гээһэн, 11 паар гутал элээһэн байгаа. Зарим үдэрынь 40 километр дабадаг, 25 килограмм шэгнүүртэй рюкзак үргэлдэг һэн.

* * *

Зүгөөр ябагаар аяншалгаар Гиннесэй рекорддо американ багша Джордж Роусдейл хүртэхэ еһоороо хүртэнэ. Энэ хүн хэдэн зуун мянган километртэ ябагалжа, 155 ороноор аяншалһан байна. 75 наһатай Д. Роусдейл бүхы наһан соогоо ябагаар аяншалһан байгаа.

* * *

60-аад онуудай тэн багта француз Жак Пьер Маркан Калифорнийска «үхэлэй хүнды доро газер» (Долина смерти) гээшые ябагаар хүл нюсэгөөр гаталжа гараһан юм. Юундэб гэхэдэ, эндэхи элһэн губи газер гэшхэхын аргагүй халуун, юрэдөө пээшэнэй шэрэм мэтэ болодог юм. 8 сүүдхэ соо 150 километр ябажа, Маркан сүл губиие гаталжа гараа һэн. Эндэ 48 градус халуун болодог, элһэн дээрэхи температура 90—95 градус хүрэтэрөө халадаг юм.

(«Эрдэм ухаанай түйлалтанууд медицинэдэ» гэһэн брошюраһаа).

ТҮРЭЛХИД, НЭРИМЖЭТЭЙ БАЙГТЫ

Урда Африкын нэгэ бүлэдэ болоһон ушар видеофильмүүдые болон телепрограммануудые таһалгаряагүйгөөр хаража байдаг үхибүүдтэй гэртэхиндэ һургаал болохо еһотой. Ушарынь гэхэдэ, бүхы шахуу сагаа гэртээ телевизорээ хаража үнгэргэдэг 12 наһатай Жайме Хенинг гэдэг телевизорһээ боложо, наһа барашоо.

«Санди таймс» газетын мэдээсэһэнэй еһоор, тэрэ үдэр телевизорээр наркотигуудые худалдадаг хүнүүд тухай дамжуулгын һүүлшын хуби харуулагдажа байгаа ха. Тиихэдээ хоер зэмэтэ нюурай бэоо жо үхэжэ байһаниие аргагүй элеэр харуулһан кадрнууд түгэсхэлдэнь үнгэрһэн байгаа. Тэрэнэй һүүлээр хахад часай үнгэрһэн хойно Жайме эхэ, эсэгынгээ таһалга соо үлгэлдэшөөд хэбтээ ха. «Телевизорээр хараһан юумэнүүдһээ һажаажа наададаг хүбүүн юм һэн», —гээд эхэнь хүбүүгээ дурсахадаа тэмдэглээ. Теэд хүбүүнэй түрэлхид тэрэнэйнгээ ямаршье дамжуулга хаража һуудагые нэгэтэшье анхаржа үзөөгүй ха. Тус бүлын табан үхибүүдтэй эгээл баганы болохо Жайме видеофильмүүдтэ илангаяа дуратай байгаа.

ЧАС БҮХЭНДЭ ХЭБЛЭГДЭХЭ

ЮПИ агентство, «Стейтс ньюс сервис» болон «Файнэншл уорлд» гурбан хамтаржа, нэгэ час болоод лэ хэблэгдэжэ байха газетэ гаргаха предприяти байгуулба. Тэрэ газетэнь ородоор «Һүүлшын һонинууд» гэжэ нэрлэгдэнэ.

Шэнэ газетэ 20 хуудаһатай юм. Тэндэнь дүн хамта 50-яад статья болон бусад материалнууд ороно. Тиихэдээ эхэнхи хубинь сонохсолнуудһаа бүридэнэ. Тэдэнэйнгээ хүсөөр предприяти мүнгөөр хангагдадаг байха юм.

Гэхэ зуура, уласхоорондын болон орон доторой сонохсохы мэдээсэлнүүд, биржын һонин, сагай уларил тухай мэдээсэлнүүд нэгэ час болоод лэ шэнэлэгдэжэ, нэмэгдэжэ байха юм.

Вашингтонһоо апрелиин 2-то гараһан авиарейсын пассажирнууд тус газетын түрүүшын уншагшад болоо юм. Нэгэ һарын үнгэрһэн хойно тэдэ газетэнүүд Нью-Йоркһоо ба Бостонһоо гараһан пассажирнуудай дунда тараагдахаар хараалагданхай.

БИШЫХАН ЭЖЫНЭР

ФРГ-дэ олон жаахан басагад һургуулида һуража байтараа, эжынэр болошоно. Энэ ушар общественын болон түрэлхидэй һанаае зобооно гээд Баруун-Германиин газетэ бэшэнэ. 1988 ондо 13 наһатай 8 басагад, 14-тэй—52, 15-тай 250 басагад эжынэр болошоо.

Залуушуулай дунда харилсаануудые шиидхэлгэ эндэ үнинэй нюуса бэшэ болонхой юм. Мэргэжэлтэдэй тэмдэглэһэнэй еһоор, ургажа ябаа залуу үетэн нимэ харилсаагаар үлүүсэ һонирхоно бэшэ, харин гэр бүлэ соогоо түрэлхидэйнь зүгһөө тэдэндэ анхарал һулаар хандуулагдана, түһатай зүбшэл саг соогоо үгтэнэгүй.

ЭГЭЭЛ ДУРАТАЙ УНДАНИИНЬ

Ямар орондо кофи эгээл ехээр уудаг аа6? Хэрбээ та Бразилида гэхэ болоо һаа, алдуу хэхэт. Дэлхэйн эгээл үндэр рекорд энэ талаар Финляндида түйлагданхай. Энэ ороной хүн бүхэндэ хүхөөр үхибүү оруулан, жэлдээ 12 килограммһаа дээшэ кофи хүртэнэ, Финнүүд кофиие национальна ундамнай гэжэ тоолодог. Хойто ороной хүн бүхэнэй үдэртэ 4—5 аяга кофи ууханиь юрын нормо болонхой юм.

Кофиие одоо ехээр сэгнэжэ шадаха финнүүд хадаа еһотоор шанагдаһан кофиие үнэтэйдэ тоолодог юм. Түргэн хайладаг кофи тэндэ тоогдодоггүй шахуу.

Энэ орондохи эд бараанай хэды үндэр сэнтэй гэжэ мэдээжэшье һаань, харин кофинь һанаһанһаа хямда сэнтэй юм. Тэрээнһээ гадна магазинуудынь хирэхирэ болоод лэ, юумынгээ үнэ сэнгые доошонь болгодог. Һүбэлгэн эхэнэрнүүд тэрэ үеынь һамбаашалан, кофиин ехэ нөөсэ бэлдэжэрхидэг заншалтай.

ИНДЕЕЦҮҮДЭЙ УГСААТАД

Хүнэй гаталашагүй намаг налхитай, буртаг шэдхэтэй Амазонко мүрэнэй гүн дунда сагаан шарайтай хүнүүдые огто хараагүй индеецүүдэй 50 шахуу угсаатад ажаһуудаг юм гэжэ Бразилиин эрдэмтэд-антропологууд баталаа.

Эдэ угсаатадтай уулзажа, холбоо барисаа тогтоохо гээшэ айхабтар хүшэр хүндэ байна гэжэ Посуэло тоолоно. Эрдэмтэдэй хэды оролдоошье һаань, индеецүүдэй арара угсаатан мүнөөнэй хүгжэлтэ дэбжэлтэтэй ямар нэгэн холбоо барисаа тогтоохын тула 13 жэл соо ядалсажа байна гэжэ тэрэ жэшээ болгон харуулна. Тиигэбэшье мэдээжэ бэшэ угсаатадтай үгээ ойлголсохо гэһэн һэдэлгэнүүд үргэлжэлүүлэгдэхэ юм гэжэ Бразилиин эрдэмтэ баталба.

(ТАСС).

«Плейбой» журналай продюссер уршагта ябадалнууд тухайгаа хөөрэнэ

„БҮХЫ ЮУМЭН ХУБИЛШОО...“

Манай фотограф Саша Бородулин «Россия» гостиницада номер бүри урид захиһан байжа, бидэ эндэ ерэн сасуугаа яһала һайнаар түбхинэбэбди. Энэ гостиница Улаан талмайһаа хоер алхам газарта гэхээр оршонхой. Энэмнай нэгэдэхеэр, харин хоердохеор юунинь һайн бэ гэхэдэ, гостиницын хажуугаар сэбэр гоё һамгад то ролдожо һаладаггүй.

Түрүүшын үдэшэ бидэ «Мистер Москва» гэжэ конкурсын үнгэргэгдэхэ дискоклубта ошобобди. Элдэб янзын мисс, миссис болон мистернүүдэй конкурснуудые үнгэргэдэг байхада хамаагүйл гэжэ Соведүүдэй орон һаял ойлгобо хэбэртэй. Саша Бородулин сэбэр һамгадые обеорхые оролдон, нишэ тиишээ хараашална...

Олон дабхар гэрнүүдтэй нэгэ микрорайондо энэ дискоклуб түбхинэнхэй байба. Хажуугаарнь ехэл үзэмжэгүй байдал обсоргодоно. Клубай үүдэ татажа үрдеэгүй байтарнай, багжагар томо бэетэй нэгэ залуу хүн гаража ерээд, 20 түхэриг эришэбэ...

Клубай досоонь орон гэхэдэмнай американ залуушуулдал адли джинснүүдые, «Найки» болон «Рибоки» гэжэ эмблемэнүүдтэй хүүртигүүдые үмдэһэн залуу хүнүүд хатаржа байба. Гансал баруун ороной сасуутанһаа юугээрээ абаһаар илгарнаб гэхэдэ, тэдэнэр муугаар хатарна, хоердохсор, ойро зуура энеэбхилхэдэнь муухай шүдэнүүд харагдаха юм. Саша ерээдүйн модельнүүдые бэдэржэ, урагша хойшоо ябана. Дүрбэн сэбэр басагадые оложо, тэдэнэртэ иигэжэ хандабабди: «Бидэ гоё һайхан зурагуудые харуулдаг журналда хүдэлдэгбди. Таанадые шэлэжэ, модельнүүд болохыетнай дурадхаха байнабди. Юун гэжэ һананат?»

Москвада хүдэлмэриин үдэрнүүд иимээр лэ эхилшэбэ. Саша түрүүшын үдэр агентнүүдэй бүхэли сеть эмхидхэжэ, кандидатканууды нарин нягтаар шэлэхые оролдоо. Ерээдүйн журналай гадарта харуулагдаха фотографи Улаан талмай дээрэ буулгагдаһан байха еһотой һэн. Иигэжэ бидэ дүрбэн сэбэр басагадые абаад Кремль тээшэ ошобобди.

Амаралтын үдэшэ байһан тула талмай дээрэ хүн зон олон, ехэл хүлгөөтэй... Саша Василий Блаженныи сүмын дэргэдэ нэгэ зохид газар оложо, басагадые буулгажа эхилбэ. Олон тоото туристнууд, солдадууд, Кремлиин харуулшад дүтэлжэ ерэбэшье, һаалта хэхые оролдоогүй. Ямар юумэ хэнэбтэ, юун боложо байнаб гэжэ нэгэшье хүн һонирхон асуугаагүй. Энэ маанадые ехэтэ гайхуулаа. Юрэдөө СССР-тэ ямаршье юумэ хэхэдэ болохо байна гэжэ одоол ойлгоо һэмди.

Москвада нэгэ хэды үдэр хүдэлһэнэйнгөө удаа бидэ Сочи ошохо гэжэ бодобобди.

Аэрофлодой дотоодын рейсээр (совет авиакомпани) ниидэхэ гээшэ хара зоболон гэжэ сэхыень хэлэхэ байнабди. Пассажирнуудта иимээр хандаха ушарнуудтай түрүүшынхеэ дайралдаабди. Арай шамай гэжэ самоледой салон руу ороод, муухай гэгшын бүреэһэтэй креслэнүүдтэ һуухаш. Салон соо ямаршье журналнууд байхагүй. 1,5 час тухай ниидээд байхадамнай, стюардессын хубсаһатай томо гэгшын матрешко гаража ерээд, саарһан стакантай жэмэсэй унда гартамнай барюулжархиба. Уһанайнь амтан муу...

Франкфурт хүрэтэр аэрофлодой билетүүдые «Пан Америкэн» компаниин биледүүдээр һэлгэжэ гэжэ эрид шиидээ һэмди. Юрэдөө совет ороной аэрофлот иимэ байха гэжэ һанаагүйбди.

...Сочидо элдэб янзын хүнүүдэй олон гээшэнь! Эндэ бэеэ наймаалдаг эхэнэрнүүдшье бии. Архиншан үбгэнтэеэ гэртээ байнхаар иимэ газарнуудаар ябажа, бэеэ наймаалаа һаамнай дээрэ гэжэ тэдэнэр һанадаг хаш. Энээгээрээ тэдэнэр мүнгэ, хубсаһа хунар, үнэтэ зүүдхэлнүүд, парфюмери гэхэ мэтые олоно.

Сочиин гудамжа болон сэсэрлигүүдээр ябажа, басагадые буулгабабди. Фонтанай дэргэдэ олон буулгабари хээбди. Сочиин сэсэрлиг соогуур амаржа байһан нэгэшье хүн маанадта дүтэлжэ, юу хэнэбтэ гэжэ асуугаагүй. Хоер часай туршада нюсэгэн басагадые буулгаһан байнабди. Бассейнэй администрациин нэгэшье хүн маанадта ажаглалта хээгүй. «Беверли-Хиллс» гэжэ манай отельдэ нюсэгэн басагадые оггошье буулгуулхагүй һэн. Тиихэдээ Совет орондо ниилээд ехэ хубилалтанууд боложо байна гээшэ аабза. Буулгабаринуудые амжалтатайгаар хэжэ дүүргээд, гэртээ бусахая түхеэрбэбэ. Асарһан бүхы юумэеэ СССР-тэ орхижо, бариха бага юумэтэй, ехэл хүнгэн һөөргөө бусахаб гэжэ һанаа һэм. Теэд гэнтэ элдэб янзын гарай бэлэгүүдтэй хайрсагууд, матрешконууд, галстугууд, медаль болон тугууд, майханууд, архи болон бэшэшье элдэб янзын зүйлнүүд сугларшаба...

Эдээн сооһоо ямар юумэнииинь намда тон үнэтэйгөөр һанагдааб гэхэдэ, Улаан талмай дээрэ болон Сочидо буулгаһан зурагууднай... Эдэ зурагуудаа 1989 оной апрелиин 10-да «Тайм» журналда гаргуулаа һэм.

(«Плейбой» журналай материалнуудаар ИМА-пресс).

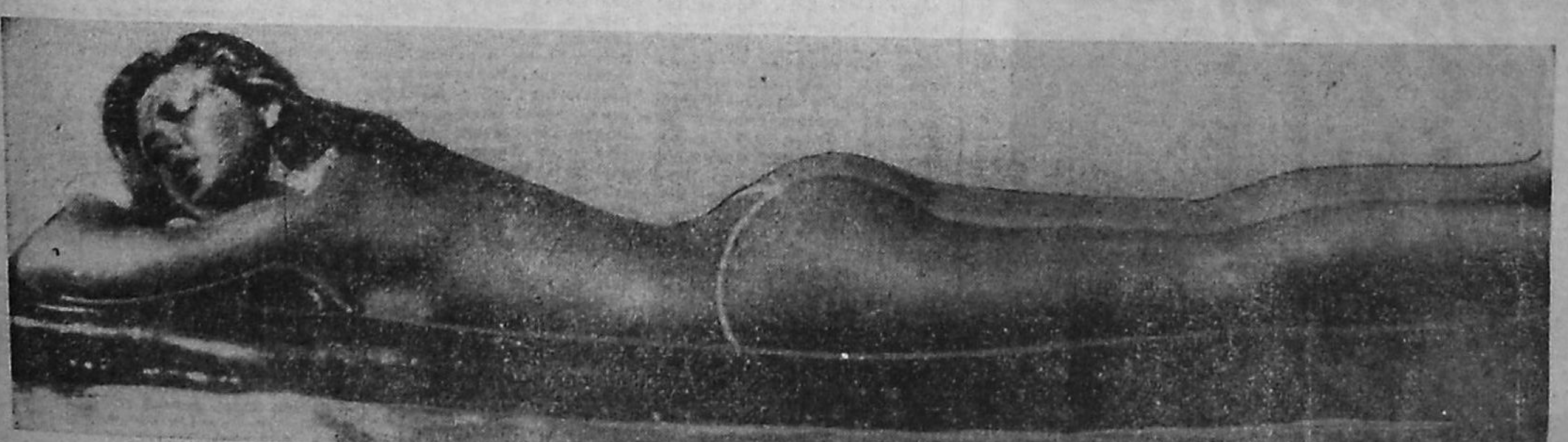

ХОРИ БУРЯАДУУДАЙ ДУНДА БУДДЫН ШАЖАН ДЭЛГЭРҮҮЛҺЭН ТУХАЙ ТҮҮХЭ

1577 ондо Дотор Монголдо тумэдэй Алтан-шэрээтэ хаанай гурбадахи Далай-лама Содном Жамсые залажа урибанhаа хойшо хори буряадуудай дунда буддын шажан дэлгэрүүлэгдэhэн түүхэтэй. Тиигэжэ эртэ урда сагhаа хойшо еhожоhон бөө шажан hүнэhэн юм гэлсэдэг гээшэ.

Бата-Мүнхэ хаанай бусад үрэ бэеэр монгол арадай ахамад тайжанар боложо hууhан гэлсэдэг. Тэрэнэй нэгэн Пүрэб-Буладай дүрбэдэхи үеын Буянта-Сэсэгэй хаан шэрээ дабажа hууhан сагта 1594 ондо Хорин арба нэгэн эсэгэнэрэй улад зон тэрэ хаанай мэдэлэй болохо hолонгууд аймагай ээзи Бүүбэй-Бээлэй баатар ноёной албатан болоhон юм ха. Бүүбэй-Бээлэйн түрүүшын хатанhаа түрэhэн Дай-хаан тайжа хүбүүндээ бэриие буулганд. Бэри Бальжин хатан хадаа Монголой баруун аймагhаа бууhан, Бүүбэй-Бээлэй баатар хүбүүгээ хүн болгожо, албатан зонhоо үнеэхи Хорингоо хонгор арба нэгэн обогтоноо мэдэлдэнь үгэhэн. Хорин арбан нэгэн обогтоной хүхүүрнүүд: галзууд, гушад, харгана, хуасай, хүбдүүд, батанай, шарайд, бодонгууд, худай, сагаан болон хальбан обогтонhоо үдэhэн, үнэржэhэн олон түмэн буряад угсаатан тэрэ холын сагта Аргунь мүрэнэй зүүн гар талада оршодог Үлирэнгэ гэдэг голдо ажаhууhан юм. Дай-хаан тайжын албатан болоhон Хорин арба нэгэн обогтоной зарим нэгэниинь адууhа малайнгаа бэлшээриин тала хаража, Үлирэнгэhөө наашаа Онон голоор, Хүхэльбын, хүбшэ шадар, Ага болон Түүргэ нютагуудаар нүүн тараhан, удаань бүри олон болоходоо, Хелго, Худан, Үдэ, Түгнэ, Итанца болон Бэшүүрээр, хойшоо—Байгал шадар, Сэлэнгын баруун бэеэр, зүүлжээ—Ярууна, Витим тулаcа нютаглан ажаhуудаг болоо.

Хойто Монголдо, тэндэhээ хойшоо дамжан, Хорин буряад нютагуудта буддын шажан дэлгэрэн нэбтэржэ эхилбэ. 1673 ондо Халха Монгол ба өөлүү хоер обогтон эбээ таhаржа, өөhэд хоорондын дайн дажар болошобо. Өөлүүрэй түрүү Галдан Бошогтын сэрэгэй хаан хүреэдэ добтолон ороходонь, тэндэ hуужа байhан түбэд болон монгол ламанар тэрьелжэ, хойшоо хори буряадуудай газар дайда руу ошохо баатай болоо. Тэрээнhээ шалтагаалан, ламын шажан түргэнөөр дэлгэржэ, бөө мүргэлтэниие түрижэ захалба.

Хори буряадуудай дунда ламанарай 150 болоходо, 1741 ондо оролой хатан хаан Елизавета Петровнагай зарлигаар комплект баталагдажа, ахалагшань тангууд ороной Агаан-Пунсык соржо лама болоhон гэхэ. Энэ лама Сэлэнгын сонгоол обогтоной лама Дамба-Даржаа Заяагай гэдэгтэй зүбшэжэ, тэрэл жэлдэ Сүхын Хилганата гэжэ газарта нэгэ эшэгы гэрые дуган болгожо, тэндээ хурал, мүргэл хэдэг болоhон юм. Мүн энээнтэй зэргэшэн лама Жэмбэ Агаадайн гэгшэ Хүл нуурай эрьедэ баhа нэгэ эшэгы дуган табижа, хурал мүргэл үйлэдэжэ эхилээ. Ород гүрэнэй хаан шэрээдэ Петрой hуужа байhан жэлнүүдтэ Хорин буряадууд албата түлбэреэ ангай арhаар түлэдэг байhан. Тэрэниинь ород приказчигууд суглуулдаг, буряадуудые хашадаг, дарладаг, мэхэлдэг hэн. Доемхотой буряад айлнуудай үхибүүдые Итанцын острогто абаашадаг, эдлүүриин hайн газарыень булимтаран абадаг болобо. Эдэ мэтын тэсэшэгүй хашалан үзүүлдэг болоhон ушарhаа галзууд отогой зайhан Бадан Турахин Хорин арба нэгэн обогтонhоо нэгэ нэгэ этигэмжэтые оложо, бүхэли делегаци бүридүүлээд, 1702 ондо ород гүрэнэй түб хото Москва мордоhон юм. Энэ холо эдэнэрэй зорихон ушар хадаа хори буряад зоной үзэжэ байhан хашалан тухай ород уладай эзэн Петр хаанда гомдол бариха гэhэн хүсэл оролдолго болоно бшуу.

Хорин буряад зон Петр Алексеевич хаание «Абай баатар сагаан хаан» гэжэ алдаршуулан дурдадаг байгаа. Бадан Турахинай делегаци Москва хото хүрэжэ, 1703 оной февралиин 25-да гомдолоо эзэн императорта бариходонь, тэрэ буряад албатанарые энхэрэн хайрлажа, 1703 оной мартын 22--ой Сибириин приказ-грамота үршөөгөө. Хорин буряад зондо элдэб эсын хашалан үзүүлхэ ябадалые эсэслэн хориhон захиралта Эрхүүгэй ба Нэршүүгэй тушаалтадта буугаа гэхэ.

Үдэ голой бассейн шадар, мүнөө үеын Хори, Ярууна, Хэжэнгэ болон Загаhай нютагуудай дэбисхэр дээрэ 1773 ондо түрүүшын дасан баригдаа hэн. Түбэд ороной уран дархан Нансо Лубсан Шираб дугангай шэрээтэ боложо табигдаhан байна. 1795 ондо Анаагай дасан, 1825 ондо Асагадай дуган, 1826 ондо Эгэтын, 1828 ондо Чисаанын дасангууд байгуулагдаа.

Буддын шажан мүргэл буряад арад зоной болбосоролдо нилээд ехэ үүргэ дүүргэhэн байна. Ламанар арад зониие гэгээрүүлгэдэ, үзэг бэшэгтэй болголгодо айхабтар ехэ хубитаяа оруулжа шадаа. Эрдэмтэй бэрхэ ламанар санскрит, түбэд, монгол, заримдаа хитад хэлэнүүдhээ hонирхолтой оршуулгануудые хэжэ, тусхай литература гаргуулангхай. Дасан болон дугангуудта үзэглэл, грамматика, бэшэлгэ, багахан учебнигүүд, дидактическа болон ондоошье литература хэблэгдэдэг байгаа. Г. Гомбоев, Г. Тугултуров, Г. Дылгыров, Р. Номтоев, Х. Гальшиев (Хэжэнгын дасангай штатна лама), В. Юмсунов (хори буряадуудай түүхэ бэшэгэй автор—Доодо Худанда ажаhууhан), Ш-Н. Хобитуев (гэбшэ, удаань ахалагша тайшаагай туhалагша, түүхэтэ зохеолой автор—(Хэжэнгэдэ түрэhэн), Д. Данжинов болон бусад түбэд болон монгол хэлэнүүд дээрэ учебнигүүдые, толинуудые гаргаха хэрэгтэ эдэбхитэйгээр хабаадаhан, нилээд ехэ хубитаяа оруулhан байха юм.

Ямаршье сагта энэрхы hайхан сэдьхэлтэй байха хэрэгтэй гэжэ урданай еhо заншалнууд hургана. Бүхы амиды юумэндэ гамтайгаар хандаха, алаха, хюдахагүй гэжэ ходо заагдадаг байгаа. Ой модо шатааха, хулгай хэхэ, худалаар хэлэхэ, хоб-жэб тарааха, ондоо хүнүүд тушаа муугаар хэлэхэ, хооhон үгэнүүдээр дашуурха гэхэ мэтэ шоо үзэгдэдэг, шобто харагдадаг hэн. Эхэ, эсэгэеэ, аха наhатаниие, үбгэд, хүгшэдые, багшанарые хүндэлхэ гээшэ гол уялга байгаа. Хороор бусалхагүй, хүндэ атаархахагүй, сухалаа хүрэхэгүй, шэхэндэ хажар үгэнүүдые хэлэхэгүй, ямаршье үедэ hэшхэлээ гээхэгүй гэхэ мэтээр hургадаг hэн.

Хэдэн дасангуудые нээhэнэй hүүлээр Худанай дасан захада гарашоо hэн. Зүүн Сибириин генерал-губернатор Николай Николаевич Муравьев-граф Амурскиин зүбшөөлэй еhоор, Худанай дасан Хэжэнгэ голой хойто талада Заха-Шэбэр гэжэ горхоной адагта нүүгдэжэ асарагдаба. Энэ 1853-1855 онуудта болоо hэн. Тиигээд дасан Хэжэнгын гэhэн нэрэтэй болобо. Тэрэнэй түбэд нэрэ Даши-Лхунболинг «Храм массового блаженства» болоно, Лхамо дасаниие сахин хамгаалагша болоо hэн.

Хэжэнгын дасанай ламанар болон хубарагуудай тоо 520 хүндэ хүргэгдэбэ. Гэхэ зуура, засагаар баталагдаhан тушаалта ламанар шэрээтэ лама түрүүтэй 14 хүн байгаа. Тэдэ элдэб нэхэбэри татабариhаа сүлөөлэгдэдэг hэн. Тушаалта ламада салин хүлhэнэй орондо сабшалангай газар үгэдэг байба. Забайкалиин дасангуудай тушаалта ламанарые Забайкалиин засагай губернатор, шэрээтэ ламые Эрхүүгэй генерал-губернатор баталдаг байhан юм. Хэрбээ түрэлхидэй зүбшөөлөө үгэжэ, хүбүүгээ лама болгохо хүсэлтэй байгаа hаань, хореод онуудай тэн болотор хүн бүхэн лама болохо аргатай байhан юм.

1891 ондо Хэжэнгын дасанай доодо дабхарай корпусые хирпиисээр барижа дүүргэбэ. Дасанай нэгэ талань 10 сажан хэмжүүртэй, 4 сажан үндэртэй, тэдээн дорохи модон хоер дабхарынь уйтан болгогдоhон байгаа. Тэрэ жэлнүүдтэ Чойро («Цанит» факультет) гэhэн монастырска hургуули нээгдээ бэлэй. Гол дасаниие тойроод, хоер дабхар гурбан дуган болон мүргэлэй бусад түхеэрэлгэнүүд бодхоогдонхой байгаа. Тэдэ гэбэл, Майдарын сүмэ, мүнхэ маани, найман шодон-субарганууд болоно. 1919 ондо Хэжэнгын дасанай дэргэдэ «Джарунхашор» гэжэ субарга баригдажа дүүргэгдээд, арюудхагдаа бэлэй. Энэмнай Непалай Катманду городой Тушадарай районд оршоhон суута «Боднатх» гэhэн субаргые бага болгожо баряа бшуу.

Урдандаа дасан бүхэн хүн зоной ажаhуудаг газарые түлөөлдэг байhан юм. Дасанай хүреэнэй газаа тээнь мүргэлэй бусад барилганууд, гэрнүүд баригданхай байдаг. Гэрнүүд соо ламанар болон хубарагууд ажаhуудаг hэн. Хэжэнгын дасан баhал тиимэ байгаа. Тэрэ айхабтар гоё hайханаар баригдаhан юм. Хореод модоной газарhаа тэрэнэй шэмэглэл яларан толорон харагдадаг бэлэй. Дасанда хабаатай бүхы барилга хэдэн 100 гаран мянган түхэригэй болоо hэн. Энэ мүнгэ зөөри арад зоной хүсөөр суглуулагдажа, эдэ бүхы мүргэлэй барилганууд бодхоогдоhон байха. Эндэ хэды олон мүнгэшэ, алташа дархашуул, hиилүүршэ уран зураашад, хэблэлшэд, модон болон бусад зүйлнүүд дээгүүр hиилэгшэд, түмэр шудхадаг дархашад, угалзатуулан оедог эхэнэрнүүд уран бэлигээ гүйсэд hайнаар харуулжа, дасан дугангуудые шэмэглэн гоёлсоhон байна. Тэдэнэй тоодо буряадууд, монголнууд, түбэдүүд, хитадууд оролсоhон байха.

Чисаанын дасан тухай хэдэн үгэ хэлэебди. Тэрэ дасан 1828 ондо баригдаа бэлэй. Гол дасан гурбан дабхар, мүн 5 дугангуудтай hэн. Нэгэ дуганайнь хоер дабхар байгаа.

Чисаанын дасанда 300-гаад тухай ламанар, хубарагууд байhан юм. Хэжэнгын дасанhаа бүри урид үнинэй «Чойро» шудалжа эхилhэн. 1930-аад оной тэн багаар дасан хаагдашоо бэлэй. Барилгануудай зариманиинь задалагдажа, нүгөөдүүлынь hургуулиин гэр, хүнүүдэй ажаhууха гэрнүүд болгогдобо. Нэгэ дугангай байшан далаад онууд болотор байдаг hэн. Тэрэниие клубшье, трактористнуудай ажаhуудаг хамтын байрашье болгон хэрэглэдэг бэлэй.

Хореод онуудай хоердохи хахадhаа ламанарые дороможолжо, түрижэ, дасангуудые hандаргажа эхилээ бэлэй. Энээнтэй хамта, засагайхидай, атеистнүүдэй зүгhөө шажанда шүтэдэг хүн зон хашагдадаг, намнагдадаг болобо. Гушаад онуудта ламанар, hүзэгтэй хүнүүд олохон гэмтэ ябадал гаргаа гээд гэмнэгдээ бэлэй. Ламанарые арадай дайсан мэтээр тушаажа, сүлэжэ, лагерьнуудта эльгээдэг байба. 1936 оной февраль hарада Хэжэнгын дасан хаагаа hэн. Үнэтэй сэнтэй элдэб зүйлнүүдые, хоморой шухаг номуудые Хэжэнгын дасанhаа түбүүдтэ асараагүй байгаа. Бусад дасангуудhаа Улаан-Үдэ, Ленинград асарагдаhан, хадагалагдаhан нилээд олон үнэтэй сэнтэй зүйлнүүд мэтээр Хэжэнгын дасанhаа тэдэ хоморой шухаг номуудые, бүтээлнүүдые абажа хадагалхаар лэ байгаа ха.

Дасан дугангуудые хюдан hандаргахын тула гол түлэб 16—20 наhатай залуушуулые элсүүлдэг hэн. Иимэ эдир гүлмэр залуушуулые айлгадаг байhан юм. Хэрбээ шинии холын түрэлшии лама гү, али нюдарган баян байгаа hаань, шамайе тушааха гэхэ мэтээр хэлэхэдэнь тэдэ айhандаа хэлэhэн үгэ соонь ябадаг hэн.

1946 ондо Ивалгын дасан баригдаба. Ивалгын дасанда асархын тула Хэжэнгын дасанай ламанарhаа хэншье олдобогүй. Диилэнхи олонхинь түрмэ шоронгуудта, лагерьнуудта наhа бараhан, амиды үлэhэн заримашуулынь сүлэлгэдэ байгаа.

Шажанда шүтэдэг хүн зон олон гэжэ хэлсэдэг. Энэмнай арсалтагүй баримта болоно. Фридрих Энгельс «Анти-Дюринг» гэhэн зохеол соогоо бэшэhэн байдаг: «Бурханда туhалха гэбэл, атеизмые шүтэлгын ори ганса баалалтын hүлдэ тэмдэг болгохо байнабди... Шажанда эсэргүүсэн дай сонсхобол, бурхан шажангай фанатизмые шангадхалгын эрхим hайн зэбсэг болохо!»

П. БАЛДАНДОРЖИИН,
дайнай болон ажалай ветеран.

Ж. ХАЛБАЗЫКОВОЙ фото.

ҺУРАЛСАЛ БА ДУРАН

(РАССКАЗ)

Б. ШОЙДОКОВ

Газарай нюруу дээхэнүүр мүлхиһэн сайбар борохон манан дэгдэжэ, шаргал улаан наранай шарахань улам гааран, хүнүүдэй сэдьхэлдэ нара ногоо дэлгээхэ дэл гэнэ. Иигэжэ Санага нютагай салгидама ажалай үдэр эхилнэ.

Баатар хаан уулын хормойгоор хонгео һайхан дуун заримдаа уянгатай зеелэхэнеер, үгышье һаа, огсом солгеон гү, үшөө ута богони болон зэдэлхэ юм.

Гэрэлтэ эсэгынгээ һааралай амые нэгэшье удаа татангүй, улам бүри дура зориг татан эршэдэһэн дуунай ебяан тээшэ эльгэ зүрхөө хайлан гүйлгэнэ. Хээрэ талын долоно, ой тайгын сууряатаса хэн хүүхэн дуулана хаб гэһэн бодол Гэрэлтын толгой соо бии болоод, басаганай хоргодон холодохоһоо түрүүн уулзаһайб гэжэ тэбдэхээрээ болоно. Һааралынь дэншээ, соерхо тумань гэдэһэ гүзээнииньтаһа буушахаа байһандал үбдөөд һаланагүй.

Хүтэлые дабамсаарнь үнэншэмеер бэшэ зүйл урдань харагдажа байба: нүрэгэр томо дархи нүүлын хажуудахи тэбсэг дээрэ ута үһэтэй басаган олон түмэн зоной урда дуулаһандал хангюурдажа, Гэрэлтын дүтэлхые оройшье обеорбогүй. Хоер хүхэн дээгүүрнь һанжаһан гээзэгэнь хара хилэн шэнгеэр наранай гэрэлдэ толотоно.

Гэрэлтэ хэнэй иимэ сэнхир кофто, улаан плати үмдэдэгыень холоһоо танижа:

— Дулмаажы!—гэжэ хашхарха юм.

Басаган толгойгоо хинсагад гүүлэжэ, гээзгээ хойшонь хаяад, тэбсэг дээрэһээ һүрэжэ бууха даа асуугаадхиба:

— Гэрэлтэ, хаанаһаа гээшэбшн?

— Таагыш даа: хаанаһаа гэжэ һананаш?

— Улаан-Үдэһөө!

Гэрэлтэ таабагүйш гэһэндэл толгойгоо һэжэлһэн хойноо асууба:

— Ши хэндэ дууланаш? Зоншни алим?

Дулмаажы ой тээшэ заабаа.

Гэрэлтэ тэндэ хэниешье харабагүй. Бүтүүржэ ургаһан бүдүүн нарин, ута богони хуша, шэнэһэдтэ дуулана гээшэ алтай?

Гэрэлтэ һааралаа гурьбелдажа, тунга ногоондо табижархеод, хэнтэг нэтэрүү тоншуулда элдүүлжэ нүхэтэшэһэн хушын тэбсэг дээрэ Дулмаажытай зэргэлхэ гэһэн аад, энэзнһээн арсаба.

Дулмаажы Гэрэлтые шарайшалан, магнайдахи анханһаа бии хобдолтой атаряагаарнь һонирхобо. Шэрүүншэг аад, хүйтэн шэгтэй нюдэдынь хүбүүнэй һанаата болоһые гү, али ямар нэгэн бодолдо абтаһые гэршэлһэн хэбэртэй. Басаган нүгөөдынгөө нюур дээрэһээ үшөө юушьеб уншаха гэһэндэл гэтэжэ, үшөө удаан юушье бү дуугарһай даа гэжэ һанаха юм. Шарайнь зүһэгүй сухигар хүхэ. Эжынгээ ажал хэдэггүй хүнэй шарай хүхэ байдаг гэдэгые һанаандаа оруулжа, үбһэ хуряалгын үедэ ажалгүй, юундэ мори унаад зайгуултажа ябаһан Гэрэлтэ гээшэб гэжэ өөрһөөнь асуубашье, энээндэ харюу олохые оролдобогүй.

— Дулмаажы, нэгэ юумэ асуухам. Зүбшөөхэ гүш?—гэжэ Гэрэлтэ басаганай урдаһаа сэхэ хараба.

— Асуугыш, шадаха һаа харюусана бэзэб.

— Дулмаажы, шамтай нүхэрлэхые зүбшөөгыш гэхэ гээ һэм.

— Намтай?.. Нүхэрлэхэ гээшэмнай ямар удхатай юм? Бидэ хамта һурадаг хадаа нүхэд бэшэ юм гүбди?—гэжэ Дулмаажы юун тухай хэлэһыень ойлгонгүй, гэдэргэ асууба.

— Дулмаажы, дэмы бү ойлгоогүйшэ болол даа. Али хэлэхэ еһогүй юумэ хэлээ гүб?—гэжэ Гэрэлтэ бүри нахам ороxo юм.

— Юун тухай хэлэхэ гэһыеш мүнөө ойлгобоб. Шамтай минии нүхэрлэхэ байһанда лаб этигэнэ гүш?

Гэрэлтэ дуугай зогсоно.

— Хэлэхэ юумэшни үгы алтай! Харин би шамтай нүхэрлэхөө эшэхэ байнаб.

— Юундэ?.. Тиимэ муухай аалби!

— Муухайш. Түрүүндээ һайнаар һурадаг байһан аад, үнгэрһэн жэл хэшээлэй үедэ харюусахаа болеош, Тиигэжэ хододоо багшанарые сухалдуулдаг байгааш. Тиихэдэ бидэ шинии түлөө эшэжэ гайхажа, нюураа хэхэ газараа олохоо болишоод һуудаг байгаабди. Шамда туһалха гэхэдэмнай гү, үгышье һаа, шамтай хөөрэлдэхэ гэхэдэмнай, урдаһаамнай аржагалнаад, бидэнние хараадаг бэлэйш. Тиигээд мүнөө ямар нюураараа нүхэрлэхэ тухай хэлэнэбши! Шинии түлөө улайха сайхаа һанаагүйб. Гэрэлтэ, иимэл даа.

— Намайе ном үзэжэ шадахагүй, һалаһан хүн гэжэ һанаа гүш?! Байза, танда харуулхал байхаб, таанадай наадан болохогүй байхаб!

— Оройшье наадалхые һанаагүйб,—гэжэ Дулмаажы нүгөөдэдөө дүтэлбэ. —Шамтай нүхэрлөөд, шинии хэшээлнүүдэй үедэ элдэб эрезнээр аашалхада, хабһаа хабталзуулжа һуунхаар...

Гэрэлтэ одоол эндэ Дулмаажын үнэн зүрхэнһөө хэлэһые ойлгобо. Нээрээшье, өөртэйнь, нүхэрлөө юм һаа, арбадахида һурахадаа, өөрһөөнь боложо улайха сайха, нюураа хэхэ газараа олохогүйл. Тон лэ зүб руунь хэлэбэ ха юм. Тиигэһээр юһэдэхидэ һураха үедөө һуралсалай хоердохи хахадһаа һурагша хүндэ таарахагүйгөөр аашалһанаа һанаандаа оруулаадхиба. Хэшээлһээ хожомдоношь гэжэ Содном Батуевичта зэмэлүүлээд, хоронойш хорондо ном үзэхэгүйб, тиихэдэмни һанаа орохош гэжэ һанаад лэ, ном дээрээ һуухаа болижо, хэшээлнүүдэй үедэ харюусангүй, багшанар болон хамта һурадаг нүхэдөө сухалдуулхаһаа гадна хажуудахи нүхэдөө һабардажа, шууяа татадаг бэлэйл. Аяар хахад жэлэй туршада иигэжэ багшанартаа «мүүе» хүргэжэ гараа юм. Хэшээлнүүдэй һүүлдэ гэртээ срожо эдеэлээд лэ, ном дээрээ һуухаа болиһон дээрэһээ эгээ нарай багадал доодо классуудай һурагшадтай газаагуур наадаад лэ, сагаа үнгэргэдэг ябаал. Адуушан абань хүдөө холо ябадаг тула энээн тухай юуш мэдэдэггүй һэн. Харин эжынь эрхэлүүлхэ бөөмэйлхэһөө ондоо юуш хэлэдэггүй ха юм даа.

— Ши ном үзэхэгүйһөө гадна, үшөө ажал хэнэгүйш. Бидэ үбһэ хуряалга дээрэ хүдэлжэ байнабди, харин ши мори унаад лэ хээрэ талаар сэнгэжэ ябанаш. Ажал гээшэ хэниешье хүн болгодог, унагые хүлэг болгодог гэһэн үгэшье биил. Бишье анха түрүүн хурьгадые харууһалжа эхилхэдээ гү, үбһэ сабшажа захалхадаа, даляа ургаһан бүргэд шэнги болоо һэм. Иимэл даа. Сэхэ руунь шинии дутагдал тухай хэлэһэндэм хүлисөөрэй, Гэрэлтэ!—гээд Дулмаажы нэгэл һонихоноор өөрыень шарайшалаад, ой сооһоо гаража ерэһэн нүхэдһөөнь түрүүн хирхюр хажуураа бүлюудээд сабшажа орошобо.

— Танай звеногой бүридэлдэ ябажа, үбһэ хуряалга дээрэ хүдэлһүү. Зүбшөөхэ гүт?—гэжэ Гэрэлтэ басаганда хандаба.

— Энэшни минии мэдэхэ хэрэг бэшэ. Даргадамнай хандыш.

Гэрэлтэ хажуур сохижо ороһон үбһэ хуряалгын звеногой дарга Сосорто дүтэлжэ:

— Сосор абга, танай звеногой бүридэлдэ ябажа, үбһэ хуряалга дээрэ хүдэлхэм гү?—гэжэ амяа абангүй шахуу табиба.

Сосор тэрээнние ехэл удаан гэтээд:

— Хүнүүднай олон. Хэншье хэрэггүй,—гэжэрхибэ.

«Ехэл һэйн даа. Хүдэлэ!»—гэхэнь гэжэ һанаһан Гэрэлтэ һүхеэр сохоулһандал уруугаа харашаха юм.

Тэдэнэй хөөрөө шагнаһан Дамба үбгэжөөл үбһэ хуряалгын звеногой дерrаар хүдэлдэг хүбүүн тээшээ дохолһоор ерээд:

— Сосор, ажал хэхээ һанаһан хүндэ ямаршье ушарта арсажа болохогүй юм шуу,—гэжэ түн-тан гэбэ.

Гэрэлтэ иигэжэ үбһэ хуряалга дээрэ хүдэлхэ болоо.

Дулмаажыһаа һалан һандангүй, борьбыень шүүрээд, сабшаха бэзэб гэжэ Гэрэлтэ шэбшэхэ юм. Тиигээд лэ һүрхэй гэгшээр хажуураа далайгаадхиба. Юун болошобо хаб? Хажуурын хуха буушаба алтай? Тэг дундаа хүрэтэр һуралсал гэшэ уулатай хадатай, хобдолтой хобоотой бшуу, тэдээнние дабажа гарахын тула доодо классуудта шудалһанаа һайнаар мэдэхэ хэрэгтэй. Дунда эрдэмтэй болохо гээл һаа, ном дээрээ унаһан малгайгаа абангүй һууха болохош. Теэд юһэдэхидэ юушье ойлгонгүй хии хооһоор гарашаһаншни тойб тодхор болохо гэһэн зүйлнүүд Гэрэлтые зулгаана.

Гэрэлтэ үртэһэн бүхэндэ мүрһөөнь хэн хажууршанда хэды гаража үгэдэгөө тоолодоггүй. Түрүүшын үдэр орой нэгэ мүр гүйсөөгөөдүй байхадань, бэшэ хажууршадынь забһарлалга хэжэ, зариманиинь хажуурнуудаа сохижо ороо, нүгөөдүүлынь тамхилха гэхэ мэтээр һамеараа һэн. Харин Дулмаажы дуулажал мэдээ бэлэй:

Тоомтойхон ябаһан намхантай
Танилхан болохоо яанабши,
Тангилай шадалаар халуутай
Таатайхан басаган байхалби.
Зохидхон ябаһан намхантай
Золгохо зугаалхаа яанабши,
Залуугай шадалаар халуутай
Зулгыхан басаган байхалби.
Сэсэгхэн ябаһан намхантай
Сэнгэхэ хүхихөө яанабши,
Сэдьхэлэй шадалаар халуутай
Сэбэрхэн басаган байхалби.

Гэрэлтэ басаганай хангюурдаһан энэ ирагуу дуу шагнан ябажа, арай гэжэ мүрөө дүүргээд, үбһэшэдһөө холошог Сэхир голой арюун тунгалаг уһые гэтэжэ, үшөө шүүдэрээ хатаадүй нойтон ногоон дээрэ һуушаһанаа мүнөө һайн һанаандаа оруулна. Саян уулаһаа эхи һабагшаяа татадаг эмниг дошхон Сэхир голой тэршээ зээрэг урадхал Гэрэлтые наадалаа юм гү мүнгэн сагаан хөөһэеэ наранай гэрэлдэ миралтуулан, үреэ унагадтал дээшэ доошоо собхорходол гэнэ.

— Гэрэлтэ һүрхэй хажууршан боложо байна даа,—гэжэ үнэн сэдьхэлһээшье, зорюуташье дуугарһыень мэдэхэ аргагүйгөөр үбһэшэдэй нэгэн амалба.

— Иимэ хүн хүйһэндөө нелбожо хэбтэнгүй яахаб!—гэжэ үшөө хэншьеб дуугарба.

Гэрэлтэдэ нюдэнэйнгөө хараһан тээшэ гүйшэхэ дураниинь хүрэбэ. Зүгөөр ехэл тэсэбэри гаргажа, бэеэ барин һууха баатай болоно. Сабиргай руунь хүлһэниинь гоожожо, нюрганиинь хүйтэ даахадал гэнэ.

Дулмаажы тэдээндэ бүд гэшэбэ:

— Таанаршье анха түрүүн хажуур барихадаа, абаһаар сабшаад ябашоогүй байхат!

— Гэрэлтэ үгжаа хаяжа байһен нялха үхибүүн болоно гээшэ гү?

— Дулмаажы хэниинь хадаа Гэрэлтые хамгаална хаб!

Теэд мүнөө хүрэтэр ажал хэжэ һураагүй ябаһан хадаа Гэрэлтэ эдэ хадхуур үгэнүүдые тэсэхэл ушартай болоно. Хэды хэсүү байдалда ороошье һаа, тэрэ үбһэ хуряалгын бүхы хугасаа соо хүдэлжэ гараа юм. Түрүүшын үдэрнүүдтэ бүхы бэень хүшэнтөөд, эрьехэ тэршэлхэ бүринь шарьян ноежо, мүсэнүүдынь һалашаһан мэтэ заримдаа бологшо һэн.

Үбһэ хуряалгын тэнгһээ эхилжэ, өөрын үндэгэн соохи уураг гэжэ наадалхаяашье болео юм. Тиихэлээрээ үбһэшэдэй звеногой бүрин эрхэтэ гэшүүн болоһониинь дамжаггүй.

Үбһэ тармаха гү, али бухаллаха талаар хэнһээшье дутахаа болиһондоо Гэрэлтэ хэды баярлаа бэлэй.

Үшөө бүрүүл байхада сабшахаа гарадагынь нэгэл дадахаар бэшэ газарта шаардашанхай байба.

— Бү гасыш! Гэдэргэнь һугалаад гаргыш!—гэжэ Дулмаажы эгабаришална.—Хажуур баряагүй хүн алтайш?

Гэрэлтэ түд асуудалыень дуулаагүйдэл үнгэргэнэ. Юуб гэхэдэ, арбан зургаа хүрэшөөд, хажуур баряагүйб гэхэнь тэрээндэ эшхэбтэр шэнги үзэгдэбэ.

Хүбүүн ехээршье, багааршье эдюулээд туршаха юм, хажуурынь хүрьһэ руу шаагдаад, урагшань ябуулха юм бэшэ. Гэрэлтэ үшөө даншье түйган, орой модон шэнги бусадта харагдахаһаа гадна бүхы бэеэрээ хажуур дээрээ хэбтээд, газарта няалдашоод шахуу мүлхихэдэл гэнэ. Хүбүүнэй бэшэ хажууршадые харахадань, сэб сэхээр байгаад, нэгэ жэгдээр далайжа, жэб-жэб сабшанад: үбһэ ногоониинь хажуурнуудайнь эридэ орой дайрагдангүй, миин таһараад унахадал болоно. Хэды хэсүү байдалда байгаашье һаа, эдээндэ адли юм һаа, нэгэшье хүниие урдаа оруулангүй, бултыень түрүүлээд, мүндүү гэгшээр сабшажал, сабшажал ябаха һэм, хүнүүд тиихэдэ өөрыень хаража, баяр магтаал хүргэхэ бэлэйл гэжэ Гэрэлтэ шэбшэхэ сүлөөтэй ябаба. Тиибэшье хүнүүдһээ эшэжэ, тэрээндэ нюураа хэхэ газарынь олдоногүй. Дулмаажын яажа сабшахые һамбаа һамбаандаа заахань бүришье түбэгтэй.

Иигэжэ хоер гурбан үдэр сабшаадшье байхадаа, бултанһаа хожомдоһон шэгтээл: звеногой бүхы найман гар хажууршад түрүүшынгээ мүрнүүдые хүсөөгөөд, хоердохидоо урдань орожо, гэшхэм гэшхэмээр эдюулэн, һэршэгэнэсэ сабшаһаар холодошохыень хэлэхэ гүт? Тэдээнэй гарнуудынь хүрин улаанууд, шүрбэһэдынь гүрылдэжэ жэбжыгээд, балсангуудынь монсогод-монсогод сааша наашаа нэгэ жэгдээр булхагалзахань даншье аймшагтайл. Тиихэдэ Гэрэлтын өөрынь сабшаха мохоо хутагаар модо талхиһаншуу, мүрынь мүр бэшэ. Юрэдөө гарнуудынь болбосоржо бадайраагүй, мондолзон гүрылдэхэ балсаншье гэжэ байхагүйэ. Үнжэгэн өөхэн үдэн шэнгил. Иимэ хүн яажа ажал хэжэ, яажа ажа болохо гээшэбиб гэжэ өөрыгөө Гэрэлтэ хибэхэ юм. Эдеэнэй дарамта, энэ дэлхэйн бог гэгдэхэ болоо һаа, хэды муухай хаб!

Хаанаһаа Дулмаажытай ушаржа, хүнүүдэй наадан боложо ябанабиб гээдшье өөртөө зэмэрхэжэ орохошье ушар хүбүүндэ дайралдана.

Баһа ондоо бодол толгойдонь бии болоно: мүнөө жэл юһэдэхиие дүүргээ болоош, намарһаа арбадахида һурахаш. Теэд үнгэрһэн хахад жэл соо ном дээрээ һуунгүй гарашаһан дээрэһээ арбадахида юушье ойлгохогүй еһотойш, тиимэһээ һураһанай хэрэг бии гү гэжэ Гэрэлтэ өөрыгөө тамалжа оробо. Ямаршье ушарта таагүй байгша һэн. Сосор звеньеводой аба—үбгэжөөл Дамба баранһаа түрүүн бодоод, газаагаа түүдэг галаа носооходонь, үглөөнэй бүрүүлдэ улаабхин гэрэлтүүлхэнь тон гое бэлэй. Түүдэгэй ошод огторгой өөдэ гэзэгэтэн сорготожо, Гэрэлтын нойрмог нюдэдтэ жэгтэйхэнээр харагдагша һэн.

Дамба үбгэжөөл эдеэ хоолоо бэлдэмсээрээ:

— Тоймогууд! Бодогты! Бушуу хоол баряад, сабшахаа гарагты!—гэжэ хашхарха.

Унтаха хэды дуранайнгаа хүрэжэ байгаашье һаань, Гэрэлтэ бусадтай адли һуха харайн бодожо эдеэлһээр, үртэһэндөө гаража, бултантай адли сабшажа ородог бэлэй.

Гансал үбһэ хуряалгын үедэ Дулмаажын эсэхэ сусахые мэдэнгүйгөөр хангюурдан дуулахыень ханаса садасаа шагнан, тэрээнһээ боложо, өөрыгөө хэхэ газараа олохоо болеошье һаа, басагантай гансал үбһэ хуряалгада хамаатай асуудалнуудаар хөөрэлдэхэһөө ондоо юуншье тухай үгэ андалдадаггүй һэн.

Һуралсалай түрүүшын үдэрнүүдһээ Гэрэлтэ юушье ойлгонгүй, ядалдажа ороо юм. Илангаяа тоо бодолгоор тухашархаарга болоо. Юуб гэхэдэ, Содном Батуевич карточка дээрэ элдэб тоонуудые өөртэнь гэжэ бэшээд үгэдэг байгаа. Тэдэнь арбадахиин үхибүүдэй бодожо байһан тоонуудта орходоо тад ондоонууд бэлэй. Тэдээнние бодоходоо, тоо бодолгын элдэб номуудые хараха, иимэ тоонуудые бодохо түлхюурнүүдыень ойлгожо абаха гэжэ хэды зободог байгааб! Юрэдөөл карточка дээрэ багшын гараар бэшэгдэһэн тоонуудые бодохын тула тэдээнние бодохо оньһон арганууды хэнэйшье туһаламжагүйгөөр өөрөө шудалха баатай болоо. Тэдэ мэдээгүй зүйлнүүдээ хамта һурадаг нүхэдһөөнь, илангаяа Дулмаажыһаа асуухаһаа зүрхэлдэггүй.

Энээниень Дулмаажы мэдэһэндэл хажуудань бии болоод:

— Гэрэлтэ, юу ойлгоногүйбши, тэрээн дээрэшни хамта һууя!—гэжэ оло дахин зулгыханаар энеэбхилэн дурадхаа юм.

Гэрэлтэ Дулмаажы эдэ тоонуудые бодожо шадахагүй гэжэ һанадаг дээрэһээ:

— Ямаршье туһаламжа хэрэггүй, хуу ойлгоноб,—гэжэ худалаар харюусадаг ябаа.

Гэрэлтэ басаганай хажуудань удаан байхые хэды хүсөөшье һаа, энэ тэрэ зүйл ойлгоногүйб, туһалыш гэхэеэ срой зүрхэлдэггүй һэн.

Дулмаажын үшөө нэгэ онсо шэнжэнь гэхэдэ, хэшээлнүүдэйнгээ үедэ харюусахаа ходоодоо гараа үргэдэгынь болоно. Заримдаа энээгээрээ багшанарые, үшөө һурагшадые хашараадаг байгаа.

— Дулмаажы, юундэл хододоо шалшаганаад, бидэндэ сэгнэлтэ абхуулнагүйбши!—гэжэ зарим һурагшад басагые зэмэлдэг.

— Юундэ харюусагшагүй зомта! Хэлэ амыетнай үдөө оеогүй бшууб,—гэжэ Дулмаажы тэдээнние урдаа оруулдаггүй агша.

Теэд харюусахадаа, шабжаргай бууса ханхинаса хэлэжэ ородогынь Гэрэлтые тэгшэ бэшэ байдалда хододоо оруулдаг.

Гэрэлтэ иигэжэ арбадахидаа һурахадаа, һуралсалайнгаа жэлэй дүүрэхэ болошоһые өөрөөшье ойлгонгүй гарашоо. Жэлэй эхиндэ тон ехээр ядалдаашье һаа, ном дээрээ шүдөө зуун һуужа, хэшээлдээ шудалһанаа бүхөөр хадуун абахаһаа гадна тоо бодолгын элдэб номуудые шагаагаа юм. Эгээ һайниинь гэхэдэ хамта һурадаг нүхэдынь хэшээлдээ ойлгоогүй энэ тэрэ асуудалнуудаараа өөртэнь хандадаг болоо. Гэрэлтэ урма зориг орожо, бэшэндээ тоо бодолгын элдэб орео тайлбаринуудаар тодорхой хөөрөө хододоо хэхэһээ гадна хэшээлнүүдэйнгээ үедэ харюусахадаа, үсөөн үгэтэй тоб гэмэ өөрын тобшолнуудые хэхые оролдодог һэн. Үшөө һурагшадай ном дээрэхиеэ тэрэ хэбээрнь хөөрэхэдэнь, тэрэ дурагүйдэдэг. Тиимэшүүл толгой-

(Түгэсхэлынь 16-дахи нюурта).

Б. ШОЙДОКОВ

ҺУРАЛСАЛ БА ДУРАН

(Түгэсхэл. Эхининь 15-дахи нюурта).

гоо хүдэлгэхэеэ залхууран, тэмэнүүд дээрээ һайса һуужа, өөһэдын тооолол хэхые оролдодоггүй, харин жажалжа бэлэн болгоод, ама руунь хэһэн юумэээр садаад ябадаг хэбэртэй агша. Багшанарнье ном дээрэхидэл хэгдэһэн хөөрөөнүүдые шагнанагүй гэжэ Гэрэлтэ һанагша. Һурагшадаһ өөрын ухаагаар хэгдэһэн тоошолонуудые багшанар дуратайгаар шагнана гэжэ нэгэнтэ бэшэ Гэрэлтэ обсорһон байха.

Гэрэлтэ мүнөөдэр дежурна байһан тула тоо бодолгынгоо кабинедые эршажа угаажа сэбэрлээд, тэндэһээ гарахаа ябахадаа, Содном Батуевичтай үүдэндэ уулзаашаба.

— Гэрэлтэ, кабинедтэ орол даа, —гээд, тэрэ мараажажа ябаһан гүзээгээ урагшань һанжуулһаар кабинет руу орошобо.

Гэрэлтын досоо еб гэшэхэдэл болобо. Юуб гэхэдэ, юһэдэхидэ һуража байхадаа, хоердохи хахад жэлэй туршада элдэбээр ошожо, илангая өөртэнь, Содном Батуевичта, муүе хэхэ гэжэ оролдоһыень һануулхань гээд оролтой гү, үгы гү гэжэ тэрэ үүдэндэ зог гээдхибэ.

— Гэрэлтэ, оронгүй юундэ байшабаш?—гэжэ Содном Батуевич кабинет сооһоо ооглобо.

Хүбүүн уруу дуруу ороод, үүдэндэ доошоо хаража зогсобо.

— Наашаа һуу!—гээд, Содном Батуевич һандали заагаад, хүбүүнэй һууһан хойно хэлэжэ оробо.—Гэрэлтэ, удангүй дунда эрдэмтэй боложо, аттестат абахашни. Саашадаа ямар түсэбтэй байһыеш мэдэхэ гээб. Хөөрыш даа.

Гэрэлтэ имэ хөөрөө хүлеэгээгүй байгаа. Эндэ хэлэгдэһэн үгэнүүдһээ тээлмэрдэн, юуншье гэжэ харюусахаа ойлгобогүй. Юуб гэхэдэ, һургуляа дүүргээд, саашадаа юу хэхэ тухайгаа гүйсэд шиидхэбэри абаадүй, үшөө энээн тушаагаа түрэлхидтэйгээшье хөөрэлдөөгүй. Теэд өөрөө Совет Армида нэн түрүүн алба хэхэ тухайгаа бододог. Энээн тушаагаа хэнтэйшье хөөрэлдөөгүй юм. Тиимэһээ энэ һаналыньшье тиимэ бата һууритай бэшэл. Ингэжэ тээлмэрдэхэ тумань Дулмаажы хаана ошохоб, юу хэхэб гэһэн зүйл толгойдонь бии боложо, Гэрэлтэ бүришье юун гээд харюусахаа ойлгохоо болин, толгойгоо үргэбэгүй. Басаганһаа энээн тушаа һурахаһаа байтагай недондо зун үбһэ хуряалгын үедэ «нүхэрлэе»—гэжэ дурадхаад, хамараа сохюулһанһаа хойшо ямар нэгэн асуудалтайгаар хандахаа халдадаггүй ябаа юм.

Мүнөө Содном Батуевичай хэлээшэһээ шалтагаантай Дулмаажы хаана ошохо юм гэһэн һаналда абтаба ха юм.

— Гэрэлтэ, саашанхи хуби заяан тухайгаа ямар нэгэн шиидхэбэри абаагүй хүн гүш?—гэжэ Содном Батуевич маряатай нюураа эльбэсэгээгээд үргэлжэлүүлбэ.—Ши ямар нэгэн тоо бодолгын шэглэлтэй дээдэ һургуулида һуралсалаа үргэлжэлүүлхэ байгааш.

— Дээдэ һургуулида?!—гэжэ Гэрэлтэ хашхараад гүйжэ бодоодхибо. Юуб гэхэдэ, эдэ үгэнүүд багшын зүгһөө зорюута хэлэгдэһэн шэнги үзэгдөө юм: үгэһэн даабаринуудыень арай шамай дүүргээ болодог шуу. Тоо бодолгын шэглэлтэй дээдэ һургуули тухай хэлэхэдээ яагшабши.— Содном Батуевич, тоо бодолгын шэглэлтэй дээдэ һургуулида һураха тухай намда хэлэхэдээ неадална гүт! Танай үгэһэн тоонуудые удаан саг соо һуужа, арай гэжэ дүүргэдэг байгааб. Тоо бодолго тээшэ эгээл минии ухаани ха юм.

— Би шамайе өөрһөөш үлүүгөөр мэдэнэб: үдэр бүхэндэ тон оршо программаһаа гадуур даабаринуудые үгэгшэ һэм. Түрүүшээр ядалдадаг һэнши. Байн бай тэрээ һайн бододог болоош. Гэрэлтэ, тоо бодолгые хүсэлхын хүсөөр ойлгодог юм гэжэ мэдыш, ши бодолго хэхэ талаар һүбэлгэн хурдан бодолтойш. Тиимэһээл имэ шэглэлтэй дээдэ һургуулида һураһай гэжэ һанаһанаа хэлээб. Гэрэлтэ, энээн тушаа бодожо үзөөрэй. Үшөө хөөрэлдэхэбди. Мүнөө гэртээ ошо,—гээд, Содном Батуевич тоо бодолгын элдэб номуудые шкафууд сооһоо гаргажа ороо һэн.

Гэрэлтын газаа гарахада, хабарай наран игаабари дулаахаар шаража, эршон тойронхи үни бүүма аятайханаар амилжа байба. Хүбүүн ингэжэ һуралсалай жэлэй дууһахаа байһые, үшөө ербадахи классаа дүүргэхээ байһанаа һаял ойлгожо мэдэжэ ябахадал болобо. Теэд гэр тээшээ ошохын орондо һууриһаа гаража, Сэхир гол тээшэ ябаадхина. Голой хажууда зогсоһон басагые обсоржо, Дулмаажы гэжэ таниба. Тиигээд лэ ябадалаа улам түргэдхэбэ.

Санага нютаг ягаан, шара ургынуудаар бүрхөөгдэнхэй алтаржа, хүбүүнэй нюдэнэй сүсэгые баярлуулан, һанаа сэдьхэлыень уяруулха юм.

— Дулмаажы!—гэжэ Гэрэлтэ арай шамай амалба. —Хүлисэ, Дулмаажы! Үнгэрһэн зун нэгэ асуудалтайгаар хандаад, тэрээндээ ямаршье харюу абаагүй һэм. Мүнөөл харюусыш даа!

Басаган харюусахын орондо дуугаа зорюулаа һэн:

Дуулим талын басаганби
Дүүрэн бэеэ хүсэнхэйб даа,
Дууша хүбүүн хаанахамши
Дулаан дурам шииихил даа.
Хээрэ талын басаганби
Хүүхэн бэеэ хүсэнхэйб даа,
Хөөрхы хүбүүн хаанахамши
Халуун дурам шииихил даа.
Шуурган талын басаганби
Сэсэг бэеэ хүсэнхэйб даа,
Шииираг хүбүүн хаанахамши
Сэмүүн дурам шииихил даа.

Дулмаажын ингэжэ дуран тухай түүрээһэн дууһаа һоггон, Гэрэлтэ тэрэниие даган дуулажа, дали жэгүүр ургаһандал ябаа һэн.

Санага нютаг,
1978.

СССР-тэ ерэхэнь

Ород драмын театрай байшан соо

майн 16-һаа 24 болотор

ДАРХАНАЙ ЗАЛУУШУУЛАЙ ХҮГЖЭМТЭ ТЕАТРАЙ (МНР) ЗҮЖЭГҮҮД ХАРУУЛАГДАХА

ГАСТРОЛЬ ЭХИЛХЭНЬ

16, среда, 20, воскресени	МУНХАГ ЗАСАГ хүгжэмтэ драма 2 үйлэтэй	С. Буяннэмэх
17, четверг, 18, пятница	БЕРТУ ЧИНУ (НЮУСА ТОБШО) 2 хубитай	Д. Ганбаатар
19, суббото, 24, четверг	ШОУ-КОНЦЕРТ (хореографическа миниатюранууд) 2 отделенитэй ХҮҮГЭДТЭ, ЭЖЫНЭР БОЛОН ЭСЭГЭНЭРТЭ ҮГЛӨӨНЭЙ ЗҮЖЭГҮҮД	
19, суббото, 20, воскресени	МОДОН ХАРГЫ хүгжэмтэ онтохон	Л. Устинов

Зүжэгүүдые харуулха үедэ үянгата хүгжэм зэдэлхэ, хатарнууд харуулагдаха, ород хэлэн дээрэ оршуулагдаха.

Биледүүдые худалдажа эхилэнхэй, захилнууд абтана: театрай кассанууд: «Юбилейный» универмаг соо (2-дохи дабхар) 11-һээ 17 саг болотор.

Театр соо 13-һаа 20 саг болотор, понедельнигтэ 19 саг болотор.

Зүжэгүүд эхилхэ гэбэл: үглөөнэй —12, үдэшын —19-30.

Имэ телефонуудаар биледүүдые худалдажа абахын тула хүн бүхэнһөө, хамтын мэдүүлгэнүүд абтаха гэбэл: 3-02-10, 3-16-71.

Анхарагты! Биледүүдые худалдажа абаһанай түлөө мүнгэ эльгээхэдэ, профкомой мүнгэнһөө абахада болохо.

КРОССВОРД

ПО ГОРИЗОНТАЛИ: 5. Один из героев трилогии К. Федина. 7. Воодушевление, страстный, приподнятый тон речи. 8. Всадник, верховой. 9. Сорванец, озорник. 12. Физик, академик-атомщик. 15. Кривая, ограничивающая видимую часть земной поверхности. 18. Система, способная накапливать электрические заряды. 19. Город в Витебской облести. 20. Поделочный камень. 21. Сооружение для транспортировки жидкого топлива. 22. Плотная шерстяная ткань. 25. Персонаж итальянской комедии масок. 28. Бочонок для воды в шлюпке. 30. Духовой музыкальный инструмент. 31. Крупное войсковое оперативное объединение. 32. Стихотворение Г. Державина.

ПО ВЕРТИКАЛИ: 1. Устный ученый спор. 2. Разменная монета США. 3. Мастер, изготовляющий изделия из драгоценных камней и металлов. 4. Музыкальный лад. 6. Двигатель ракет. 10. Советское издательство. 11. Автоматический самозаписывающий прибор. 13. Двустворчатый моллюск. 14. Получение рельефных изображений путем ручной выколотки. 16. Комплекс гимнастических упражнений. 17. Деталь установленного образца. 23. Сладкий картофель. 24. Прочная крученая нить, применяемая при пошиве обуви. 26. Дорога вдоль линии фронта. 27. Государство в Северной Африке. 29. Пушной зверь.

АПРЕЛИИН 28-ДА ТОЛИЛОГДОҺОН КРОССВОРДЫН ХАРЮУНУУД

ПО ГОРИЗОНТАЛИ: 1. Яснотка. 7. Осадкомер. 8. Этика. 10. Ветка. 11. Тахта. 16. Родриго. 17. Гнездо .18. Микроб. 19. Лактоза. 20. Фланг. 22. Полюс. 24. Нитка. 25. Филателия. 26. Автомат.

ПО ВЕРТИКАЛИ: 2. Стасов. 3. Очковтирательство. 4. Камера. 5. Ботва. 6. Шрифт. 8. Эпиграф. 9. Индейка. 12. Хворост. 13. Арабика. 14. Кроль. 15. Роман. 21. Графа. 22. Прилив. 23. Сеялка. 24. Наряд.

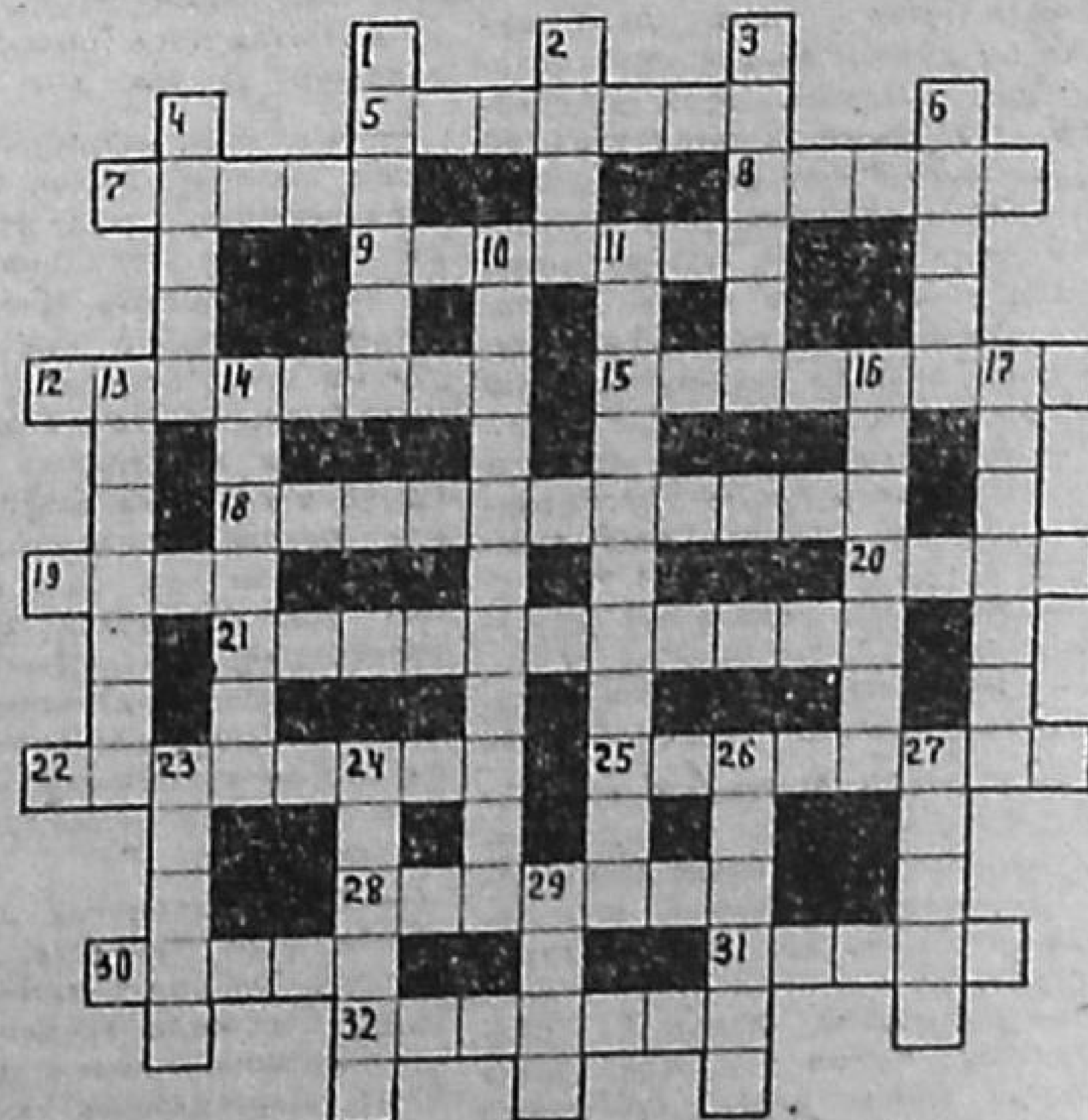

МАНАЙ АДРЕС, ТЕЛЕФОНУУД:

670000, г. Улан-Удэ, ул. Каландаришвили, 23. Телефоны: зам. редактора—2-34-06, секретариата—2-34-41; отделов: идеологический—2-43-23, социально-экономических проблем—2-43-23, писем и образования, переводов—2-40-57, корректорская—2-35-74.

ДОЛООН ХОНОГТО НЭГЭ УДАА СУББОТЫН ҮДЭРНҮҮДТЭ ГАРАДАГ.

Газета отпечатана в республиканской типографии Государственного комитета Бурятской АССР по делам издательств, полиграфии и книжной торговли, г. Улан-Удэ, ул. Ленина, 35. Н-04384.

Редактор
Александр ДРУЖИНИН.